

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ

УКРАЇНСЬКА
ПЛАТФОРМА БІЗНЕСУ
2025-2026

**«ЕКОНОМІЧНИЙ ФРОНТ
ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ»**

м. Харків
2025

УДК 33(477)''364''(048)
У45

Автор ідеї – Ярослав Романчук

**Українська платформа бізнесу 2025-2026. «Економічний фронт
У45 заради перемоги»** / Міжнародний Інститут Свободи. – Харків: 2025. –
204 с.

ISBN 978-617-8839-00-0

УДК 33(477)''364''(048)

ISBN 978-617-8839-00-0

© Міжнародний Інститут Свободи, 2025

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	5
ЗВЕРНЕННЯ	6
Частина 1. ПЕРЕДМОВА.....	9
Частина 2. ВСТУП.....	13
Частина 3. БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ: ДІЛОВИЙ КЛІМАТ, ЕКОНОМІКА, СУСПІЛЬСТВО, КРАЇНА.....	37
Бачення ділового клімату України	37
Наша візія: Україна – країна Нового Заходу	41
Частина 4. ОСНОВНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ У 2025–2026 РОКАХ.....	46
Частина 5. ПРИОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ У 2025–2026 РОКАХ.....	49
I. Економічна безпека та економічна свобода.....	49
II. Податки та податкове адміністрування.....	51
III. Дерегулювання, дебіюрократизація.....	52
IV. Захист прав власності. Відносини із органами державної влади	54
Частина 6. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ БІЗНЕСУ 2025–2026 рр.....	58
Частина 7. ВИСНОВОК	61

ДОДАТКИ

Додаток 1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОКУМЕНТІВ І ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	67
Аналіз наслідків реалізації Національної стратегії доходів України до 2030 року	70
Науковий підхід до визначення параметрів фіскальної політики	74

Матриця реформ для України	78
Аналіз макроекономічної архітектури України після війни.....	86
Повоєнна податкова система від авторів доповіді CEPR.....	91
Державні активи та приватизація	94
Монетарна політика. Фінансовий сектор.....	101
Фінансова архітектура та повоєнна модернізація України	107
Стимулювання зростання і повернення мігрантів в Україну.....	116
Економічні перспективи України: погляд CASE	127
Стратегія «Фінансова фортеця України»	138
Стратегія підтримки малого бізнесу України	144
 Додаток 2. СТАТИСТИЧНИЙ ДОДАТОК	 163
Таблиці в Українську платформу бізнесу 2025-2026 рр.....	173
Таблиці зовнішньої торгівлі України 2018-2024 рр.....	174
Окремі країни світу в Міжнародному індексі захисту прав власності 2025	177
 МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ. INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE	 200

ВСТУПНЕ СЛОВО

Укrajнська платформа бізнесу 2025-2026 (УПБ) «Економічний фронт заради перемоги» – це комплексне дослідження ділового, інвестиційного клімату України в контексті загальних правових, економічних інститутів держави. На основі статистичних даних, індексів і соціологічних опитувань в УПБ дається наукова діагностика причин кризових явищ в економіці, описується проблематика Виробника і Підприємця України, надається порівняльний аналіз ділового клімату України, країн ЄС і наших основних конкурентів. З урахуванням якісних і кількісних параметрів економіки, стану системи державного управління та пріоритету забезпечення швидких довгострокових темпів економічного зростання УПБ формулює конкретні зміни в законодавство для створення сприятливого ділового клімату, поліпшення національної конкурентоспроможності.

ЗВЕРНЕННЯ

Складно сперечатися з народною мудрістю: не можна робити те саме і сподіватися на інший результат. Українська влада 35 років не змінювала свого ставлення до ділового та інвестиційного клімату, до національного Виробника та Підприємця. Економічної свободи немає. Надійного захисту прав власності немає. Презумпції невинуватості бізнесу немає. Об'єктивної, незалежної судової системи немає. Рівних умов господарювання і конкуренції немає. Фондового ринку немає. Доступу до різноманіття фінансових інструментів і вигідного кредиту немає. Стабільності, передбачуваності законодавства щодо бізнесу немає. Вільних цін на всі фактори виробництва немає. Якісної системи податкового адміністрування немає. Ефективної системи управління ризиками немає. Стабільного внутрішнього попиту на товари українських виробників немає.

Зате є неадекватне для економіки воєнного часу податкове навантаження. Є руйнівна інфляція. Є регуляторне та податкове законодавство, яке заганняє ринок праці в тінь. Є всеосяжна дискреція сотень контролюючих, правоохоронних органів. Є високі бар'єри на переміщення капіталу через кордон. Ручне управління курсом національної валюти є. Дуже дорога електроенергія — і далеко не завжди стабільна — є. Витіснення державою приватних інвестицій є. Одержавлення економіки є. Дефіцит робочої сили і кваліфікованих кадрів є. Дефіцит державного бюджету під 20% ВВП чотири роки поспіль є. Державний борг за 100% ВВП є. Дуже небезпечний дефіцит торгового і платіжного балансу під 17 — 20% ВВП є. Залежність від зовнішньої допомоги для фінансування державних витрат в обсязі 65 — 70% ВВП є.

А ще є десятки щорічних національних, міжнародних форумів і конференцій між бізнесом і урядом. Є десятки, якщо не сотні формальних робочих груп, рад між бізнес-асоціаціями та органами державного управління. Відбуваються тисячі нарад і зустрічей з обговорення найрізноманітніших аспектів ділового клімату та підприємницької діяльності. Створюється ілюзія конструктивного діалогу бізнесу і влади. Ілюзія, тому що вся ця діяльність не завершується рішеннями на користь бізнесу, не призводить до поліпшення якісних параметрів ділового клімату і системи національної конкурентоспроможності.

Такими є основні параметри та показники ділового клімату та інституційного середовища України. Діагностика базується на ста-

тистичних даних Укрстату, Кабінету Міністрів, Мінфіну та Нацбанку України. Такі висновки сформульовані на основі аналізу МВФ, Світового банку, ОЕСР, а також численних українських та міжнародних індексів, рейтингів та опитувань. Проблема не в політичних персоналіях, складах уряду, парламенту чи Офісу президента. Проблема України в тому, що вона з початку 1990-х обрала модель держави загального інтервенціонізму і продовжує в ній функціонувати. Груба теоретична помилка у виборі цільової економічної моделі, ставка на гіпертрофоване місце і функціонал держави – ось головна причина кризових явищ в економіці, в тому числі інвестиційної посухи, технологічного відставання, структурного паралічу і відтоку фінансового та людського капіталу. Не виправивши цю помилку, Україна не може розраховувати на успіх країни в економіці та на створення потужної матеріальної бази для забезпечення надійної оборони від зовнішніх ворогів. Тому глибока трансформація ділового, інвестиційного клімату, зміна ставлення до національного Виробника і Підприємця – це не тільки завдання для прискорення економічного зростання і забезпечення макроекономічної стабільності. Це необхідний елемент екзистенціальної стратегії України.

Для забезпечення швидкого довгострокового економічного зростання країни, її глибокої технологічної та інституційної модернізації косметичні зміни, законодавчі поправки явно недостатні. Вони лише консервують і приховують існуючі дефекти в основних інститутах ділового, інвестиційного клімату. Створення особливих пільгових умов, надання преференцій на галузевій або індивідуальній основі – це продовження порочних практик грубого лобізму, формування структури капіталу і зайнятості в ручному режимі, консервація держави як основного власника, розпорядника та інвестора з одного боку і регулятора, контролера та судді з іншого. У такій системі ~3% українців забезпечують високий рівень свого добробуту за рахунок 97% інших українців.

«Міжнародний інститут свободи» пропонує повноцінну альтернативу як економічній політиці щодо виробника і підприємця, так і формату взаємовідносин бізнесу, науково-аналітичної спільноти та влади. Ми пропонуємо перейти від режиму галузевого, індивідуального лобізму до режиму адвокації системних, інституційних змін параметрів ділового клімату для всіх економічних суб'єктів. На основі висновків сучасної економічної науки, досвіду системних трансформацій ми пропонуємо сформулювати порядок денний від імені науково-аналітичної та бізнес-спільноти і представити його органам державної влади.

Українська платформа бізнесу — це відповідь на наступне актуальне питання: «Що потрібно національному Виробникові та Підприємцю, щоб:

- створювати нові робочі місця, залучати новітні технології, забезпечувати зростання продуктивності праці;
- збільшувати присутність українських товарів і послуг на світовому ринку;
- забезпечувати присутність у глобальних і регіональних ланцюжках цінності;
- збільшувати темпи економічного зростання;
- створювати умови для повернення в країну мільйонів українських біженців;
- зміцнювати конкурентоспроможність і обороноздатність країни.

Ми пропонуємо системний погляд на вирішення цілого комплексу взаємопов'язаних проблем, які накопичилися за 35 років незалежності країни.

Ми враховуємо як теоретичний аспект (моделі економічного зростання), так і практику реалізації тих чи інших пропозицій (реальна інституційна здатність).

Ми синхронізуємо інтереси Виробника, Підприємця, Споживача та Уряду в рамках моделі, яка ґрунтується на фундаменті західної цивілізації: особиста, політична та економічна свобода, приватна власність, відкрита конкуренція, мала держава та солідарне суспільство.

Українська платформа бізнесу — це не партійний, політичний або персоніфікований документ. Це конструктивна пропозиція для стейкхолдерів успіху України зробити країну за розумом, за наукою. 35 років українська влада і бізнес робили одне й те саме — і отримали статус найбіднішої, неблагополучної країни Європи. Час змінюватися і змінювати. Час робити Україну по-справжньому вільною.

*Ярослав Романчук,
президент Міжнародного Інституту Свободи*

Частина 1. ПЕРЕДМОВА

Завершується четвертий рік широкомасштабної агресії, одинадцятий рік війни Росії проти України. Ми героїчно боремося з нацистською імперією. Ми платимо величезну ціну за право бути вільною, незалежною країною. Суспільство, бізнес, Уряд — ми разом підтримуємо наших героїв на фронті. Хто чим може, як скільки може.

У воєнний час нас об'єднує принцип «все для фронту — все для перемоги». Мова йде не тільки про зброю, забезпечення ЗСУ всім необхідним для ведення війни. Йдеться не тільки про організацію підтримки України іноземними партнерами. «Все для фронту — все для перемоги» — це також про якісну макроекономічну політику, бюджетні пріоритети та якісне державне управління.

Критично важливий компонент національного фронту проти ворога — економіка. Все, що добре для Виробника товарів і послуг, необхідно для перемоги. Усе, що добре для українського Споживача, важливо для перемоги. Усе, що підтримує Підприємця, значуще для перемоги. Усе, що вигідно для Інвестора, є внеском у нашу перемогу. Це не політичні гасла. Це висновки економічної науки та історії.

Український бізнес до і під час війни довів свою життєстійкість, професіоналізм, гнучкість адаптації до безпрецедентних ризиків, спроможність організовувати виробництво товарів і послуг під постійними обстрілами, за нестійкості енергосистеми та високої напруги на ринку праці.

Український бізнес продемонстрував високий рівень відповідальності та патріотизму. Добровільна підтримка ЗСУ військовими товарами, грошима, ресурсами, матеріально-технічними медичними товарами/послугами — це прояв єдності бізнесу та збройних сил. Збереження старих, створення нових робочих місць забезпечує стійке життя в цілому по країні. Це унікальний внесок національного підприємництва в підвищення обороноздатності країни, підтримку духу суспільства, зміцнення довіри в країні. Ці нематеріальні форми активів може генерувати тільки бізнес, насамперед малий.

Саме малий бізнес безпосередньо працює по всій країні, виробляє не лише товари/послуги, а й такі нематеріальні цінності, як солідарність, справедливість і свобода. Його роль в підтримці місцевої громади, формуванні культури конструктивного спілкування, створенні попиту на знання, навички та компетенції, а також вихованні

молоді неможливо передати ні державі, ні громадським організаціям, ні великому бізнесу.

Обопільна доповнюваність малого і великого бізнесу, синхронізація їхньої діяльності в умовах економічної свободи, надійного захисту прав власності та відкритої конкуренції оптимальна за рівних умов господарювання. Такі умови створюються завдяки ліквідації джерел регуляторної дискреції. Дискримінація, сегрегація бізнесів, монополізація, кредитний, податковий, регуляторний фаворитизм – ось що псує якість ділового клімату України. Ось що є джерелом корупції, підвищує і без того високі ризики підприємницької діяльності.

Попри очевидні переваги розвитку приватного національного підприємництва для перемоги й модернізації країни, ми змушені констатувати низьку якість економічної політики Уряду у сфері створення сприятливого ділового клімату, надійних інститутів конкурентної ринкової економіки. Високі ризики безпеки влада країни посилює токсичною регуляторною політикою, податковою політикою, що паралізує бізнес, монетарною політикою, що гальмує економічне зростання. Різке зростання неринкового сектора під час війни за низької якості державних інститутів призвело до витіснення з легальної економічної діяльності сотень тисяч підприємницьких активних людей. Режим функціонування ринку праці в умовах мобілізації ще більше посилив проблеми, насамперед малого бізнесу. Ставка Уряду на комерційний фаворитизм (список «білого» бізнесу, національний кешбек, кредитна програма «5-7-9», інститут «інвестиційна няня», бронювання робочої сили, особливий режим технопарків і особливих економічних зон) – це прояв дискримінації малого бізнесу, руйнування базового принципу справедливості в економіці – рівних умов господарювання.

Українська платформа бізнесу (УПБ) – це новий, інноваційний формат діалогу Уряду та Підприємця¹. Це не лише спільний, щорічно презентований документ науково-експертного товариства та бізнес-спільноти. Це заснований на сучасній економічній науці, з урахуванням особливостей інституційного транзиту, стану українського бізнесу процес адвокатування, представлення та захисту підприємництва країни загалом.

Ми пропонуємо Уряду та суспільству повноцінне партнерство на засадах відкритості, інклюзивності, науковості та солідарності в ім'я перемоги у війні та успішної модернізації України. Ми пропонуємо біз-

¹Уряд.

несу країни перейти з режиму індивідуального, секторального, ситуативного лобіювання до створення спільної позиції українського підприємництва з ключових питань економічної політики. Ми пропонуємо науковій спільноті інтеграцію їхнього інтелектуального продукту, рекомендацій в економічну політику країни. Ми разом орієнтуємося на створення в країні конкурентної в глобальному масштабі юрисдикції для інвесторів, виробників товарів і послуг, власників сучасних технологій. Ми ставимо завдання разом визначити оптимальну зону рішень у сфері монетарної, фінансової, регуляторної, торговельної та соціальної політики. Ми націлені на повноцінне використання країнових переваг України, ресурсного потенціалу вітчизняного та іноземного підприємництва, людського капіталу для модернізації країни.

Рекомендації Української платформи бізнесу (УПБ) ґрунтуються на висновках економічної науки, зокрема на моделі підприємницького зростання Мізеса/Хайека/Шумпетера. Вони базуються на працях І. Кірцнера про конкуренцію та підприємництво, враховують висновки вчених економічної школи суспільного вибору та прав власності Р. Коуза. Ми враховуємо досвід системних трансформацій як перехідних країн Європи та Азії, так і країн, що розвиваються на інших континентах. Ми сформулювали пропозиції з урахуванням думок українських підприємців, економістів, юристів, професіоналів у сфері управління та розвитку.

УПБ враховує природу і характер наявних формальних і неформальних інститутів України. Ми орієнтуємося на створення в країні найкращого в Європі ділового, інвестиційного клімату для всіх економічних суб'єктів. Тому нам потрібні інноваційні рішення у сфері грошово-кредитних, бюджетно-податкових відносин, новий зміст регуляторної політики, різке зниження транзакційних витрат.

На тлі динамічних, успішних реформ президента Аргентини Х. Мілея, з урахуванням стратегії економічних трансформацій президента США Д. Трампа, а також висновків і рекомендацій Європейської комісії щодо конкурентоспроможності Європейського союзу, створення єдиного ринку і сучасної системи безпеки², Україна не може собі дозволити консервувати дефективні інститути пострадянської, олі-

² Станом на початок 2025 р. позиція Європейського Союзу щодо економічних трансформацій, конкурентоспроможності, реформ ділового клімату, зокрема глибокої дерегуляції, викладена в наступних чотирьох доповідях:

1) The Draghi report: The future of European competitiveness. Part B | In-depth analysis and recommendations

гархічної економіки в межах моделі Держави загального інтервенціонізму. Україна не може собі дозволити мати слабку, хронічно залежну від зовнішньої допомоги економіку. Україна не може собі дозволити втратити понад 10 мільйонів населення, включно з потужним підприємницьким капіталом.

УПБ – це системна пропозиція наукової та бізнес-спільноти України Уряду та суспільству увійти до групи світових лідерів з економічних реформ, щоб інтегруватися у велику цивілізацію Заходу. Ми зможемо забезпечити високі (7-10% на рік) темпи зростання економіки протягом 15-20 років; ми зможемо переконати повернутися на батьківщину понад 10 млн українців; ми зможемо залучити сотні мільярдів інвестицій, сучасні технології та вивести країну з демографічної ями лише тоді, коли оберемо правильну, науково обґрунтовану модель економічного зростання та розвитку, коли в центрі економічної, інституційної політики буде Підприємець.

https://commission.europa.eu/document/download/ec1409c1-d4b4-4882-8bdd-3519f86bbb92_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness_%20In-depth%20analysis%20and%20recommendations_0.pdf

The Draghi report: The future of European competitiveness. Part A | A competitiveness strategy for Europe September 2024

https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness%20_%20A%20competitiveness%20strategy%20for%20Europe.pdf

2) Much more than a market. Speed, Security, Solidarity. Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens. Enrico Letta. April 2024

<https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>

3) Safer Together. Strengthening Europe's Civilian and Military Preparedness and Readiness. Report by Sauli Niinistö. October 2024

https://commission.europa.eu/document/download/5bb2881f-9e29-42f2-8b77-8739b19d047c_en?filename=2024_Niinisto-report_Book_VF.pdf

4) A Competitiveness Compass for the EU. European Commission. January 2025

https://commission.europa.eu/document/download/10017eb1-4722-4333-add2-e0e-d18105a34_en

Частина 2. ВСТУП

Українська економіка працює в умовах безпрецедентних зовнішніх загроз і внутрішніх викликів. Чотири роки широкомасштабної російської агресії впливають на природу та характер інвестиційних, виробничих рішень, на параметри управління бізнесом та взаємовідносини з Урядом. Попри постійні воєнні загрози, високий рівень енергетичної невизначеності, напругу на ринку праці, регуляторні гойдалки український бізнес зберігає свою стійкість, конкурентоспроможність та орієнтацію на успіх. Наші підприємці поєднують антикризовий менеджмент свого бізнесу з пасіонарною підтримкою ЗСУ та суспільства. Вони досягають успіхів, коли ринкові та державні інститути не подають їм чітких сигналів навіть для короткострокового планування. Вони створюють унікальну матрицю управління капіталом. Їй характерна гнучкість, швидкість ухвалення рішень, солідарність, оптимізація системи управління витратами. Якісне застосування приватним українським бізнесом управлінських компетенцій і навичок стало основною причиною того, що у 2023-2025 рр. українська економіка продемонструвала зростання і готовність до структурних трансформацій.

Економічна наука та історія переконливо доводять критичну важливість приватного підприємництва для досягнення найрізноманітніших цілей і завдань країни: від створення потужної системи національної безпеки до ефективних інститутів ліквідації бідності, безробіття та надання підтримки людям, які потрапили в біду. Саме приватний бізнес відкриває широкі можливості самореалізації людей. За даними Світового банку «приватний сектор забезпечує близько 90 відсотків робочих місць, 75 відсотків інвестицій, понад 70 відсотків виробництва і понад 80 відсотків державних доходів у країнах, що розвиваються»³. Коли в країні створено сприятливий діловий та інвестиційний клімат, приватний бізнес демонструє інноваційність, креативність і зростання продуктивності праці. Науковці, експерти академічних, мозкових центрів, міжнародних організацій презентують численні дослідження, що демонструють позитивну кореляцію між розвитком приватного підприємництва та динамікою ринку пра-

³ Business Ready (B-READY). World Bank. October 2024

<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/08942fab-9080-4f37-b7be-ef-61c9f9aed9/content>

ці, збільшенням інвестицій, рівня доходів, тривалості життя та його якості. Автори доповіді Global Entrepreneurship Monitor про стан підприємництва в 51 країні світу у 2024 р. стверджують, що «відносини між підприємництвом і стійким розвитком є позитивними та симбіотичними: вони можуть підживлювати й жити одне одного. Багато нових підприємств прямо або опосередковано наслідують цілі сталого розвитку, в той час, як пошук рішень для сталого миру сам по собі надає безліч можливостей і проблем для нових підприємств»⁴.

Для України сталий розвиток у довгостроковій перспективі — це насамперед повернення ~8-10 млн українців на батьківщину після нашої перемоги. Це створення мільйонів нових робочих місць, адаптація найсучасніших технологій для модернізації виробництва. Це розбудова якісної інфраструктури підготовки людського капіталу для нового ринку праці, впровадження таких інститутів, стандартів і практик, які дають змогу виграти конкуренцію між країнами за технології, інвестиції, ринки, конкурентне місце в глобальних і регіональних ланцюжках цінності. Тільки масове приватне підприємництво може виконати такі комплексні завдання. Лише відкрита, чесна конкуренція, рівні умови господарювання для комерційних організацій різних розмірів, різних секторів та регіонів країни за якісної монетарної, фіскальної та регуляторної політики спроможні забезпечити швидкий (понад 7% ВВП), довгостроковий (понад 10 років), інклюзивний (вигодоодержувачем є не лише великий бізнес, який працює у державних проектах, а насамперед малий та середній бізнес) розвиток. Саме це необхідно Україні для подолання наслідків руйнівної війни та повноцінної інтеграції української економіки в єдиний європейський економічний простір.

Таким чином, реалізація довгострокової стратегії розвитку України обов'язково має містити такий найважливіший компонент, як розвиток масового, народного приватного підприємництва. Про те, яким має бути сприятливий діловий та інвестиційний клімат, що стимулює економічне зростання, докладно описують науковці, експерти Світового банку в новому проекті, що є альтернативою популярному у 2005-2020 рр. індексу Doing Business. Він називається Business Ready (B-READY)⁵. Цінну інформацію про компоненти сприятливого

⁴ GEM 2024/2025 Global Report Entrepreneurship Reality Check. Global Entrepreneurship Research Association (GERA). February 2025

<https://gemconsortium.org/reports/latest-global-report>

⁵ Business Ready (B-READY). World Bank. October 2024

<https://www.worldbank.org/en/businessready>

ділового клімату, конкурентні інститути підтримки підприємництва ми знаходимо в таких джерелах: авторитетний міжнародний проєкт Global Entrepreneurship Monitor (GEM)⁶, Індекс довіри до прямих іноземних інвестицій Kearney FDI Confidence Index⁷, Індекс економічної свободи від канадського Інституту Фрейзера⁸ та американського фонду Heritage⁹, Міжнародний індекс захисту прав власності¹⁰, Індекс верховенства права¹¹, Індекс процвітання Легатум¹², Індекс економічної політики щодо МСБ від ОЕСР¹³. Ці наукові, дослідницькі проєкти та публікації поряд з аналітичними матеріалами, опитуваннями та оцінками українського бізнесу, макроекономічними параметрами України є основою для розробки рекомендацій Української платформи бізнесу-2025.

Ми фіксуємо стартові умови української економіки у 2025 р. за такими основними індексами та рейтингами:

- Індекс політичних прав та громадянських свобод-2025 (Freedom House): 51 бал зі 100 можливих (максимальний рівень свободи)¹⁴;
- Індекс демократії 2024 (Economist Intelligence Unit): 92-те місце (4,90 бала із 10 можливих)¹⁵;
- Індекс свободи людини-2024 (Cato Institute): 122-те місце (5,84 бала з 10 можливих)¹⁶;

⁶ Global Entrepreneurship Monitor (GEM). <https://gemconsortium.org/>

⁷ The 2024 Kearney FDI Confidence Index: Continued optimism in the face of instability <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/foreign-direct-investment-confidence-index/2024-full-report>

⁸ Economic Freedom of the World 2024. Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/2024-10/economic-freedom-of-the-world-2024.pdf>

⁹ Index of Economic Freedom. Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/index/>

¹⁰ International Property Rights Index 2024. Property Rights Alliance. <https://internationalpropertyrightsindex.org/>

¹¹ Rule of Law Index. World Justice Project.

<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024>

¹² Legatum Prosperity Index. The Prosperity Institute.

https://index.prosperity.com/download_file/view_inline/4789

¹³ SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2024. Building Resilience in Challenging Times.

https://www.oecd.org/en/publications/sme-policy-index-eastern-partner-countries-2024_3197420e-en.html

¹⁴ <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2025>

¹⁵ <https://www.eiu.com/n/democracy-index-2024/>

¹⁶ <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/2024-12/human-freedom-index-2024.pdf>

- Індекс економічної свободи-2025 (Fraser Institute): 143-тє місце (5,24 бала зі 100 можливих)¹⁷;
- Індекс верховенства права-2024 (World Justice Project): 88-ме місце (0,49 бала, «1» – зразкове виконання принципу верховенства права)¹⁸;
- Міжнародний індекс захисту прав власності (Property Right Alliance) 2024: 102-ге місце (3,82 бала з 10 можливих)¹⁹;
- Глобальний індекс інноваційності-2025 (World Intellectual Property Organization): 66-е місце (29,7 балів зі 100 можливих)²⁰;
- Якість регуляторного середовища з Індексу глобальної інноваційності-2025: 106-те місце (35,6 балів зі 100 можливих);
- Ефективність уряду з Індексу глобальної інноваційності-2025: 94-те місце (34,3 балів зі 100 можливих);
- Індекс сприйняття корупції 2024 (Transparency International): 105-те місце (35 балів зі 100 можливих (найменший рівень корупції)²¹;
- Місце в Індексі ризиків хабарництва в бізнесі (The TRACE Bribery Risk Matrix 2024 – оцінка ризиків хабарництва в бізнесі): 109-те місце, 52 бали зі 100 можливих;
- Індекс соціального прогресу 2025 (AITi Tiedemann Global): 63-те місце (70,92 зі 100 балів)²².

Економіка України: макроекономічний, регуляторний та інституційний контекст

Вибір Уряду України у сфері економічної політики – це ставка на державні інвестиції та споживання, регуляторний, податковий,

¹⁷ Economic Freedom of the World: 2025 Annual Report.

<https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-world-2025-annual-report>

¹⁸ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>

¹⁹ <https://internationalpropertyrightsindex.org/>

²⁰ Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. World Intellectual Property Organization (WIPO).

<https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>

²¹ Corruption Perception Index 2024 <https://www.transparency.org/en/publications/corruption-perceptions-index-2024>

²² The 2025 AITi Global Social Progress Index https://cdn.prod.website-files.com/6650cb66e461b93f1a906cf2/67bfb2f98d970886cd20224a_2025%20AITi%20Global%20Social%20Progress%20Index-%20report.pdf

митний та фінансовий фаворитизм; ігнорування якості державного управління, спроможності (capacity) Уряду виконувати складні регуляторні, алокаційні завдання. Уряд разом з його національними та міжнародними партнерами відтворюють в Україні модель, яка, на думку авторів Доповіді М. Драгі про стан конкурентоспроможності країн Європейського Союзу, призвела навіть значно стійкіші країни з якіснішими правовими інститутами до серйозних структурних та інституціональних проблем²³. Ситуація продовжує погіршуватися. У вересні 2025 року на конференції «Рік після доповіді Драгі» висновки основного автора доповіді про конкурентоспроможність такі: «Європейська модель зростання тривалий час перебувала під загрозою. Її залежність від різних факторів загрожувала її стійкості. Без прискорення зростання Європа не змогла б реалізувати свої амбіції в галузі клімату, цифрових технологій і безпеки, не кажучи вже про фінансування старіючого населення. За останній рік кожна з цих проблем загострилася. Основи зростання Європи – розширення світової торгівлі та експорт високоякісних товарів – ще більше ослабли»²⁴.

Економіка України працює в рамках моделі Держави загального інтервенціонізму. Розмір неринкового сектору (державні видатки як частка ВВП), обсяг ресурсів/активів у власності Держави (національні, місцеві органи влади), параметри регуляторного навантаження дають змогу класифікувати українську економіку, як централизовану та одержавлену. Саме тому темпи відновлення української економіки після драматичного падіння ВВП у 2022 р. на 28,8% ми отримали зростання ВВП в 2023 р. на 5,5% ВВП, в 2024 р. – 2,9%²⁵, а в 2025 р. очікується менше 2% ВВП. За 2023–2025 рр. середньорічні темпи зростання ВВП становитимуть ~3,5%, що істотно менше, ніж декларовані владою 7–10% для модернізації та успішної конвергенції з країнами Європейського Союзу. Для порівняння середньорічні тем-

²³ The Draghi report: The future of European competitiveness – competitiveness strategy for Europe. (Part A)

The Draghi report: The future of European competitiveness – In-depth analysis and recommendations. (Part B). September 2024 https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en#paragraph_47059

²⁴ High Level Conference – One year after the Draghi report: what has been achieved, what has changed. https://commission.europa.eu/document/download/0951a4ff-cd1a-4ea3-bc1d-f603decc1ed9_en?filename=Draghi_Speech_High_Level_Conference_One_Year_After.pdf

²⁵ Дані зі країнового звіту МБФ про Україну. IMF Country Report No. 25/156. Червень 2025 р. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2025/06/30/Ukraine-Eighth-Review-Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-568152>

пи зростання світової економіки в період 2022-2025 рр. склали ~3,3% з урахуванням прогнозу на 2025 р.²⁶

Витрати втраченої вигоди України через те, що Уряд проігнорував теорію і практику підприємницького зростання Мізеса/Шумпетера, за перші чотири роки широкомасштабної російської війни оцінюються у \$80-110 млрд ВВП. Підвищення рівня економічної свободи в Україні з 5,24 бала²⁷ у 2025 р. (143-є місце зі 165 країн) до 7,7 – 8,0 бала, якість інститутів захисту приватної власності з 3,82 бала у 2024 р. (102-те місце зі 125 країн)²⁸ до 6,5 – 7,0 бала, проведення глибокої дерегуляції Виробника товарів і послуг дало б змогу вже у 2025 р. мати ВВП не ~ \$200 млрд, а більше ніж \$270 млрд.

За оцінкою Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) Україна дуже далека до побудови якісних інститутів ринкової економіки. Ось як виглядає стан транзиту до вільної ринкової економіки у 2024 р., після 33 років незалежності. За фактором «конкурентоспроможність» Україна оцінена експертами ЄБРР на 4,72 бала (10 балів – максимальний результат, що показує вищу якість). За фактором «управління» Україна має 4,52 бала, за «екологічністю» – 5,46 бала, «інклюзивністю» – 5,90 бала, «стійкістю» – 4,54 бала, «цілісністю» – 5,24 бала. Україна суттєво відстає за глибиною системних, інституційних реформ від країн Центральної та Східної Європи, особливо від тих, що вже стали членами Європейського Союзу²⁹.

У 2023-2025 рр. відносна макроекономічна стабільність економіки України була б неможливою без зовнішньої допомоги (кредити та гранти). Україна істотно знизила рівень своєї суб'єктності, посиливши залежність від іноземних партнерів та їхніх рішень. За даними Міністерства фінансів, в 2022-2025 рр. (на початок жовтня 2025) від міжнародних партнерів Україна отримала \$144,72 млрд.³⁰ Станом на 31.08.2025 р. державний та гарантований державою борг України становив \$192,71 млрд. Для порівняння на початок 2022 року цей показник становив \$97,96 млрд. За цей період він зріс на \$94,75 млрд,

²⁶ World Economic Outlook. A Critical Juncture amid Policy Shifts. April 2025. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/04/22/world-economic-outlook-april-2025>

²⁷ Economic Freedom of the World: 2025 Annual Report. <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-world-2025-annual-report>

²⁸ International Property Rights Index 2024. Property Rights Alliance. <https://internationalpropertyrightsindex.org/>

²⁹ Міністерство фінансів України. https://mof.gov.ua/storage/files/Financing_ua_v31122024.pdf

³⁰ https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

наблизившись до 100% ВВП. За 2022 р. державний і гарантований державою борг зріс на \$13,49 млрд, за 2023 р. – на \$33,87 млрд, за 2024 р. – на \$20,74 млрд. За січень – серпень 2025 р. він зріс на \$26,65 млрд. До початку широкомасштабного вторгнення Росії державний борг України не перевищував 50% ВВП³¹.

Уряд країни працює в режимі хронічно високого, дуже небезпечного для макроекономічної стабільності дефіциту органів державного управління. У 2022 р. він становив 24,8% ВВП, у 2023 р. – 25,8% ВВП, у 2024 р. – 23,1% ВВП. Прогноз на 2025 р. – 22,1% ВВП³². Без радикальних змін фінансової політики, скорочення невійськових витрат Україна з високим ступенем ймовірності зіткнеться з дефолтом.

Спроби вирішити проблему дефіциту бюджету за рахунок підвищення податкового навантаження породжують негативні побічні ефекти, в тому числі у вигляді зниження бізнес-активності, темпів економічного зростання, збільшення розміру «сірої» економіки та поглиблення кризових явищ на ринку праці. У 2021 р. податкові доходи в Україні становили 33,5% ВВП. У перший рік війни вони збільшилися до 34,0% ВВП, а за підсумками 2024 р. склали 34,7% ВВП, а в 2025 р. прогноуються на рівні 37,3% ВВП. Національна стратегія доходів передбачає підвищення цього показника до 38,5% ВВП у 2033 р. З урахуванням якості податкового законодавства та його адміністрування, структури податкової системи, спроможності Уряду створювати сприятливий діловий та інвестиційний клімат, беручи до уваги практики податкового фаворитизму, що склалися, широкого застосування дискреції під час інтерпретації податкового законодавства, збільшення податкового навантаження в умовах воєнних, енергетичних, кадрових ризиків та загроз, з огляду на виснаження накопичень і зниження попиту внутрішнього ринку, є грубою теоретичною та політекономічною помилкою. У світі немає прикладів успішної модернізації, забезпечення швидких (понад 7% ВВП на рік), довгострокових темпів економічного зростання країною, що розвивається, перехідною країною з таким високим рівнем податкового навантаження, з таким великим неринковим сектором (частка державних видатків становить 65-70% ВВП) та домінуванням Держави у володінні, розпорядженні капіталу, в інвестиційній діяльності та споживанні.

³¹ Міністерство фінансів України

<https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>

³² Країнова доповідь МВФ по Україні – IMF Country Report No. 25/156. Червень 2025 р.

<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2025/06/30/Ukraine-Eighth-Review-Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-568152>

В Україні відбулося витіснення приватного сектору з процесів виробництва, інвестування та споживання. Адміністративне регулювання курсу національної валюти разом з жорсткими обмеженнями на валютні операції сильно ускладнили дію ринкових механізмів. У результаті Україна має вкрай нестійке становище торговельного балансу товарами. У 2022 р. його дефіцит становив 9,0% ВВП (\$14,7 млрд.), у 2023 р. – 16,1% ВВП (\$29,1 млрд.), в 2024 р. – 15,9% ВВП (\$30,4 млрд.) та оціночно 19,8% ВВП у 2025 р. (\$41,6 млрд.). Такий великий дефіцит торгового балансу нейтралізує виключно іноземна допомога. Її обсягів стає недостатньо для підтримки сформованої рівноваги.

У 2022 р. баланс поточного рахунку платіжного балансу становив 4,9% ВВП (\$8 млрд.), у 2023 р. – мінус 5,3% ВВП (\$9,6 млрд.), у 2024 р. – 7,2% ВВП (\$13,7 млрд.) за оцінки дефіциту поточного рахунку платіжного балансу у 2025 р. може сягнути 16,5% ВВП (\$34,6 млрд.). Вочевидь, потрібне коригування монетарної політики загалом і валютної зокрема. Режим жорстких обмежень на переміщення капіталу з країни гальмує інвестиційну діяльність, збільшує виробничі витрати, не дає змоги вирватися із зони низької продуктивності праці.

Монетарна політика України, один із двох найважливіших стовпів макроекономічної стабільності, залишається для виробників товарів/послуг і населення радше джерелом додаткових ризиків, невизначеності та зниження економічної активності. Ключовий показник якості роботи Національного банку – інфляція. До широкомасштабної російської війни, у період 2012–2021 рр. середньорічні темпи зростання ВВП України становили мінус 0,5%, а середньорічна інфляція – 12%. За рівнем середньорічної інфляції в період 2004–2023 рр. Україна посіла 20-те місце у світі з показником 12,7%³³. Українська влада продовжує ігнорувати негативні наслідки високої інфляції на стан економіки та її динаміку. За оцінкою Європейської рахункової палати висока інфляція завдала великої шкоди Європейському Союзу. До кінця 2025 р. через інфляцію бюджет ЄС втратить ~13% своєї купівельної спроможності або ~33–35 млрд євро³⁴. Застосовуючи дану методологію оцінки втрат купівельної спроможності бюджетних ресурсів України у 2021–2024 рр., ми отримуємо наступні показники. Середньорічна інфляція в Україні в період 2021–2024 рр. становить 12,9%. Для порівняння в ЄС за цей період вона була 5,3%. Отже, втрати купівельної спроможності

³³ Розрахунки на базі даних МБФ The World Economic Outlook database April 2025 Edition. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2025/april>

³⁴ EU audit in brief 2023. (European Court of Auditors. October 2024) https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/AR-2023-AIB/AR-2023-AIB_EN.pdf

коштів українського бюджету за цей період становлять ~ \$34–36 млрд в еквіваленті. Якщо ж врахувати, що в період 2004–2024 рр. середньорічна інфляція в Україні становила 12,7%, то за цей період інфляція знизилася купівельну спроможність бюджету органів державного управління на ~\$115 млрд³⁵. У 2025 р. інфляція в Україні перевищить 10%, що є доказом стійкості трендів низькоякісної монетарної політики. Саме вона є основною перешкодою для повноцінного розвитку фінансового ринку, а також для формування культури заощаджень. В Україні у 2024 р. валові національні заощадження склали 9,4% ВВП. У 2004 р. вони були 34,4% ВВП. Для порівняння в Китаї в 2024 р. цей показник був на рівні 42,7%, у В'єтнамі – 36,7% ВВП, у Південній Кореї – 35,7%, у Данії – 34,7%, в Ірландії – 34,6% ВВП³⁶.

За Індексом фінансової відкритості (Chinn-Ito financial openness Index), що є одним із показників для визначення фінансової свободи та свободи міжнародного обміну, Україна навіть до широкомасштабного російського вторгнення посідала останнє, 166-те місце у світі разом із Венесуелою, Сирією, Іраном, Анголою та Еритреєю. За шкалою від «+2,5» до «-2,5» показник України становив «-1,93»³⁷. Не дивно, що для переважної більшості українського малого та середнього бізнесу кредит залишається недоступним. Згідно з опитуванням, проведеним у травні – червні 2025 р. «Доступ МСБ до фінансування», лише 6% опитаних відзначили наявність необмеженої кількості пропозицій щодо кредитування. 38% МСБ вважають, що кредитування з боку банків важкодоступне, 14% – що повністю недоступне і 24% – частково доступне. Основні проблеми доступу до банківського кредиту – високі відсоткові ставки – 67%, вимога застави – 43%, складна процедура отримання – 31%³⁸.

Низька якість монетарної політики у поєднанні з дефіцитом координації з фіскальною політикою консервують нерозвиненість фінансового сектора в цілому і кредитного зокрема. Частка чистих корпоративних кредитів до ВВП у 2024 році – лише 7,68%. Це історичний мінімум. У 2021 році було 9,9%, у 2018 – понад 13%. Кредити до

³⁵ Розрахунок на основі показників бази даних МВФ.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October>

³⁶ World Economic Outlook Database. IMF. April 2025

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2025/april>

³⁷ The Chinn-Ito financial openness Index. https://web.pdx.edu/~ito/Readme_kaopen2021.pdf

³⁸ Доступ МСБ до фінансування. Unlimit Ukraine Європейської Бізнес Асоціації, UKR-SIBBANK BNP Paribas Group. Липень 2025

<https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/Dostup-MSB-do-finansuvannya-1.pdf>

ВВП у розвинених ринкових економіках 80 – 100%. Якби відношення кредиту до ВВП в Україні було 6, як у зоні євро (80% ВВП), то обсяг кредитування приватного сектору в країні в період 2011-2024 р. був би не \$361,3 млрд. (факт), а \$1699,2 млрд. Неотриманий, невикористаний кредит в Україні у період 2011-2024 р. склав \$1337,9 млрд.

Монетарна політика Нацбанку України є причиною хронічно високої інфляції, тобто збільшення витрат життя для населення та комерційної діяльності для бізнесу через інфляційний податок. Вона гальмує розвиток і зростання, інвестиційну активність, культуру збереження, консервує структурні дисбаланси в економіці. Показниками низької якості монетарної політики є: мала частка обсягу кредитування приватного сектору до ВВП (~12-15%); дорожняча і недоступність кредиту для малого і середнього бізнесу; фаворитизм великих фінансових посередників та Уряду; жорсткий протекціонізм і номенклатурний фаворитизм фінансового ринку; нульовий внесок у формування культури заощадження українців; консервація «мертвого» фондового ринку; низький рівень конкуренції в банківському, фінансовому секторі; наявність конфлікту інтересів у державній частині банківського сектору; високі інфляційні очікування, курсова невизначеність, відсутність інвестиційного рейтингу державних цінних паперів.

Ухвалені у 2023-2025 рр. рішення Уряду (закони, концепції, стратегія, підзаконні акти) підтверджують економічний курс влади на збереження рівня та глибини одержавлення економіки. Національна стратегія доходів України до 2030 року, План для Ukraine Facility 2024-2027 рр., Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, План внутрішньої стійкості України, рішення щодо підвищення податків з 2025 року, відмова від економічного бронювання, підвищення податку на прибуток для банків, запровадження звітності для контрольованих іноземних компаній (KIK — іноземна компанія під контролем громадян України), скасування мораторію на проведення податкових перевірок у воєнний час, криміналізація комерційної діяльності — усі ці рішення та дії гальмують економічний розвиток, ускладнюють зміцнення матеріальної, фінансової бази для обороноздатності країни, знижують рівень довіри бізнесу, науково-аналітичної спільноти до влади, збільшують ризики неповернення мільйонів українців після війни додому. За оцінкою Центру економічної стратегії «станом на кінець листопада 2024 року за кордоном через війну перебуває 5,2 млн українців. Це на 300 тис. осіб більше, ніж за

оцінками, представленими у попередньому звіті за січень 2024 року. За межами України за різними сценаріями можуть залишитися від 1,7 млн до 2,7 млн українців. Це на 300-400 тис. осіб більше, ніж ми розраховували станом на січень 2024 року. Неповорнення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 5,1% до 7,8% свого ВВП щороку³⁹».

Проведена Урядом монетарна, фінансова та регуляторна політика призводить до зниження підприємницької активності, відтік людського капіталу з країни та розширення «сірої» економіки. Голова Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев заявив: «Я вважаю, що десь більше половини нашої економіки – в тіні. Держстат надає більш оптимістичні цифри, 30 з лишком відсотків. Але я переконаний, що вони (цифри) є гіршими. Половина економіки в тіні – передусім, це торгівля. Це контрабанда, яка живить нелегальну торгівлю, що створює попит на нелегальні товари, які й завозяться контрабандою і також виготовляються в Україні. Це ринки підакцизних товарів»⁴⁰.

Регуляторна політика українського Уряду також є джерелом високих витрат і ризиків невизначеності для ведення бізнесу. Американський мозковий центр Competitive Enterprise Institute щорічно оцінює обсяг регуляторного навантаження федерального рівня США. У 2023 р. воно становило 7,7% ВВП. Національна асоціація промислових виробників США (National Association of Manufacturers) за своєю методикою оцінила регуляторне навантаження тільки федерального рівня на 11,2% ВВП⁴¹. З урахуванням якості правових, адміністративних інститутів в Україні, наявного порядку правозастосування Міжнародний інститут свободи (Україна) оцінює обсяг сукупного регуляторного навантаження в Україні на 15-17% ВВП. ВВП України у 2025 р. буде ~\$205 млрд. Отже, монетарне вираження тяжкості регуляторного навантаження становить ~\$33 млрд.

³⁹ Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх, та хто повернеться? Четверта хвиля досліджень. Центр економічної стратегії. Березень 2025 р.

https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/

⁴⁰ Половина української економіки ховається в тіні: названо найпроблемніші галузі. Лютий 2024 р.

<https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/polovina-ukrainskoi-ekonomiki-hovaetsya-v-tini-nazvano-najproblemnishi-galuzi.htm>

⁴¹ Ten Thousand Commandments Sizing up the federal government's new rules and regulations 2024 Edition. Competitive Enterprise Institute. July 2024

https://cei.org/wp-content/uploads/2024/07/10K_2024_v5_for_Rich_1.pdf

За низької якості державного управління така регуляторна політика стає не лише бар'єром для інвестицій та легальної підприємницької діяльності, а й джерелом корупції. Ось які оцінки дав Інститут Світового банку якості державного управління України: врахування думки населення та підзвітність державних органів – 42,7 бали (100 балів – найкращий результат), політична стабільність і відсутність насильства/тероризму – 10,9 бали, ефективність роботи уряду – 37,7 бали, якість державного регулювання (законодавства) – 43,4 бали, верховенство права – 19,8 бали, контроль над корупцією – 25,9 бали⁴². За цими параметрами Україна не входить навіть до першої сотні країн світу.

Ці дані підтверджуються в доповіді про стан глобальної інноваційності у світі в 2025 р. За групою індикаторів, об'єднаних у групу «Інститути» Україна у 2025 р. опинилася на 108-му місці, за фактором «Ефективність уряду» – на 94-му місці, за фактором «регуляторне середовище» – на 106-му місці, за фактором «верховенство права» – на 117-му місці з 139 країн світу⁴³.

Ці дані свідчать, що функціонал, розмір та обсяг Держави в економіці є основним джерелом її гальмування, нагромадження інвестиційних, управлінських рішень, а також широкого поширення дискримінаційних монополістичних, олігополістичних практик. Інститути та організації Держави захоплені потужними лобістськими групами, олігархічними структурами та представниками синдикату правоохоронних і злочинних угруповань. Війна для них не перешкода і загроза, а різке збільшення можливостей.

В Україні немає політичної, організаційної, ідейної спроможності (sarcacity) на рівні Уряду для управління тими ресурсами й активами, що їх сконцентрувала Держава (~70% ВВП державні видатки, 55-60% усіх активів – державна власність – business of the state). В умовах всеосяжного регуляторного навантаження (15-17% ВВП), транзакційних витрат (~7% ВВП) залишатися на легальному ринку можуть лише ті, хто користується адміністративним, номенклатурно-силовим ресурсом Держави. За наявних інститутів монетарної, фіскальної та регуляторної політики неможливо створити рівні умови господарювання й відкритої чесною конкуренції, бо все правове регуляторне

⁴² Worldwide Governance Indicators 2024 November 2024 <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>

⁴³ Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. 18th Edition. WIPO. <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>

поле пронизане особливими режимами, пільгами, квотами, преференціями, регламентами, сертифікатами, дозволами, заборонами, через які VIP-розпорядники та споживачі «чужого» захищають вхід на ринок і регламентують роботу на ньому. На жаль, у 2023-2024 рр. жоден документ Уряду України (стратегія, концепція, закон) не було ухвалено з огляду на надгострий дефіцит економічної свободи, слабкість інститутів захисту приватної власності та вкрай низьку якість системи держуправління.

Незважаючи на величезний розмір державного сектора в економіці, фінансування військових витрат не відповідає рівню та інтенсивності загроз, а також вимогам ЗСУ. У 2024 р. порівняно з довоєнним 2021 р. загальні доходи органів держуправління в доларовому еквіваленті збільшилися більш ніж на \$30 млрд, або на 17,6 процентних пунктів ВВП. Загальні витрати держави в 2024 р. виявилися більш ніж на \$55 млрд більшими, ніж у 2021 р., або на 30,9 процентних пунктів ВВП. Державний борг за підсумками 2024 р. виявився на \$73,3 млрд більшим, ніж за підсумками 2021 р., тобто збільшився на 75%. При цьому розмір української економіки в 2024 р. (ВВП) виявився на \$9,4 млрд менше, ніж у 2021 р. Так, витрати за бюджетною статтею «оборона» істотно збільшилися, але оцінімо динаміку невійськових витрат.

У 2021 р. невійськові видатки склали \$76,27 млрд, а у 2024 р. — \$78,67 млрд, тобто на \$2,4 млрд більше. Невійськові витрати як частка у ВВП також зросли — з 38,1% у 2021 р. до 41,3% у 2024 р. З урахуванням скорочення населення виходить така картина: у 2021 р. невійськові витрати на душу населення склали \$1860, а у 2024 р. — \$2380, тобто на 28% більше. Тотальне одержавлення економіки, надмірна централізація економічної влади та повне розбалансування бюджету при критично високому рівні залежності від зовнішніх джерел фінансування — очевидне підштовхування України до дефолту та банкрутства. У такій ситуації постійні спроби і дії Уряду підвищувати податкове навантаження, зокрема на ФОПів — це погіршення параметрів ділового, інвестиційного клімату для виробників товарів/послуг, руйнування національного підприємництва і гальмування економічного зростання. Така фіскальна політика різко послаблює систему національної економічної безпеки, деморалізує як економічно активних українців всередині країни, так і тих потенційних інвесторів/донорів, які могли б допомогти нашій країні.

Згідно з даними опитування Офісу ефективного регулювання (BRDO), Центром розвитку інновацій (грудень 2024 р.) для ФОПів п'ять основних проблем при веденні бізнесу — це «зловживання представ-

никами влади регуляторними нормами» – 17,0%, «перевірки з боку податкових органів» – 16,4%, «несправедливі рішення під час тендерних закупівель» – 16,1%, відмова від бронювання працівників від призову» – 16,1% і «затримка з логістикою на кордоні» (черги на митниці) – 15,1%. П'ять найбільших проблем юридичних осіб – це «блокування податкових накладних» – 64,9%, «затримка з логістикою на кордоні» (черги на митниці) – 31,4%, «зловживання представниками влади регуляторними нормами» – 28,3%, «несправедливі рішення під час тендерних закупівель» – 22,6%, «перевірки з боку податкових органів» – 20,0%⁴⁴.

Основною перешкодою для бізнесу ФОПи вбачають «воєнний стан» – 67,8%, а юридичні особи – «недосконале законодавство в певній сфері» – 61,4%. У найбільші 5 перешкод для ФОПів потрапили «недосконале законодавство в певній сфері» – 44,8%, «політична нестабільність» – 39,3%, «недосконалість фіскальної політики» – 34,7% і «відсутність достатнього капіталу» – 34,3%. До найбільших 5 перешкод для юридичних осіб увійшли також «воєнний стан» – 56,8%, «недосконалість фіскальної політики» – 50,2%, «нестача кваліфікованого персоналу» – 39,5% і «політична нестабільність» – 37,7%.

Згідно з опитуванням Advanter Group (липень 2025) найголовнішими проблемами українського бізнесу є:

- 1) «непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу» – 55,5% (за опитуванням грудня 2024 р. було 58,9%);
- 2) «відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку» – 53,5% (у грудні 2024 р. було 51,0%);
- 3) «непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку» – 52,7% (в у грудні 2024 р. було 60,8%);
- 4) «відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників» – 51,6% (у грудні 2024 р. було 50,3%);
- 5) «відсутність достатнього капіталу» – 39,8% (у грудні 2024 р. було 33,8%);
- 6) «високі податки та збори» – 36,3% (у грудні 2024 р. було 26,4%);
- 7) «перешкоди з боку регуляторних та/чи фіскальних органів» – 26,0% (у грудні 2024 р. було 20,1%).

⁴⁴ Дослідження стану бізнесу в Україні. Липень 2025. Період опитування: 12.07.2025 – 22.07.2025 р. Advanter Group <https://drive.google.com/file/d/1MD0cTvtCrgtMVy9Rd1kWQ1w-GqRT0W9Z0/view> Презентація результатів опитування, проведеного з метою реалізації Міністерством економіки України заходів із зменшення регуляторного навантаження на бізнес. Офіс ефективного регулювання (BRDO), Центр розвитку інновацій. Грудень 2024 р. <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/Deregulation-survey-SMEPIIS-1.pdf>

Сім найбільших проблем бізнесу у взаємовідносинах з органами влади в липні 2025р. – це:

- 1) «блокування податкових накладних» – 28,7% (у грудні 2024 р. було 29,6%);
- 2) «відмова від бронювання призовників від призову» – 22,3% (у грудні 2024 р. було 26,4%);
- 3) «зловживання представниками влади регуляторними нормами» – 17,4% (у грудні 2024 р. було 14,0%);
- 4) «вимагання з боку податківців переплати податків («виконання плану зборів»)» – 15,6% (у грудні 2024 р. було 8,3%);
- 5) «тиск органів влади на бізнес» – 14,8% (у грудні 2024 р. було 11,8%);
- 6) «перевірки з боку податкових органів» – 14,6% (у грудні 2024 р. було 8,0%);
- 7) «перевірки бізнесу з боку інших органів влади» – 11,9% (у грудні 2024 р. було 9,6%).

Численні міжнародні дослідження та внутрішні опитування підтверджують тезу про збільшення витрат ведення бізнесу в Україні, переведення значної частини комерційної діяльності в «сіру» сферу. Так в Індексі сприйняття корупції Україна погіршила своє становище: зі 104-го місця з показником 36 балів (100 балів – немає корупції, 0 – повна корупція) в Індексі-2023 Україна у 2024 р. опинилася на 105-му місці з показником 35 балів⁴⁵. За даними міжнародної асоціації TRACE Matrix Україна у 2024 р. в Індексі ризиків хабарництва (Bribery Risk Matrix) посіла 109 місце з оцінкою 52 бали зі 100 можливих⁴⁶.

Згідно із загальнонаціональним опитуванням громадської думки Future Research Foundation у грудні 2024 р. 81,6% респондентів вважають найбільшою проблемою в країні корупцію, другою за значущістю проблемою – організацію оборони України (36,2%), на третьому – підтримку економіки (31,2%)⁴⁷. За опитуванням Київського міжнародного інституту соціології (KMIC) в жовтні 2025 р. «переважна більшість українців (71%) вважають, що за час повномасштабного

⁴⁵ Corruption Perception Index 2024. Transparency International. February 2025.
https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2024.pdf

⁴⁶ TRACE Bribery Risk Matrix 2024. November 2024. TRACE
<https://www.traceinternational.org/trace-matrix>

⁴⁷ Суспільно політичні настрої українців. Результати дослідження громадської думки грудень 2024 року. Дослідження здійснено компанією Active Group за допомогою онлайн панелі SunFlower Sociology.

https://activegroup.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/241210_december.pdf

вторгнення рівень корупції в країні зріс. Ще 20% вважають, що він не змінився і 5% — що рівень корупції знизився⁴⁸».

Згідно із опитуванням Першої рейтингової системи на замовлення American Political Services в жовтні 2025 р. основними соціально-економічними проблемами, які найбільше турбують українців, є харбарництво та корупція у владі (42,7%) та збільшення цін на продукти харчування (39,1%). Причому вікова група 30-39 років на проблему корупції вказала частіше — 51%. З тим, що ситуація в країні розвивається в правильному напрямку, погодились 34,9% населення, а в неправильному напрямку — 54,7%⁴⁹.

За опитуванням Європейської бізнес асоціації та NEQSOL Holding (опитано 80 топ-менеджерів) серед негативних чинників, що впливають на інвестиційний клімат, на першому місці — «російська військова агресія», на другому — «корупція»⁵⁰. У відповідь на запитання «Назвіть три речі, які потрібні Україні для перемоги?» найпоширеніша відповідь — «більше зброї» (29%), на другому місці — «побороти корупцію» (17%)⁵¹.

На запитання опитування групи «Рейтинг» у лютому 2025 р. «Що може найбільше об'єднати українців у майбутньому?» 50% українців відповіли «боротьба з корупцією/зростання корупції». 58% українців вважають, що боротьба з корупцією може найбільше роз'єднати українців⁵². У цьому ж опитуванні 80% українців зазначили погіршення економічної ситуації, що знову ж таки підтверджує висновки про те, що збільшення податкового, регуляторного навантаження на бізнес, погіршення якості діалогу бізнесу і влади, поглиблення кризи довіри негативно позначається на стані виробників товарів/послуг і, як наслідок, на динаміці економічних показників.

⁴⁸ Сприйняття зміни рівня корупції в Україні за час повномасштабного вторгнення. Київський міжнародний інститут соціології (KMIC). Жовтень 2025 <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1556&page=1>

⁴⁹ Корупція, зростання цін та тарифи: українці оцінили головні проблеми країни. <https://news.finance.ua/ua/korupciya-zrostannya-cin-ta-taryfy-ukrainci-ocinyly-ho-lovni-problemy-krainy>

⁵⁰ Індекс інвестиційної привабливості України 2024. Листопад 2024.

<https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/UKR-Invest-Index-2024.pdf>

⁵¹ Суспільно-політичні настрої населення. 26-та хвиля. 10-11 лютого, 2024. Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_rating_monitoring_moods_1000_19022024.pdf

⁵² Періодичне всеукраїнське соціологічне дослідження. Зведені висновки за результатами кількісного та якісного дослідження. Соціологічна група «Рейтинг». Лютий 2025. https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_periodical_survey_11-12.2024.pdf

Згідно з дослідженням НАЗК «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність», п'ять найбільших проблем у сприйнятті українського суспільства наприкінці 2024 р. – це «військова агресія Росії проти України» (97,6%), на другому місці – «корупція» (94,8%), на третьому – «висока вартість життя та низькі доходи» (92,2%), на четвертому – «несправедливість у системі правосуддя» (86,2%) та на п'ятому – «міграція населення з України» (85%). Український бізнес так сприймає основні проблеми: 1) «військова агресія Росії проти України» – 96,8%, 2) «корупція» – 90,3%, 3) «міграція населення з України» – 86,5%, 4) «несправедливість у системі правосуддя» – 79%, 5) «висока вартість життя та низькі доходи» – 77,4%.⁵³ Лідером за поширеністю корупції четвертий рік поспіль залишається митниця – 35,1% з тих, хто контактували зі сферою, заявили про наявність корупційного досвіду. Цей показник не змінився порівняно з 2022-2023 роками. Друге місце за поширеністю корупції посідають поставальники послуг з підключення та обслуговування систем електро-, газо-, водопостачання та водовідведення. Частка підприємств, які заявили про наявність корупційного досвіду у цій сфері, становить 32,2%. Третє місце поділили дві сфери з показниками близько 28%: правоохоронні органи та будівництво та земельні відносини (обидві без динаміки порівняно з 2023 роком). Необхідно зазначити, що ці чотири сфери у всі роки досліджень (2021-2024 рр.) завжди перебували у верхній частині рейтингу сфер за корупційним досвідом бізнесу.

В «Опитуванні громадської думки для консультативної місії ЄС в Україні» на питання «Яка підтримка від Європейського Союзу є наразі найактуальнішою для України?» на першому місці у 62% респондентів обрали відповідь «Боротьба з корупцією»⁵⁴. В тому ж опитуванні 74% респондентів оцінюють зусилля української влади щодо впровадження реформ недостатніми, 86% українців не задоволені тим, як українська влада бореться із корупцією.

⁵³ Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Національне агентство з питань запобігання корупції. Січень 2025. <https://nazk.gov.ua/uk/nazk-predstavtyt-rezultaty-sotsiologichnogo-doslidzhennya-korupciya-v-ukraini-2024-rozuminnya-sprynyattya-poshyrenist/>

⁵⁴ Опитування громадської думки для консультативної місії ЄС в Україні. Терміни проведення: 31 липня – 5 серпня, 2025. Консультативна місія ЄС (КМЕС) в Україні та соціологічна група «Рейтинг». Вересень 2025.

<https://euneighbourseast.eu/news/publications/public-opinion-survey-for-the-eu-advisory-mission-ukraine-2/>

https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68d520ca901d40677cdcdab4_RG_EUAM_082025_UA_fin_compressed.pdf

За даними опитування Advanter Group, топ-5 основних бар'єрів для залучення інвестицій в Україну – це:

- 1) відсутність зрозумілих перспектив на майбутнє – 42,4%;
- 2) нестабільне законодавство – 37,9%;
- 3) високі ризики безпеки – 36,4%;
- 4) судова система та захист прав власності – 28,8%;
- 5) корупція / непрозорість процедур – 27,3%⁵⁵.

Навіть великий український та іноземний бізнес стикається з проблемою корупції, джерела якої – широко поширена дискреція практично в усіх відомствах, установах та структурах органів державного управління. У Плані для Ukraine Facility 2024-2027 рр. про це максимально відверто сказано: «Неефективне регуляторне середовище та корупція перешкоджають розвитку бізнесу в Україні. На початок 2023 року існували 84 сфери державного нагляду та контролю і понад 30 інспекційних органів із дублюванням функцій у різних сферах. На даний час існують понад 1 000 інструментів державного регулювання, у тому числі 528 дозволів, 224 ліцензії, 157 затверджень, 145 висновків, 121 сертифікат, 55 декларацій, 42 нотифікації і 23 авторизації, а також сотні будівельних норм і санітарних правил⁵⁶». Згідно із опитуванням Європейської Бізнес Асоціації у вересні 2025 р. 60% респондентів поставили боротьбу із корупцією як найголовніше завдання для уряду на 2026 р.⁵⁷

За даними опитування Інститута економічних досліджень та політичних консультацій «головним очікуванням бізнесу у серпні 2025 року стало завершення війни. Зниження податків продовжує посідати 2-ге місце, проте значення зменшилось із 47% до 38% опитаних підприємств. Бронювання працівників від мобілізації залишається на 3-ій позиції серед бажаних кроків, із незначними змінами у відсотковому значенні⁵⁸».

⁵⁵ Дослідження стану бізнесу в Україні. Липень 2025. Період опитування: 12.07.2025 – 22.07.2025 р. Advanter Group

<https://drive.google.com/file/d/1MD0cTvtCrgtMVy9Rd1kWQ1wGqRT0W9Z0/view>

⁵⁶ План для Ukraine Facility 2024- 2027. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Березень 2024. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>

⁵⁷ Опитування Європейської Бізнес Асоціації «Прогнози бізнесу на 2026 рік». Вересень 2025.

<https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/2026-Business-Forecast-UKR.pdf>

⁵⁸ Основні економічні тенденції та очікування у серпні 2025 за результатами «Нового щомісячного опитування підприємств». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД). Вересень 2025. http://www.ier.com.ua/files/Projects/2025/News/0918/_NRES_August_25_ua_FINAL_FINAL.pdf

За даними цього опитування, лише 8% респондентів оцінюють політику Уряду позитивно, 55% – нейтрально і 25% – негативно. Згідно з опитуванням Центру Разумкова, проведеним у вересні 2025 року, Кабінету Міністрів довіряють 22,5% населення України, Верховній Раді – 17,2%, чиновникам (державному апарату) – 12,6%, судовій системі – 19,7%. Довіра до української влади в цілому склала 33,8% що зумовлено, насамперед, високою довірою до ЗСУ – 92,6%⁵⁹. Ці дані свідчать про глибоку кризу довіри між суспільством і державою. Такий стан істотно ускладнює проведення необхідних економічних реформ, залучення інвестицій та зміцнення матеріальної бази для обороноздатності країни.

Констатація проблем в економіці на рівні Кабінету Міністрів, Верховної Ради, Офісу Президента, наявність численних концепцій, стратегій і документів щодо створення сприятливого ділового клімату, умов для прискорення темпів економічного зростання, ідентифікація проблемних місць через опитування бізнесу – ніщо не призвело до реальних, ефективних дій у виконанні формальних декларацій і видимого поліпшення параметрів ділового та інвестиційного клімату.

Лише 11,1% українського бізнесу вважає привабливою систему податкових стимулів. Лише 4,3% респондентів вважають державні інститути із залучення іноземних інвесторів ефективними. Топ першочергових змін у політиці «Invest in Ukraine», які бачать українські підприємці, – це:

- 1) законодавча стабільність – 36,4%;
- 2) зміцнення гарантій захисту інвестицій – 31,8%;
- 3) покращення інформування про потенційні можливості – 21,2%;
- 4) страхування інвестицій – 16,7%;
- 5) розширення публічної комунікації – 13,6%.

Такі оцінки бізнесу підтверджує аналіз бізнес-омбудсмена України: *«За результатами аналізу ситуації довкола адміністративного і судового оскарження результатів податкових перевірок на основі опрацьованих Радою скарг вдалося встановити наступне: впродовж 2017-2023 років з-поміж 1430 скарг Рада взяла в роботу 1152 скарги (81%): 408 скарг (35%) Рада закрила у зв'язку із успішним досудовим оскарженням на рівні ДПС, решта ж справ були закриті у зв'язку*

⁵⁹ Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 12 по 17 вересня 2025 року. Центр Разумкова. <https://razumkov.org.ua/anons/rezultaty-sotsiologichnogo-opytuvannia-shcho-provodylosia-sotsiologichnoiu-sluzhboiu-tsentru-razumkova-z-12-po-17-veresnia-2025-roku>

із недосягненням успіху в процесі адміністративного оскарження. Скаржники Ради звернулися до суду у 644 справах, тобто у майже 87% справ, закритих без успіху, і відсоток справ, де результат повністю або у більшій частині на користь бізнесу, становить приблизно 85%. Таким чином, із статистики Ради вбачається, що рівень підтвердження судом рішень процедури адміністративного оскарження складає лише близько 15%, при тому, що ще на 2017 рік Мінфін встановлював KPI на рівні 50%, а стратегічну мету – 85%⁶⁰».

Дії та рішення влади щодо створення сприятливого інвестиційного клімату в країні в рамках моделі держави загального інтервенціонізму не дають результату, не знаходять підтримки ні серед науково-аналітичної, ні ділової спільноти. Наприклад, 80% українського бізнесу вважають, що урядова ініціатива «Зроблено в Україні» не впливає на бізнес. Лише 18,4% опитаних оцінили її позитивно. Лише 1,6% представників бізнесу відзначили підвищення попиту на 10-20% завдяки політиці «Зроблено в Україні». 79% бізнесу визнали, що попит не змінився. Вигодонабувачами монетарних, фіскальних, адміністративно-правових заходів підтримки бізнесу є невелика група комерційних організацій. Така сильна концентрація вигод на цій групі відбувається при збереженні вкрай несприятливих умов ведення бізнесу для значної більшості комерційних організацій. На запитання про отримання державної підтримки для просування або виробництва продукції лише 4,8% відповіли «так, частково». Відповіді «ні» та «не знаємо про такі можливості» склали 93,7%.

За 2023-2025 рр. значно погіршилася якість діалогу бізнесу та влади. По жодній значущій проблемі Уряд не врахував висновків і рекомендацій бізнес-спільноти з питань оподаткування, захисту прав власності, реалізації конституційного принципу презумпції невинуватості, а також принципу презумпції добросовісності бізнесу. Чинний формат взаємовідносин бізнесу і влади вигідний великим лобістам, учасникам програм державних закупівель та інвестицій, але дискримінаційний щодо малого та середнього бізнесу. Ціна Держави для українців – податкові, регуляторні, транзакційні, інфляційні витрати залишилися незмінно високими, склавши приблизно 67% обсягу щорічних грошових витрат середнього українського домашнього господарства. При такому навантаженні за умов воєнного часу важко розраховувати на збільшення внутрішнього попиту споживачів.

⁶⁰ Річний звіт 2024. Рада бізнес-омбудсмена України.

<https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/boc-10-years-ua.pdf>

Під час широкомасштабної російської агресії Уряд України проводить різну економічну політику для двох груп комерційних організацій. Перша група – державні фаворити, «стратегічно важливі підприємства», «точки зростання», Клуб «білого» бізнесу, «учасники майже ста спеціальних економічних зон», бенефіціари державних програм «5-7-9%», інвестиційного кешбеку, держзакупівель тощо. Для цієї комерційної меншості Уряд знижує податкове та регуляторне навантаження, створює преференції щодо доступу до ресурсів, фінансів та інфраструктури. Друга група – більшість суб'єктів підприємництва, для яких Уряд збільшує витрати ведення бізнесу, погіршує якісні параметри ділового клімату, виштовхуючи їх у третій сектор – «сіру» економіку. Неприйнятність податкової, регуляторної політики, негативне ставлення влади до бізнесу, матеріальне та психологічне виснаження населення призвели до того, що 84% українців вважають, що після війни держава повинна «встановити податковий пільговий період для юридичних осіб для відновлення економіки». Ці дані свідчать про винятково високу і односпрямовану волю суспільства. Різниця між первинним та альтернативним варіантами (84% проти 5%) настільки значуща, що її можна трактувати як прямий сигнал владі про очікування суспільства. Це рідкісний випадок, коли думка суспільства майже однастайна⁶¹.

Зазначимо, що політика Уряду України значною мірою відображає погляди та переконання суспільства, яке залишається під значним впливом соціалістичних ідей та догм Левіафану.

За опитуванням Інституту соціології Національної академії наук України (жовтень 2025 р.) розподіл відповідей населення був таким:

- Широка націоналізація: 25,6% (вересень 2025 р.), у червні 2023 р. – 23,5%;
- Повністю залишити наявні державні підприємства: 18,1% (вересень 2025 р.), у червні 2023 р. – 18,3%;
- Залишити лише ефективні державні підприємства: 36,2% (вересень 2025 р.), у червні 2023 р. – 37,3%;
- Максимально широка приватизація: 9,8% (вересень 2025 р.), у червні 2023 р. – 9,9%.

З ідеологічної точки зору у вересні 2025 року лише 6,3% українців вважали себе лібералами, що не набагато більше, ніж комуністами (4,8%). Набагато більше українців вважають себе соціал-демократами

⁶¹ Дослідження суспільно-політичних настроїв в Україні. Вересень 2025. Асоціація професійних політичних консультантів.

<https://www.appc.org.ua/wp-content/uploads/ARRS-Veresen-2025-1.pdf>

(9,8%), націонал-демократами (14,1%) і націоналістами (17,8%). Не розуміють, не розбираються в ідеології, не можуть себе ідентифікувати 40,9% українців⁶². Відсутність чіткого, однозначного суспільного замовлення на повноцінні ринкові реформи як у суспільстві, так і серед культурних, інтелектуальних, бізнес- та військових еліт дозволяє уряду маніпулювати соціально-економічною політикою, зберігати її популістський характер, спрямований, в першу чергу, на інтереси VIP-розпорядників і споживачів чужого. Україна була і залишається в петлі популізму, соціалізму і всеосяжного державного інтервенціонізму.

Уряд України значно більшою мірою орієнтується на рекомендації та вимоги міжнародних економічних організацій, насамперед МВФ, Єврокомісії, ніж на порядок денний національного бізнесу. Уряд інвестував багато часу, уваги та людських ресурсів для проведення численних міжнародних форумів, конференцій, діалогових майданчиків щодо виконання вимог зі вступу до ЄС, виконання кредитних умов іноземних партнерів. Уряд знайшов час і можливість ухвалити Національну стратегію подолання гендерного розриву, План стійкості, як набір декларацій і побажань, антипідприємницькі зміни до Кримінального кодексу, концепцію електронної системи ціноутворення у будівництві, рішення перевести понад 200 тисяч приватних підприємств та понад 30 тисяч фермерських господарств у господарські товариства. Однак Уряд не визнав пріоритетним провести глибоке дерегулювання, зниження податкового навантаження і транзакційних витрат. Не було ухвалено зрозумілих, прозорих правил функціонування ринку праці та проведення мобілізації. Не зроблено повний баланс вигод і збитків від підвищення податкового навантаження. Не проведено оцінку наслідків поділу комерційного сектора країни на фаворитів влади та інших. Уряд не вважав за потрібне реагувати на низьке місце України в Індексі економічної свободи (150-те – у 2024 р., 143-є – у 2025 р.), на хронічно низьке місце (у другій сотні) в рейтингу країн за якістю держуправління, регулювання та захисту прав власності.

У 2025 році ми спостерігаємо глибоку кризу довіри як всередині країни, так і до України з боку іноземних держав і суспільств. Згідно з дослідженням компанії Active Group «Суспільно-політичні настрої українців (грудень 2024 р.)», 42,9% українців вважають, що країна за-

⁶² Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Хвиля 2025 року. Зміни у громадській думці впродовж війни. Інститут соціології НАН України.

https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/presentation_monitoring_2025.pdf

галом рухається в неправильному напрямку. Кількість тих, хто вважає, що країна рухається в правильному напрямку, становила 41,8% опитаних. Для порівняння, в опитуванні компанії Gradus (листопад 2024 р.) лише 34% опитаних сказали, що країна рухається у правильному напрямку, а в неправильному – 48% (опитування «Майбутнє очима українців»). За даними опитування Центру Разумкова (вересень 2025 р.) 41,7% українців відповіли, що країна рухається в неправильному напрямку. На правильний напрямок вказали 38,7% респондентів⁶³.

Згідно з дослідженням компанії Active Group (кінець 2024 р.) найбільші п'ять проблем України, на думку українського суспільства, це:

- 1) боротьба з корупцією – 81,6%;
- 2) організація оборони України – 36,2%;
- 3) підтримка економіки України – 31,2%;
- 4) проведення мобілізації – 27,7%;
- 5) розвиток вітчизняної оборонної промисловості – 15,3%.

Українська економіка перебуває в зоні посилення інституційних дефектів, придушення духу підприємництва, ерозії довіри та позамежного одержавлення практично всіх сфер і видів економічної діяльності. Рішення і дії Уряду вказують на вибір ним моделі Держави загального інтервенціонізму з виділенням номенклатурно-комерційних фаворитів із загальних економічних правових, фінансових умов. Така модель не може не призвести до перезавантаження олігархату і Схематозу з усіма наслідками для обороноздатності та конкурентоспроможності. При цьому істотно зросли ризики зниження підприємницької активності мікро- та малого бізнесу. Прискорення темпів закриття ФОПів, відтік підприємницького капіталу за умови продовження інвестиційної посухи – все це з високим ступенем вірогідності не тільки не переконає мільйони наших співвітчизників повернутися на батьківщину після перемоги, але й після зняття обмежень воєнного часу загрожує вилитися в чергову міграційну хвилю. Такий розвиток ситуації – це не лише суттєве послаблення нашого економічного потенціалу, а й болючий удар по національній безпеці та конкурентоспроможності.

Неякісний, несприятливий діловий клімат не дозволив українському бізнесу підвищити продуктивність праці і, відповідно, зарплати

⁶³ Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 12 по 17 вересня 2025 року. Жовтень 2025:

<https://razumkov.org.ua/anons/rezultaty-sotsiologichnogo-opytuvannia-shcho-provodylosia-sotsiologichnoiu-sluzhboiu-tsentru-razumkova-z-12-po-17-veresnia-2025-roku>

ти та доходи працівників. Це є однією з основних причин розширення зони бідності. За даними опитування вересня 2025 року, «тривожним соціальним сигналом є той факт, що більшість громадян (58%) можуть забезпечувати лише базові потреби. Така ситуація створює негативне фінансове та психологічне навантаження, загрожуючи соціальною нестабільністю. Разом з першою групою 92% населення (58% + 34%) живуть в режимі виживання, а не розвитку. Вони не мають фінансових можливостей, щоб інвестувати у свою освіту, здоров'я (за винятком найнеобхіднішого лікування), професійне зростання чи навіть культурний відпочинок⁶⁴». Лише 6% населення може дозволити собі витрати, характерні для середнього класу (освіта, дозвілля). Виходить, що українська модель держави загального інтервенціонізму практично зруйнувала в країні середній клас, якщо визначати його за матеріальними критеріями. Лише 2% українців можуть дозволити собі всі потрібні витрати.

Дані цього опитування підтверджують гіпотезу про те, що тотальне одержавлення економіки, витіснення приватних інвестицій державними, високе податкове навантаження у поєднанні з регуляторними вимогами до бізнесу та їх транзакційними витратами – це прямий шлях до соціальної деградації, різкого зростання нерівності та політичної турбулентності. Такі тенденції негативно позначаються на стані людського капіталу та обороноздатності країни, гальмують економічне зростання і точно не сприяють поверненню українців з-за кордону на батьківщину.

Пропозиції Української платформи бізнесу спрямовані на те, щоб не лише нейтралізувати ці ризики та загрози, а й створити сприятливий діловий, інвестиційний клімат для швидкого, довгострокового, інклюзивного економічного зростання та розвитку.

⁶⁴ Дослідження суспільно-політичних настроїв в Україні. Вересень 2025. Асоціація професійних політичних консультантів.

<https://www.appc.org.ua/wp-content/uploads/ARRS-Veresen-2025-1.pdf>

Частина 3.

БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ: ДІЛОВИЙ КЛІМАТ, ЕКОНОМІКА, СУСПІЛЬСТВО, КРАЇНА

Бачення ділового клімату України

Діловий клімат України – ключовий елемент національного відродження, потужної системи національної безпеки, конкурентного виробництва товарів/послуг, сучасного українського суспільства на цінностях західної цивілізації. Реалізація Української платформи бізнесу, постійна спільна робота науково-аналітичного, ділового та громадянського суспільства спрямована на створення в Україні ділового клімату, який відповідає таким цільовим параметрам.

Ціннісним фундаментом країни є ставлення до Підприємця, як до головного творця, інвестора, виробника, модернізатора країни та донора суспільства. Школа та Університет відкривають молоді культури підприємництва, вчить управляти ризиками, показує виробництво товару від ідеї до місця на полиці магазину. Українці знають і пишаються найкращими підприємцями країни. У Залі підприємницької слави України завжди багатолюдно. Опитування громадської думки незмінно показують високий рівень довіри до Підприємця. Серед кар'єрних пріоритетів підприємництво, а не державна служба, незмінно посідає місце серед найпопулярніших занять.

Параметри конкурентного, привабливого ділового клімату описано в доповіді Світового банку B-Ready (Business-Ready)⁶⁵, що є спадкоємцем всесвітньо відомого Індексу Doing Business⁶⁶, аналітичних доповідях щодо податкової конкурентоспроможності⁶⁷, регуляторної

⁶⁵ Business Ready (B-READY) 2024. World Bank. October 2024

<https://www.worldbank.org/en/businessready>

⁶⁶ Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. World Bank.

<https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>

⁶⁷ International Tax Competitiveness Index 2024. Tax Foundation.

<https://taxfoundation.org/wp-content/uploads/2024/10/International-Tax-Competitiveness-Index-2024-FV.pdf>

привабливості⁶⁸, інституційної якості⁶⁹. Ось до створення якого ділового клімату ми прагнемо.

Відкриття бізнесу в країні максимально просте, швидке та дешеве. Діє заявний принцип здійснення всіх видів діяльності, за винятком тих, що безпосередньо пов'язані з впливом на безпеку, життя та здоров'я людей. Якісні режими e-government поширені так, що контакти підприємця з органами державного управління зведені до мінімуму. Процедури отримання ліцензій та дозволів універсальні для всіх суб'єктів господарювання. Діє принцип мовчазної згоди при їх отриманні та продовженні. Перевірки бізнесу – у виняткових випадках, за рішенням суду, коли є обґрунтовані підозри у створенні загрози життю та здоров'ю людині або національній безпеці. Державні органи несуть відповідальність, зокрема матеріальну та кримінальну, у разі заподіяння шкоди приватним комерційним організаціям за умови безумовного дотримання принципів презумпції невинуватості та доброчесності бізнесу.

Людина сама обирає організаційно-правову форму комерційної діяльності. Усі економічні суб'єкти, від ФОПів до ПАТ, рівні перед законом. Доступ до ринку, кредиту, інших форм капіталу, управління ризиками, взаємовідносини з постачальниками, працівниками та споживачами – все це обирає сама людина у взаємовідносинах з іншими. Держава лише гарантує рівність усіх перед законом, швидке, справедливе правосуддя для виконання договірних зобов'язань. Податкові, кредитні, митні пільги, як і створення особливих режимів доступу до ресурсів, активів Держави не допускаються. Такий самий режим входу на ринок і роботи на ньому надається іноземним фізичним і юридичним особам, за винятком країн, що є ворогами та становлять загрозу національній безпеці.

У країні працює зрозумілий, прозорий, універсальний механізм доступу до землі, енергетичної інфраструктури, комунальних послуг. У земельному реєстрі можна перевірити правовий статус кожної ділянки землі. У цих сегментах ринку діють ринкові механізми за чіткої регламентації функцій держави з погляду створення рівних умов господарювання, зокрема входу на ринок виробництва інфра-

⁶⁸ OECD (2022), Better Regulation Practices across the European Union 2022, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6e4b095d-en>

⁶⁹ Economic Freedom of the World 2024. Fraser Institute.
<https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/2024-10/economic-freedom-of-the-world-2024.pdf> International Property Rights Index 2024. Property Rights Alliance.
<https://internationalpropertyrightsindex.org/>

структурних послуг. За ними не допускається тарифна, цінова дискримінація Урядом за формою власності, розміром бізнесу або його секторальною діяльністю.

Власники бізнесу несуть відповідальність за виконання стандартів безпеки та життєзабезпечення. Екологічні норми й стандарти сформульовані на основі здорового глузду, наукових висновків, а не політичних установок. Землю можна купити, всі необхідні процедури для отримання дозволу на будівництво пройти протягом 3 місяців максимум.

Роботодавці самостійно визначають порядок найму/звільнення працівників, режим роботи, умови оплати, страхування на індивідуальній договірній основі. Роботодавець не несе відповідальності за пенсійне, медичні страхування працівника, якщо це не передбачено в його договорі.

В Україні розвинений сектор фінансових посередників. Бізнес активно користується послугами українських та іноземних банків, кредитних спілок, інвестиційних, спільних, пенсійних фондів. У фінансовому секторі держава як власник відсутня. Страхові компанії допомагають інвесторам і виробникам оцінювати ризики. Фондовий ринок пов'язує заощадження громадян із фінансовими потребами великого національного бізнесу. Бізнес і громадяни вільно обирають традиційні та електронні платіжні засоби. Переміщення коштів за поточним та фінансовим рахунком платіжного балансу вільне. Банківська таємниця суворо дотримується.

Бізнес за замовчуванням приймає стабільність цін (низьку інфляцію), ринковий курс національної валюти та відсутність обмежень на її придбання. Монетарна політика країни орієнтована на отримання цінних паперів країни вищого кредитного рейтингу.

Режим переміщення товарів через кордон швидкий і дешевий. Широко використовуються електронні, цифрові майданчики для митного очищення. Експорт товарів і послуг звільнений від сплати митних зборів. На імпорт усіх товарів запроваджено єдине універсальне мито – 5%. Такий режим радикально знижує адміністративні витрати здійснення зовнішньої торгівлі, нейтралізує корупцію та ліквідує дискрецію митних органів під час визначення цінових і якісних параметрів товарів.

В Україні діє проста, універсальна, нейтральна щодо видів економічної діяльності податкова система. Єдині плоскі ставки податків гарантують дотримання принципу рівності умов господарювання, не допускають дискримінації, різко скорочують «сірий» ринок. Єдиний,

універсальний податок на роздрібний оборот товарів і послуг (операції B to B не включаються), податок на доходи фізичних осіб за ставкою 10%, акцизи — ось оптимальна податкова система країни. Разом із надходженнями від імпортного мита, ренти на видобуток корисних копалин вони формують доходи органів державного управління.

У такій системі час, витрати на адміністрування та сплату податків фізичних та юридичних осіб мінімальні. Взаємовідносини держави та платників податків здійснюється через майданчики е-уряду. Дискреція податкових і правоохоронних органів під час інтерпретації податкової бази, обсягу сплачених податків практично виключена. Це нейтралізує корупцію в цій сфері, вирівнює умови господарювання та налаштовує податкову політику на стимулювання економічного зростання. Держава не має права блокувати рахунки фізичної та юридичної особи без рішення суду, тому що в країні діє презумпція невинуватості платника податків.

У країні створено відкрите конкурентне поле. Держава не є власником активів там, де можливі повноцінні ринкові відносини. Виробництво товарів і послуг здійснюється виключно приватним бізнесом. Держава володіє та управляє тільки окремими структурними елементами інфраструктурних ринків (наприклад, залізничні колії, дороги, злітні смуги, труби, лінії електропередач, повітряний простір тощо). Доступ до них здійснюється на прозорих, зрозумілих, недискримінаційних умовах.

Для розв'язання комерційних конфліктів і спорів широко використовується приватний арбітраж. У країні діє Міжнародний арбітражний суд з вирішення комерційних спорів, що виникають між іноземними інвесторами та українськими суб'єктами господарювання або державою. У разі банкрутства компанії застосовуються процедури, що дають змогу задовольнити претензії кредиторів протягом 12 місяців. Процедури державних закупівель для збройних сил, внутрішніх сил правопорядку здійснюються через електронні майданчики за суворого дотримання принципів прозорості та підзвітності.

При створенні конкурентного, сприятливого ділового клімату Україна орієнтується на кращі світові стандарти, позитивний досвід забезпечення швидкого довгострокового економічного зростання. У 2024 р. найкраще у світі законодавство щодо входу на ринок було в Греції, Сінгапурі, Португалії, Ботсвані та Болгарії⁷⁰.

⁷⁰ В Індексі 2024 р. 50 країн, що переважно розвиваються та перехідних країн. В Індексі 2025 р. їхню кількість буде збільшено до 100, у 2026 р. до 180 країн. Business Ready (B-READY) 2024. World Bank. October 2024 <https://www.worldbank.org/en/businessready>

За фактором «бізнес локація» (розміщення бізнесу) найкращі у світі показники у Грузії, Естонії, Нової Зеландії, Сінгапуру та Марокко. За комунальними послугами найкращі у світі Словаччина, Сінгапур, Болгарія, В'єтнам і Танзанія. За ринком праці найкращі у світі Грузія, Угорщина, Нова Зеландія, Маврикій і Хорватія. За фінансовими послугами найкращими є Камбоджа, Нова Зеландія, Мексика, Угорщина та Перу. Правила і стандарти міжнародної торгівлі найкращі в Гонконзі, Греції, Румунії, Естонії та Хорватії. Податкова система є найсприятливішою в Новій Зеландії, Естонії, Гонконгу, Сінгапурі та Маврикії. За вирішенням спорів Світовий банк визначив найкращими Руанду, Грузію, Естонію, Словаччину та Угорщину. За правилами конкуренції найкращі у світі Коста-Рика, Колумбія, Естонія, Болгарія та Греція.

Чіткі критерії та стандарти, за якими визначається конкурентність ділового клімату міжнародними та українськими вченими й експертами, накопичений досвід системних трансформацій дають нам змогу створити такий діловий клімат, який міг би стати орієнтиром усього світу.

Наша візія: Україна — країна Нового Заходу

Сприятливий діловий клімат, повноцінний розвиток підприємництва життєво важливий Україні для реалізації нашого бачення країни. Ось такою ми її собі уявляємо. Ось таку ми націлені побудувати.

Україна — вільна країна вільних людей. Країна-переможець, країна героїв. Ми — ключовий елемент єдиної системи європейської безпеки. Ми захищаємо європейські цінності, міжнародне право і західну цивілізацію від тоталітарного, імперського варварства.

Україна — країна законності та порядку, справедливості та солідарності, партнерства та відповідальності. У ній дотримуються прав людини, надійні інститути захисту приватної власності, функціонує незалежний компетентний суд, професійно працюють органи правопорядку, які мають довіру громадян.

Україна майбутнього — це країна з розвиненою фінансовою та платіжною системами, стабільними цінами, відкритою конкуренцією банків, страхових компаній, пенсійних, інвестиційних, венчурних та інших фондів. Тут гармонійно уживаються торговельні мережі та сімейні магазини, електронні торговельні майданчики та народні ринки. У ній головним локомотивом економічного зростання є національне підприємництво, творці сучасних нематеріальних активів, виробни-

ки доданої вартості для українців і споживачів у всьому світі. Великі компанії не дискримінують малі, а довіряють їм виконання замовлень. Іноземні інвестори працюють у таких самих умовах на ринку, як і вітчизняні — без пільг й привілеїв за країною походження.

Україна майбутнього — це країна в епіцентрі технологій IV промислової революції. Цифрова економіка підвищує конкурентоспроможність традиційної, а не витісняє її. Інтернет речей і просунуті роботи, з'єднані за допомогою технології 5G, підвищують продуктивність праці. Штучний інтелект посилює переваги національного людського капіталу. Технології посиленої та віртуальної реальності широко застосовуються в освіті та популяризації культури. Адитивні технології 3D дають змогу підлаштувати виробництво під індивідуальні смаки споживачів у всьому світі. Держава в смартфоні радикально знижує регуляторне, адміністративне навантаження. 20-25% ВВП державних витрат вистачає для якісного виконання соціальних, правових функцій, для забезпечення безпеки. Чіткий, обмежений функціонал Держави дає змогу суттєво покращити якість послуг для громадян і бізнесу, оптимізувати бізнес-процеси, організувати систему державного управління прозоро, зрозуміло, ефективно та інклюзивно.

Держава концентрує зусилля на розробці якісних законів і безумовному їх виконанні всіма. Вибір комерційних проєктів, визначення шляхів інноваційного розвитку, планування бізнесу, пошук джерел фінансування, визначення параметрів виробництва і торгівлі — все це прерогатива приватного бізнесу.

Роль держави — захистити права власності, зокрема міноритарних акціонерів, протидіяти утворенню монополій, не допускати дискримінації малого бізнесу, забезпечити оперативний розгляд спорів у судах, а також швидке, беззаперечне виконання судових рішень.

Україна майбутнього — це країна мільйонів приватних власників землі, акцій, нерухомості, пенсійних накопичень та інших форм капіталу. Земля — повноцінний ринковий товар. Вона включена в комерційний обіг за суворого дотримання екологічних норм та стандартів. Виробництвом сільськогосподарських товарів займаються як великі агропромислові холдинги, так й малі фермерські господарства. Їхня кооперація дає змогу успішно конкурувати на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Права власності міноритарних акціонерів захищені від неправомірних дій як власників контрольного пакета, так і найманих менеджерів. Вони беруть участь в ухваленні ключових для розвитку

акціонерних товариств рішень, зокрема щодо виплати дивідендів. Ефективна правова система протидіє неетичній, неправовій поведінці чиновників, протидіє рейдерству, фаворитизму та непотизму.

Україна майбутнього — це країна сучасних заводів і фабрик. Вони об'єднують виробництво матеріальних і нематеріальних активів, випускають товари за найвимогливішими міжнародними стандартами, фінансують свою діяльність на ринкових умовах. Вони — цінні учасники глобальних і регіональних ланцюжків вартості. Збереження кращої промислової спадщини передбачає проведення чесної та відкритої приватизації з урахуванням інтересів українців, в ім'я інклюзивного регіонального розвитку.

Україна майбутнього — це країна щасливих сільськогосподарських виробників. Вони забезпечують сільських жителів високопродуктивною роботою, сучасною інфраструктурою, що стирає відмінності між сільським і міським побутом. Сільське господарство активно використовує сучасні технології, які гармонізують вимоги суспільства до екології та імперативи споживача у всьому світі.

Україна майбутнього — це країна, в якій легко побудувати будинок або квартиру на свій смак і за своїм рівнем доходів. Розвинений ринок нерухомості, сучасна архітектура, орієнтовані на споживача процедури узгодження проєктів, різноманіття джерел фінансування, відкрита конкуренція будівельних організацій й виробників будматеріалів — усе це дає змогу в оптимальні строки та з мінімальними витратами розв'язувати житлові питання.

Україна майбутнього — це країна сучасної інфраструктури. Вона є результатом повноцінного приватно-державного партнерства. Якісні автомобільні дороги, логістичні центри, світові стандарти в залізничному та водному транспорті, повноцінне включення України в міжнародні авіаційні потоки, будівництво сучасних аеропортів, розвиток внутрішньої авіації — все це абсолютно необхідне для реалізації країнової переваги — географічного положення в центрі Європи.

Україна майбутнього — це країна для українців з усього світу. До неї повертаються мільйони мігрантів, які змушені були рятуватися від війни за кордоном. У неї інвестують мільйони етнічних українців різних поколінь. У країні відкривають штаб-квартири українці, які успішно інтегрувалися в сучасні технологічні, мережеві компанії світу. Українська юрисдикція успішно конкурує на людський капітал з американською, арабською та азійською. Мільйони домашніх господарств із різним етнічним корінням пов'язують майбутнє своїх родин з Україною.

Конкурентоспроможний потенціал фізичної інфраструктури посилює інфраструктуру підтримки підприємництва. У численних центрах та інкубаторах людям допомагають зрозуміти суть підприємництва та розпочати бізнес, надають правову, логістичну та інформаційну підтримку. Реальної економіки, фінансів і підприємництва навчають у школі, щоб підготувати людину до справжнього ринку праці.

Україна майбутнього – це повноцінний ринок енергоресурсів. На ньому у споживачів є вибір виробників, налагоджено працюють механізми забезпечення енергетичної безпеки. Ми активно працюємо, використовуючи паливно-енергетичні ресурси багатьох країн світу, реалізуючи транзитний потенціал і логістичну інфраструктуру. Домогосподарства, малий бізнес активно використовують відновлювані джерела енергії, щоб оптимізувати своє споживання та виробництво.

В Україні майбутнього використовуються передові інформаційні та телекомунікаційні технології. Високошвидкісний інтернет у всіх школах, університетах і бібліотеках, вільний доступ до найкращих інформаційних баз світу є невіддільною частиною системи освіти та спілкування. Українці вільно обирають формат навчання, мають доступ до найкращих освітніх платформ світу.

Україна майбутнього – це країна, яка перебуває в рейтингу «Найкращі 20 країн світу» за якістю ділового клімату, індексом економічної свободи, за розвитком людського потенціалу та індексом благополуччя. Вона йде в ногу з цивілізованим світом. Вона бере активну участь у роботі провідних міжнародних організацій. Вона посідає гідне місце в міжнародній системі поділу праці. Україна пишається своїм національним надбанням і збагачує його культурою сучасності. Держава і суспільство цінують повсякденну працю вітчизняних підприємців, заохочують і стимулюють ділову ініціативу громадян.

Україна майбутнього – це європейська країна, в якій безпечно ходити чистими вулицями, повноцінно реалізовувати себе в підприємстві, з відкритою душею допомагати тим, хто потрапив у біду, гідно та в достатку зустрічати старість. У нас у пошані сім'я, як основне місце виховання, формування цінностей, культури й патріотизму.

Україна – це сучасна країна, де комфортно відпочивати та легко організувати бізнес, де працюючій, відповідальній людині легко знайти роботу. У ній культура і суспільні норми не допускають пияцтва, шахрайства і роботи абияк.

В Україні майбутнього кожному доступні якісна освіта та охорона здоров'я. Українці пишаються громадянською солідарністю, активно підтримують гуманітарні проекти та духовний розвиток. Бізнесу вигідно і престижно підтримувати проекти у сфері культури, освіти, спорту, розвитку туризму, допомоги дітям і літнім людям.

Бачення України майбутнього стане реальністю, якщо будуть створені якісні інститути швидкого, довгострокового, інклюзивного економічного зростання. Швидкого — це понад 7% ВВП на рік. Довгострокового — це як мінімум на 20 років. Інклюзивного — це коли користь від економічних, інституційних трансформацій отримують десятки мільйонів українців, а не кілька сотень тисяч номенклатурних фаворитів, розпорядників і споживачів чужого.

Таким є наше бачення майбутнього України. Для його реалізації потрібна політична воля легітимної демократичної влади, громадська підтримка, справжнє партнерство бізнесу і влади. Для його реалізації потрібна культура ДІПВС: Досягнення, Ініціативність, Працьовитість, Відповідальність та Свобода.

Україна майбутнього — це не політичний проєкт одного президента або політичної партії. Це ціннісний проєкт поколінь, політиків і підприємців, центру і регіонів, Заходу і Сходу країни. Це практична реалізація революції ідей, яка є єдиним гідним продовженням усіх попередніх революцій в Україні за останні 20 років. Це проєкт майбутнього України, який стане гідним продовженням перемоги нашої країни над нацистською Росією, над силами ворожого імперіалізму та агресивного тоталітаризму. Українська платформа бізнесу — це спільний внесок науково-аналітичної, бізнес-спільноти в практичну реалізацію цього бачення України.

Частина 4.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ У 2025–2026 РОКАХ

Українська платформа бізнесу (УПБ) 2025 р. спрямована на нейтралізацію загроз і ризиків, з якими зіткнулася Україна в умовах широкомасштабної російської військової агресії. Розвиток національного підприємництва – це далеко не тільки про податки, інвестиції, технології, менеджмент, гроші та прибуток. Це про гідність, добробут, самореалізацію та патріотизм українця. Це про формування культури працьовитості, інноваційності та відповідальності. Розвиток підприємництва – це також про зміцнення інституту сім'ї, посилення національної ідентичності в сучасному світі відкритої конкуренції ідей і культур. Це про матеріальний і ціннісний фундамент українськості, який ми прагнемо створити з урахуванням славних традицій минулого, з одного боку, і прагнень наших дітей і онуків, з іншого.

Українська платформа бізнесу – це не прояв егоїзму бізнесу, не випинання його інтересів за рахунок суспільства і держави. Це науково обґрунтований, історично перевірений погляд на оптимальний баланс і гармонію інтересів бізнесу, суспільства і держави. Виконання Урядом рекомендацій УПБ-2025 зробить істотний внесок у нейтралізацію основних ризиків.

Основні виклики для української держави у 2025 році – це:

- забезпечення всебічної підтримки ЗСУ матеріальними, військовими, людськими ресурсами для перемоги над ворогом;
- забезпечення функціонування систем життєзабезпечення країни: електроенергія, опалення, водопостачання, каналізація, громадський транспорт, а також інфраструктура освіти та охорони здоров'я;
- забезпечення швидкого економічного зростання;
- забезпечення дохідної частини бюджету з неінфляційних джерел;
- зниження рівня бюджетної залежності від зовнішньої допомоги;
- зниження боргового тиску на державний бюджет;

- оптимізація видаткової частини державних бюджетів усіх рівнів для максимальної концентрації ресурсів на ЗСУ;
- залучення інвестицій для створення нової структури економіки та зайнятості з урахуванням стану та параметрів зовнішнього світу;
- розширення податкової бази, в тому числі за рахунок детенізації економічної діяльності;
- оптимізація режиму ринку праці, з одного боку, і проведення мобілізації для ЗСУ, з іншого;
- підвищення якості управління ресурсами та активами країни;
- поліпшення якості державного управління, регуляторної політики;
- зниження кредитно-грошових, податкових, регуляторних, адміністративно-правових витрат для виробників товарів і послуг;
- зміцнення довіри в країні між Урядом, бізнесом і суспільством через підтримку якісних інклюзивних діалогових майданчиків;
- збільшення м'якої сили України у світі, поліпшення її іміджу, підвищення рівня підтримки країни та українців.

Основні виклики для українського підприємництва у 2025 році – це:

- стабільне, передбачуване фінансове, податкове, регуляторне середовище, яке враховує думку бізнес-спільноти;
- стабільне, безперервне забезпечення електроенергією;
- передбачуваний ринок праці, чіткі, зрозумілі правила бронювання робочої сили;
- зниження податкових і регуляторних витрат, включаючи податкове адміністрування;
- припинення монополістичних, олігополістичних практик з боку Уряду;
- припинення практики широкого використання чиновниками, контрольними та правоохоронними органами дискреції (суб'єктивного трактування) положень законодавчих актів проти бізнесу;
- підвищення платоспроможного попиту бізнесу та домогосподарств;
- вирівнювання параметрів конкурентного поля для економічних суб'єктів незалежно від організаційно-правових форм;
- поліпшення умов доступу до кредитів, джерел фінансування комерційної діяльності;

- припинення практики блокування активів, рахунків, комерційної діяльності на підставі формальної оцінки ризиків органами державного управління.

Загальні виклики для українського суспільства у 2025 році – це:

- забезпечення безпеки життя і майна в умовах широкомасштабної російської війни;
- забезпечення порядку і безпеки в громадських місцях;
- забезпечення стабільних джерел доходів для нейтралізації кризи вартості життя;
- створення максимально сприятливих умов для комерційної діяльності, будівництва житла для повернення в країну після вимушеної міграції;
- захист заощаджень від інфляції, забезпечення надійності та стабільності національної валюти;
- включення структур науково-аналітичного, громадянського суспільства в процеси і механізми розробки та прийняття рішень на місцевому і національному рівні;
- розширення доступу до фінансових інструментів (акції, облігації), які розширюють можливості для заощадження та інвестування домогосподарств;
- формування довіри до Уряду на основі повного, об'єктивного аудиту державних витрат, програм і державних комерційних підприємств;
- підвищення якості послуг органів державного управління;
- забезпечення доступу до якісних послуг виробників медичних та освітніх товарів і послуг, у тому числі для перенавчання, перекваліфікації та отримання додаткових компетенцій;
- розширення асортименту товарів і послуг за рахунок зниження регуляторних, податкових, митних витрат;
- створення державної адресної системи підтримки людини в біді при широкому розвитку громадської благодійності.

Частина 5.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ У 2025–2026 РОКАХ

I. Економічна безпека та економічна свобода

- 1) Проведення аудиту законодавства щодо ідентифікації норм, які порушують конституційний принцип презумпції невинуватості, принципу невинуватості та доброчесності платника податків, а також бізнесу. Ліквідація таких норм.
- 2) Введення заборони державному службовцю, представнику контролюючих, правоохоронних органів, який завдав шкоди комерційній організації, працювати в органах держуправління протягом 5 років.
- 3) Проведення аудиту функцій всіх органів державного управління, ідентифікація організацій, структур, які не роблять внесок у прискорення темпів економічного зростання, підвищення національної конкурентоспроможності, приведення кількості працівників, які отримують зарплату коштом платників податків до середнього рівня країн ОЕСР ~13%.
- 4) Скасування заборон та обмеження на переміщення капіталу за поточним рахунком платіжного балансу, вільне переміщення валютних коштів, які є надходженнями від господарської (підприємницької) діяльності та/або інвестиціями у законну діяльність суб'єкта господарювання в Україні; спрощення процедур прийняття іноземних коштів, скасування регуляторних обмежень, заборон та вимог, в т. ч. перегляд умов ліцензування експортних операцій, у сферах валютного регулювання та зовнішньоекономічної діяльності, які ускладнюють отримання валютних коштів суб'єктами господарювання.
- 5) Введення кримінальної, матеріальної відповідальності правоохоронних, контролюючих органів за завдання комерційним організаціям матеріальних, нематеріальних (репутаційних) збитків у зв'язку з необґрунтованим кримінальним пересліду-

- ванням, публічними заявами, що ганьблять честь і ділову репутацію бізнесу.
- 6) Заборона запровадження норм законодавства постфактум. Ухвалення правової норми, згідно з якою керівник державного органу, організації, який порушує статтю 58 Конституції України, згідно з якою закони не мають зворотної дії в часі, автоматично звільняється та позбавляється права обіймати посаду в органах державної влади протягом 5 років.
 - 7) Заборона державним контролюючим та наглядовим органам входити до складу засновників та власників суб'єктів господарювання. Вихід міністерств та відомств зі складу засновників комерційних організацій — у рамках ліквідації конфлікту інтересів між регуляторною та контрольною функціями органів державного управління.
 - 8) Законодавче закріплення поділу функцій держави як регулятора, власника, контролера та ліцензіара, запровадження адміністративної відповідальності посадових осіб за дії, що кваліфікуються як «конфлікт інтересів». Введення відповідальності державних службовців за ігнорування конфлікту інтересів під час прийняття та застосування актів законодавства.
 - 9) Проведення єдиної цінової політики підприємств-монополістів щодо комерційних організацій, які працюють на спільному сегменті ринку.
 - 10) Вжиття заходів щодо демонополізації, приватизації інфраструктурних секторів, включно з енергетикою, зв'язком та транспортом.
 - 11) Вжиття заходів щодо збільшення надходження капіталу в банки та небанківські фінансові організації, розширення ринкового кредитування, зниження регуляторного навантаження для полегшення входу на ринок фінансових послуг.
 - 12) Здійснення ефективної антиінфляційної політики, зниження індексу споживчих цін (ІСЦ), починаючи з 2026 р. до 5%, а з 2027 р. — до 2%.
 - 13) Розширення практики використання твердих валют (долара США, євро, швейцарського франка, британського фунта) на внутрішньому ринку України для розширення доступу до капіталу.
 - 14) Вжиття заходів щодо припинення практики витіснення фінансових ресурсів у державні цінні папери.

- 15) Ліквідація практики надання індивідуальних та секторальних пільг вітчизняним та іноземним інвесторам (точкове пільгування).
- 16) Ухвалення програми приватизації з виходом на цільовий показник розміру державної власності (національної та місцевої) не більше 20% від усього обсягу до 2027 р.
- 17) Адаптація законодавства до вимог глобальних ланцюжків цінності у сфері комерціалізації природних ресурсів, залучення іноземних інвестицій на умовах концесії та прямого продажу.
- 18) Вжиття комплексних заходів економічної політики для підвищення місця України:
 - в Індексі економічної свободи з 150-го у 2024 р. до 40-го у 2026 р.;
 - у Міжнародному індексі захисту прав власності зі 102-го місця у 2024 р. до 40-го місця у 2026 р.;
 - в Індексі B-Ready (Business-Ready) Світового банку – увійти в Топ-40 у 2026 р.;
 - Індексі верховенства права з 88-го місця у 2024 р. до 40-го місця у 2026 р.;
 - Індексі економічної безпеки Міжнародного інституту свободи з рівня 35,2 бали у 2024 р. (помаранчевий рівень небезпеки) до 70+ балів у 2026 році (зелений рівень небезпеки).
- 19) Внесення змін до валютного законодавства для можливості погашення кредитів від іноземних кредиторів. Незастосування пені за валютний контроль у випадку порушення строків ЗЕД.

II. Податки та податкове адміністрування

- 20) Заборона автоматичного блокування ПДВ-накладних як реалізація принципу презумпції сумлінності підприємця.
- 21) Зміна системи моніторингу оцінки ризиків (СМКОР), у тому числі за грошовими, податковими операціями. Включення до неї таких чинників, як «збитки від діяльності контрольних, правоохоронних органів», «втрачена вигода», «репутаційні витрати».
- 22) Зниження податкового навантаження до 30% ВВП у 2026 р. Встановлення мораторію на запровадження нових податків, зборів, мит, обов'язкових неподаткових платежів, а також розміру та порядку їх оплати. Встановлення граничного рівня податкових доходів органів державного управління у 25% ВВП

- із третього року після закінчення війни, та 20% ВВП з п'ятого року після закінчення війни.
- 23) Скасування Стратегії доходів на 2024–2030 роки, перегляд структури податкової системи. Проведення податкової реформи: перехід на чотири джерела формування бюджетних доходів: 1) податок на роздрібний обіг товарів та послуг за єдиною ставкою 15%; 2) податок на доходи фізичних осіб за єдиною ставкою 10%; 3) акцизи за ставками, які стимулюють вихід виробництва та торгівлі підакцизних товарів з тіні, 4) єдина ставка мит на всі товари імпорту, що ввозяться фізичними та юридичними особами у розмірі 5% від вартості.
- 24) Перегляд підходу до оподаткування в прифронтових регіонах на період дії воєнного стану: зниження (запровадження 0) ставок податку на землю та нерухомість щонайменше на один фінансовий рік; зниження ставки ЄСВ для роботодавців, які створюють нові робочі місця. — 6%; збереження ставки військового збору на рівні 1,5%. Продовження звільнення місцевих бізнесів від податку на землю та нерухомість на період воєнного стану + 6 місяців. Дозвіл використовувати кошти грантів є-Робота на оплату місцевих податків. Скасування податкового боргу, який виник у 2022–2024 роках.
- 25) Звільнення від податків на доходи юридичних та фізичних осіб, в тому числі заробітну плату, для роботодавців, які створюють нові робочі місця для місцевих жителів в районі бойових дій та прифронтових районах.

III. Дерегулювання, дебюрократизація

- 26) Скасування усіх адміністративних послуг, у т. ч. ліцензій (дозволів), формування/подання звітності, які не можна «ініціювати» та одержати в електронній формі, а також затвердження вичерпного переліку ліцензій (дозволів), їх надання на основі ризикоорієнтованого підходу, диференційовано — за загальними та спрощеними процедурами, за «декларативним принципом» та принципом «мовчазної згоди».
- 27) Введення в оцінку загального регуляторного впливу факторів «внесок у забезпечення економічного зростання», «підвищення рівня економічної свободи», «підвищення національної

- конкурентоспроможності», «рівність всіх економічних суб'єктів та нейтральність закону».
- 28) Скасування звітності, яка є надмірною і необґрунтованою з погляду підвищення конкурентоспроможності національного виробника та нейтралізації реальних ризиків для життя та здоров'я споживачів.
 - 29) Запровадження заборони на перевірки економічних суб'єктів під час воєнного стану за виключенням випадків обґрунтованої підозри у створенні загрози національній безпеці.
 - 30) Введення мораторію на проведення перевірок, ведення кримінальних справ, пов'язаних із комерційною діяльністю економічних суб'єктів, відкритих до початку широкомасштабної війни Росії проти України, тобто до 24.02.2022 року.
 - 31) Ухвалення нормативних актів для реалізації принципу «мовчазної згоди» – суб'єкт господарювання набуває право на здійснення господарської діяльності без отримання відповідного документа дозвільного характеру, за умови, що суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою подано в установленому порядку заяву та документи в повному обсязі, але у встановлений законом строк документ дозвільного характеру або рішення про відмову у його видачі не видано або не направлено.
 - 32) Визнання Україною сертифікатів відповідності та інших документів, що підтверджують відповідність продукції обов'язковим вимогам, виданим державами – Європейського Союзу, США, G-7, іншими країнами, з якими укладено відповідні міжнародні договори без додаткових процедур.
 - 33) Внесення Змін до Методики розподілу між споживачами обсягів спожитих у будівлі комунальних послуг (затверджена наказом від 22.11.2018 № 315 Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства) у відповідності до Директив ЄС з енергоефективності, принципам справедливого розподілу за фактично спожитий обсяг теплової енергії кожним споживачем, стимулювання споживачів до проведення енергоефективних заходів з термомодернізації свого приміщення, зменшення споживання теплової енергії, ефективного використання енергетичних ресурсів, що відповідає прагненню України до Європейської інтеграції, та встановити:

- мінімальну частку СПС опалення в розмірі 0,05 (5%) замість 0,5 (50%);
 - загальнобудинкові потреби опалення в розмірі 12 % на Функціонування системи опалення – 5 % та опалення МЗК під'їздів – 7 % за умови наявності опалювальних приладів;
 - функціонування системи гарячого водопостачання – 5 %.
- 34) Скорочення регуляторів антимонопольної діяльності з трьох до одного; створення єдиного регулятора – Національного агентства з протимонопольної діяльності (ЦОБВ). Введення нового законодавства з гуманітарного розмінування, яке буде включати професію «демінер». Повернення навчального центру з Гуманітарного розмінування та залучення до навчання, а в подальшому і працевлаштування в компаніях.

IV. Захист прав власності.

Відносини із органами державної влади

- 35) Введення законодавчої норми, що зупинення діяльності суб'єкта господарювання органом контролю, проведення його позапланової перевірки, блокування рахунків, комерційних операцій здійснюється виключно за рішенням суду.
- 36) Скасування дублювання функцій нагляду і контролю у кожній сфері господарської діяльності.
- 37) Введення як KPI кожному контролюючому органу наступних критеріїв:
- чистий прибуток економіки від контрольних дій: всі витрати контролюючого органу, всі витрати організації, що перевіряється, чистий додатковий дохід бюджету від контрольної діяльності;
 - оцінка впливу на динаміку діяльності комерційної організації: кількість робочих місць, виручка, обсяг сплачених податків, обсяг інвестицій тощо.
- 38) Розширення практики застосування страхування відповідальності та/або майна як альтернатива контролю господарської діяльності. Заборона проведення заходів державного нагляду та контролю у разі, якщо чинним договором страхування визначено ризики настання відповідальності та/або завдання шкоди, які можуть бути предметом перевірок.

- 39) Введення кримінальної, матеріальної відповідальності контролюючого органу та конкретних перевіряльників у разі завдання комерційній організації, що перевіряється, шкоди.
- 40) Введення правової норми, яка забороняє митній службі блокувати товари на кордоні через незгоду митниці із заявленою вартістю товару, помилки у кодових номерах згідно з УКТ ЗЕД, іншими його параметрами. Введення конкретного часу проходження митного контролю на кордоні. У разі незгоди з наданими документами митна служба може оскаржити дії комерційної організації у судовому порядку.
- 41) Проведення ревізії органів державного управління, контролю за бізнесом, його регулювання (Державна податкова служба (ДПС), Бюро економічної безпеки (БЕБ), Державна митна служба (ДМС), Нацполіція, Служба фінмоніторингу тощо). Вжиття заходів щодо зниження регуляторного навантаження з 17% ВВП до 7% ВВП.
- 42) Зміна критеріїв та порядку віднесення комерційних організацій до групи з високим рівнем ризику з метою сплати податків з урахуванням її фактичної діяльності. Ліквідація нормативних положень, які дозволяють податковим органам довільно трактувати поняття «ризик» з порушенням презумпції невинуватості та принципу добросовісності комерційної організації.
- 43) Зміцнення інституту приватної власності шляхом зменшення строку оскарження державними органами, державними та приватними комерційними організаціями угод купівлі-продажу землі, нерухомості до 3 років шляхом внесення змін до закону № 12089 (внесення змін до Цивільного кодексу України).
- 44) Зміна порядку проведення державних закупівель: ліквідація конфлікту інтересів в органах, які організовують і проводять торги. Забезпечення повної прозорості процедур на всіх стадіях держзакупівель, виключення правових норм, які допускають різні трактування і є джерелами порушення правил чесної рівної конкуренції.
- 45) Зміна порядку, процедур і механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Впровадження реального захисту прав власності українських винахідників на етапі реєстрації та патентування.
- 46) Приватизація об'єктів нежитлової комерційної нерухомості (будівлі, споруди), що перебувають у власності центральних і місцевих органів влади, якщо вони безпосередньо не пов'я-

- зані із забезпеченням національної безпеки; створення рівних умов доступу комерційним організаціям до громадських місць, виключення фаворитизму, конфлікту інтересів у національних і місцевих органах влади.
- 47) Введення адміністративної, кримінальної відповідальності на керівників органів державного управління, зокрема податкової інспекції, Антимонопольного комітету за невиконання рішень судів першої та другої інстанції в установленому порядку і часі.
 - 48) Створення постійних дорадчих платформ на національному, регіональному та муніципальному рівнях з представниками бізнесу, органів влади та громадськості для покращення якості ділового та інвестиційного клімату.
 - 49) Встановлення обов'язкової участі представників бізнесу в розробці економічної, податкової, інвестиційної та регуляторної політики.
 - 50) Створення національної Ради економічного розвитку: забезпечення участі у її складі провідних бізнес-об'єднань, аналітичних центрів та незалежних експертів, авторів Платформи.
 - 51) Організація щорічних публічних слухань щодо оцінки ефективності державної економічної політики за участі бізнесу в Верховній Раді, місцевих органів влади.
 - 52) Впровадження механізму інституційного оскарження рішень органів влади, що впливають на бізнес-клімат, через спеціалізовані Ради при ВРУ, КМУ та ОВА.
 - 53) Розробка процедури компенсації втрат юридичних осіб від військових дій. Впровадження механізмів грошових компенсацій за втрати бізнесу.
 - 54) Забезпечення прозорості та прогнозованості мобілізаційних заходів. Встановлення чітких, зрозумілих правил бронювання працівників для підприємств. Прийняття режиму кадрового бронювання та мобілізації з урахуванням стану ринку праці.
 - 55) Спрощення виїзду підприємців за кордон для бізнес-цілей із гарантією повернення.
 - 56) Створення особливих податкових, регуляторних, інфраструктурних умов для організації виробництва послуг з перепідготовки, перекваліфікації кадрів для сучасного ринку праці, лібералізація трудового, міграційного законодавства для збільшення пропозиції робочої сили та забезпечення гнучкості ринку праці.

- 57) Надання закладам освіти права вибору формату навчання, можливості приватним школам та садочкам самостійно обирати змішану або офлайн-форму навчання залежно від наявності укриттів та безпекової ситуації в регіоні; впровадження гнучкої моделі контролю за виконанням норм, що дозволить уникнути масового закриття навчальних закладів; розробка механізмів взаємодії між приватними закладами та місцевою владою для швидкого узгодження безпекових питань.

Частина 6.

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ БІЗНЕСУ 2025–2026 рр.

Для реалізації УПБ-2025 використовуються такі механізми та інструменти:

1. Робота з Кабінетом Міністрів, міністерствами, Верховною Радою, Офісом президента; презентація УПБ-2025: проведення презентацій, консультацій, робочих зустрічей для уточнення позицій сторін; надання додаткових аналітичних, статистичних матеріалів.

2. Пропозиція створення Координаційної ради з розвитку та просування Української платформи бізнесу за участю уповноважених представників влади, науково-аналітичної та бізнес-спільноти.

3. Робота учасників УПБ-2025 з бізнес-омбудсменом України щодо реалізації пропозицій Платформи.

4. Надання Української платформи бізнесу 2025 для місцевих органів влади. Проведення презентацій, консультацій з міськими та обласними радами для формування спільної позиції щодо поліпшення ділового та інвестиційного клімату України; включення рекомендацій Платформи до програм і планів регіонального розвитку.

5. Інформаційний, аналітичний супровід усіх етапів представлення, просування, реалізації пропозицій Платформи.

6. Оцінка діяльності органів державної влади, відповідальних посадових осіб, депутатів щодо підтримки та реалізації рекомендацій Платформи, тобто щодо створення в Україні сприятливого, якісного ділового клімату.

7. Проведення заходів у різних форматах (круглі столи, семінари, конференції, форуми) для узгодження позицій бізнес-об'єднань, представників різних секторів економіки з авторами Платформи.

8. Проведення заходів у різних форматах з представниками громадянського суспільства, освітніх установ, громадських організацій для роз'яснення позиції авторів Платформи.

9. Організація слухань у Верховній Раді, зацікавлених міністерствах, органах місцевої влади щодо стану ділового, інвестиційного

клімату в Україні, щодо оцінки якості діалогу між науково-аналітичною, бізнес-спільнотою, з одного боку, та Урядом, з іншого.

10. Проведення щорічного аудиту виконання рекомендацій Платформи, оцінка KPI Уряду щодо поліпшення ділового, інвестиційного клімату України.

11. Підготовка поправок і пропозицій до існуючих нормативних правових актів, підготовка проєктів нових актів законодавства для реалізації Платформи.

12. Участь у консультаціях з органами державної влади, в тому числі на засіданнях робочих груп, комісій, громадських та експертних рад з проблематики розвитку національного підприємництва.

13. Організація фокус-груп, аналітичних або інших експертних формувань для вивчення думок, оцінок, відносин різних груп підприємців з різних проблем, пропозицій, проєктів органів влади, які визначають параметри ділового, інвестиційного клімату України.

14. Участь авторів Платформи в розробці документів, державних програм і стратегій для підвищення конкурентоспроможності бізнесу та національної економіки.

15. Проведення заходів, акцій для представлення та популяризації підприємництва, ставлення бізнесу до корупції, створення робочих місць, сплати податків, формування культури заощадження та працьовитості.

16. Проведення експертизи проєктів законодавчих актів на відповідність рекомендаціям Платформи, вимогам підвищення рівня економічної свободи, якості інститутів захисту приватної власності та ефективності правових, адміністративних механізмів стимулювання відкритої конкуренції.

17. Надання підприємцям правової, інформаційної, організаційної підтримки у взаємовідносинах з органами державного управління, в тому числі у випадках незаконного застосування штрафів і покарань.

18. Написання, поширення в ЗМІ, в тому числі через соціальні мережі, відео майданчики інформаційних, аналітичних матеріалів про економіку, умови ведення бізнесу в Україні, діяльність підприємців, бізнес-асоціацій; формування позитивного іміджу Підприємця.

19. Просування та популяризація моделі підприємницького зростання та розвитку на основі Австрійської економічної школи (АЕШ) в навчальних, освітніх закладах, а також серед бізнес-спільноти; стимулювання наукової спільноти до виробництва інтелекту-

альних продуктів на підтримку розвитку національного підприємництва.

20. Проведення конкурсу «Краще місто, область для бізнесу України».

21. Проведення конкурсу «Кращий адвокат-лідер підприємництва року».

22. Сприяння іноземним інвесторам у наданні інформації про діловий, інвестиційний клімат в Україні, надання підтримки для виходу на ринок, підвищення якості бренду «Made in Ukraine», збільшення м'якої сили країни як місця для розміщення сучасного бізнесу з орієнтацією на європейський і глобальний ринки.

Частина 7. ВИСНОВОК

Українська платформа бізнесу: новий формат відносин українського бізнесу та влади

Проблеми. Поточний стан

Сьогодні відносини між Урядом (у широкому визначенні)⁷¹ і бізнесом в Україні – це:

- Індивідуальний/секторальний лобізм замість представлення та захисту інтересів Підприємця як економічного суб'єкта.
- Тимчасові, ситуативні, закриті діалогові майданчики окремих представників великого бізнесу щодо їхньої проблематики або порядку денного Уряду замість постійних, відкритих, інклюзивних діалогових майданчиків щодо порядку денного всього українського підприємництва.
- Фаворитизм у закритому режимі діалогу окремого бізнесу та Уряду без участі науковців-економістів, експертної спільноти.
- Обговорення поточних, короткострокових, тактичних проблем/завдань окремих бізнесів/секторів замість створення якісних інститутів державного управління для всіх учасників ринку.
- Відсутність публічного моніторингу, оцінки діяльності Уряду зі створення сприятливого ділового клімату в Україні з боку бізнесу та експертної спільноти.

На додаток до цих параметрів в Україні ми маємо наступне:

- роз'єднаність бізнес-спільноти. Різні асоціації, групи бізнесу об'єднують невелику кількість суб'єктів, лобіюють їхні інтереси, вирішуючи поточні завдання своїх членів. Великий бізнес практично не спілкується з малим. Олігархи (дуже великий бізнес) мають свої номенклатурно-силові канали для представлення і захисту своїх інтересів;
 - високий рівень недовіри асоціацій, бізнес-груп одна до одної;
 - відсутність єдиної платформи (погляду на економічну політику, інвестиційний, діловий клімат) виробників товарів/послуг.
- У цю категорію входять не тільки виробники товарів (промис-

⁷¹ Уряд (Government) у широкому визначенні – це всі органи державного управління всіх гілок влади як на центральному, так й регіональному рівнях.

ловість, сільське господарство, металургія), а й також представники гуртової та роздрібної торгівлі, тобто Виробник як Підприємець;

- практика «купівлі» політиків і політичних партій для лобювання своїх інтересів, що призводить до дискредитації як Держави, так і самого бізнесу;
- хибне, викривлене уявлення суспільства та Уряду про сутність підприємництва, його значення, функції в економіці, обороноздатності та культурі країни;
- роз'єднаність бізнесу, відсутність його порядку денного дозволяє марксистам/інтервенціоністам в Уряді маніпулювати інтересами, запитами різних груп, формуванням ad hoc коаліцій зі створення різних дискримінаційних режимів.

Українська платформа бізнесу: новий формат відносин Уряду та Підприємця

Українська платформа бізнесу — це документ, що є єдиним поглядом українського підприємництва, експертної спільноти на:

- стан економічної політики;
- стан основних правових, економічних інститутів країни;
- стан ділового/інвестиційного клімату;
- стан зовнішнього контексту економіки України;
- оцінку бізнесом країни (опитування) стану економіки країни, свого бізнесу, довіри до різних органів влади, орієнтації на майбутнє тощо;
- конкретні пропозиції всієї підприємницької та експертної спільноти, які підвищують рівень економічної свободи, знижують регуляторні, транзакційні витрати, покращують якість правових, економічних інститутів.

Стейкхолдери Платформи — бізнес-асоціації, мозкові/аналітичні центри, провідні вчені-економісти, юристи України. Головою робочої групи з написання та просування Платформи є представник експертної спільноти, щоб не було конфлікту інтересів у діалозі між Урядом і бізнес-спільнотою.

До Платформи вносяться лише такі пропозиції, які покращують умови діяльності для всіх учасників ринкових відносин. Індивідуальні, секторальні пільги, преференції, субсидії за кошт інших, так само

як і «вибивання» державної підтримки (дотації, субсидії, преференції тощо) не можуть бути частиною пропозицій Платформи.

Платформа розробляється, обговорюється та приймається щорічно. Процес складання Платформи в часовому проміжку може бути структурований по-різному. Одна пропозиція — це цикл з листопада поточного року до березня наступного. Навесні на Асамблеї бізнесу України Платформа ухвалюється та передається всім органам влади. Протягом року йде моніторинг її виконання, консультації з бізнесом/експертами щодо пропозицій Платформи. Другий варіант — початок роботи в березні/квітні поточного року, ухвалення Платформи в листопаді/грудні — на наступний рік.

Режим обговорення рекомендацій Платформи з Урядом може бути різний. Це або ad hoc робочі групи при тих структурах уряду, у чий компетенції розв'язання питань Платформи (наприклад, Національний банк — щодо фінансового ринку, доступу до капіталу, валютного регулювання, Міністерство фінансів — щодо податків, податкового адміністрування тощо). Кожного року здійснюється оцінка виконання Платформи (яку частку пропозицій влада виконала). На підставі цього проводиться оцінка різних структур влади, депутатів за їхнім ставленням до національного підприємництва. Ці оцінки — потужний репутаційний інструмент з боку бізнес-спільноти стосовно учасників політичного процесу.

Українська платформа бізнесу як документ і процес

Платформа — це не лише документ, а процес адвокатування підприємництва країни загалом. Це джерело законодавчих ініціатив, інформаційних приводів, порядок денний для діалогу з депутатами, міністрами, органами влади, а також з тими, хто зацікавлений у ринкових реформах (молодь, НДО тощо). Платформа може стати інструментом консолідації проринкових сил країни, всіх тих, хто стоїть на позиції «приватна власність — економічна свобода — мала держава — відкрита конкуренція», хто підтримує модель підприємницького зростання і розвитку.

Платформа презентується щороку, розсилається в усі органи влади. Робоча група Платформи — це постійна структура, що здійснює менеджмент усіх процесів, пов'язаних з її підготовкою, представленням та моніторингом виконання. Постійна робоча група з Платформи здійснює інформаційний, аналітичний супровід по всій країні.

Результат реалізації Української платформи бізнесу

Вперше в історії бізнес-спільнота України займе активну позицію, запропонувавши Уряду свій формат діалогу для вирішення найнагальніших та найгостріших завдань всього підприємництва. Ми отримаємо якісні інститути та механізми постійної взаємодії Підприємця з Урядом і суспільством щодо представлення та захисту своїх інтересів. У результаті ми отримаємо наступне:

- переформатування відносин бізнесу і влади, нейтралізація грубого лобізму, ліквідація моделі «Олігархат/Схематоз»;
- створення проринкового, пропідприємницького порядку денного для українського суспільства;
- покращення іміджу, престижу національного підприємництва, популяризація лідерів думок, які підтримують Платформу, є активними її учасниками;
- формування пропідприємницьких сил в Уряді, серед політичних партій, структур громадянського суспільства;
- збільшення підтримки системних ринкових реформ, моделі підприємницького розвитку серед громадянського суспільства та органів влади;
- підвищення рівня знань самих підприємців, бізнес-спільноти про сутність вільного ринку, а також справжньої економічної науки;
- підвищення рівня економічної грамотності серед органів влади.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОКУМЕНТІВ І ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Після початку широкомасштабної російської агресії проти України різні міжнародні організації, науково-дослідні центри, консалтингові структури, а також структурні підрозділи Кабінету Міністрів за участю Офісу Президента розробили та представили цілу низку документів, стратегій, програм і планів щодо модернізації економічної політики України під час і після війни. Найбільш знакові та значущі з них це:

- план Лугано⁷² Уряду України;
- доповідь «Відновлення України: принципи та політика. Паризька доповідь 1⁷³» Центру дослідження економічної політики (CEPR);
- Національна Стратегія доходів до 2030 року Уряду України⁷⁴;
- доповідь Case Ukraine «Економічні пріоритети в повоєнній Україні. План реформ» (Economic priorities in post-war Ukraine. A blueprint for Reforms⁷⁵) від польського аналітичного центру CASE та українського мозкового центру CASE Ukraine;
- Стратегія Національного банку України «Фінансова фортеця України⁷⁶»;

⁷² Проект Плану відновлення України. Червень 2022 р.

<https://ua.unc-international.com/past-conferences/unc22/plan-vidnovlennya-ukrayini>

⁷³ Rebuilding Ukraine: Principles and policies. Paris Report 1. Edited by Yuriy Gorodnichenko, Ilona Sologoub, and Beatrice Weder di Mauro. Centre for Economic Policy Research. December 2022

https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf

⁷⁴ Національна стратегія доходів. Грудень 2023. Кабінет Міністрів України.

https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716

⁷⁵ Economic priorities in post-war Ukraine. A blueprint for Reforms. CASE and CASE Ukraine. February 2023

<https://case-research.eu/publications/economic-priorities-in-post-war-ukraine/>

⁷⁶ Стратегія Національного банку України «Фінансова фортеця України». Травень 2023 р.

<https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalnogo-banku-ukrayini>

- доповідь «Післявоєнна макроекономічна архітектура для України⁷⁷» від Centre for Economic Policy Research (CEPR);
- Стратегія розвитку фінансового ринку України Національного банку⁷⁸;
- доповідь «Фінансування демократії: чому і як партнери повинні підтримати Україну⁷⁹» від Center for Economic Policy Research (CEPR);
- «Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року⁸⁰» Кабінету Міністрів;
- «Стимулювання економічного зростання в Україні та політика повернення мігрантів⁸¹» від Centre for Economic Policy Research (CEPR) та Київської школи економіки;
- Матриця реформ для України, яка включає Доповідь про пріоритети економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання «Більш міцний фундамент, високий потенціал і швидке відновлення», План для Ukraine Facility 2024-2027⁸²;

⁷⁷ Повоєнна макроекономічна архітектура для України. Rapid Response Economics 3. Centre for Economic Policy Research. July 2023

https://cepr.org/system/files?file=2023-07/RapidResponse3_Ukr.pdf

⁷⁸ Стратегія розвитку фінансового сектору України. Серпень 2025 р.

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=14

⁷⁹ Financing democracy: Why and how partners should support Ukraine, policy insight № 124. CEPR Грудень 2023 р.

https://cepr.org/system/files/publication-files/195072-policy_insight_124_financing_democracy_why_and_how_partners_should_support_ukraine.pdf

⁸⁰ Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року. Кабінет Міністрів України. Серпень 2024 р.

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824>

⁸¹ «Стимулювання економічного зростання в Україні та політика повернення мігрантів» (Stimulating growth in Ukraine and policies for migrants' return). Centre for Economic Policy Research (CEPR) Липень 2024 р.

https://cepr.org/system/files/publication-files/205927-policy_insight_132_stimulating_growth_in_ukraine_and_policies_for_migrants_return.pdf

Робота № 2 Економічної консультаційної ради (Economic Council Paper #2). Київська школа економіки.

https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/Economic_Council_Paper_2_Stimulating_Growth_in_Ukraine_and_Policies.pdf

⁸² Матриця реформ для України. Червень 2024 р. План Ukraine Facility (скорочено UF) – програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу на 50 мільярдів євро у 2024-2027 роках. <https://reformmatrix.mof.gov.ua/about?p=documents>

- країнові доповіді МВФ по Україні⁸³ з описом бенчмарків та рекомендацій для Уряду України.

При всьому розмаїтті цих документів і пропозицій їх об'єднує цілий ряд ключових положень. Як органи державної влади, так і міжнародні організації, українські та іноземні аналітичні центри, які представили ці документи, виходять з наступного:

- В Україні є якісний державний управлінський потенціал (governance capacity). Численні дослідження, включаючи World Governance Indicators⁸⁴, доводять, що це не відповідає дійсності.
- В Україні склалася ринкова структура капіталу та зайнятості. Це не відповідає дійсності, якщо врахувати розмір неринкового сектора в економіці (державна власність, витрати органів держуправління, бізнес держави).
- В Україні якісна регуляторна система, яка потребує лише точкового налаштування (fine tuning). Це не відповідає дійсності.
- В Україні створено якісне конкурентне поле, відсутні або мінімізовані прояви монополізму та дискримінації. Це не відповідає дійсності.
- В Україні проводиться якісна, стійка макроекономічна політика. Це не відповідає дійсності.
- В Україні Уряд вміє якісно проводити циклічну та контрциклічну політику. Це не відповідає дійсності, в тому числі тому, що широкомасштабна російська агресія значною мірою зруйнувала бізнес-цикли, внесла істотні корективи
- Держава у воєнний час і на етапі повоєнної модернізації знає краще, які сектори економіки, які технології будуть перспективними, прибутковими і стануть локомотивами зростання. Уряд має якісну, валідну інформацію для виділення «точки зростання» в комерційному секторі. Це формальна гіпотеза – не підтверджена ні на теоретичному, ні на політекономічному рівні.
- В Україні діють якісні інститути забезпечення принципів верховенства права, презумпції невинуватості, в тому числі незалежний суд, правоохоронна система. Це не відповідає дійсності, про що переконливо свідчать численні опитування, індекси та рейтинги.

⁸³ Міжнародний валютний фонд. <https://www.imf.org/en/Countries/UKR>

⁸⁴ Worldwide Governance Indicators.
<https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>

Реалізація вищезазначених документів неможлива, тому що вони виходять з помилкових передумов, не враховують зміст і якість реально існуючих інститутів і взаємовідносин, ігнорують теорію і практику провалів держави. Вся ця нормативна база характеризується внутрішньою суперечливістю і являє собою парадигму не створення конкурентної, привабливої юрисдикції для інвесторів, виробників товарів і послуг, а збереження старої системи інститутів і управління економічними процесами. Представимо короткий аналіз основних документів, які визначають зміст економічної політики України, в тому числі у сфері ділового та інвестиційного клімату.

Аналіз наслідків реалізації Національної стратегії доходів України до 2030 року

«Національна стратегія доходів до 2030 року» – це один з головних стратегічних документів українського Уряду. Він відображає оцінку поточної економічної ситуації в цілому та бюджетної політики Держави зокрема. Стратегія-2030 виходить з цілого ряду теоретичних припущень, практичних висновків і припущень.

Цілі Стратегії-2030:

- забезпечення макроекономічної, фінансової стабільності через збереження рівня мобілізації доходів, скорочення потреби у зовнішньому фінансуванні;
- забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС;
- зміцнення довіри та чесності контролюючих органів шляхом посилення антикорупційних заходів;
- підвищення рівня виконання податкового, митного законодавства платниками податків та контролюючими органами;
- створення цифрових рішень у податковому та митному адмініструванні.

Цілі будь-якого документа Уряду повинні реалізовувати цілі України як незалежної, демократичної, вільної держави. Саме Стратегія національного розвитку з її цілями є відправною точкою для аналізу Стратегії доходів Держави.

Довгострокові стратегічні цілі України – це:

- 1) забезпечення швидкого (7-10% на рік), довгострокового (мінімум 20 років), інклюзивного економічного зростання. Воно гарантує збільшення економіки країни до понад \$1 трлн, збіль-

- шення частки української економіки у світовій з 0,16% сьогодні до понад 1% після десятиліття такого зростання та розвитку;
- 2) підвищення продуктивності праці з \$15 на годину (за паритетом купівельної спроможності) до \$70 (як в середньому в ЄС);
 - 3) підвищення рівня доходів населення до ~80% від рівня Євросоюзу (сьогодні ~25%);
 - 4) збільшення населення країни до понад 45 мільйонів до 2040 р.;
 - 5) збільшення середньої тривалості життя до 78–80 років;
 - 6) збільшення експорту товарів і послуг на душу населення з ~\$1800 до понад \$10 тисяч. Частка експорту товарів і послуг України повинна зрости з 0,2% до понад 1% світового експорту;
 - 7) збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з ~\$1300 на душу населення до понад \$10 тисяч. Частка ПІІ в Україні повинна зрости з 0,12% сьогодні до понад 1% глобального обсягу.

Це чіткі, конкретні KPI (ключові показники ефективності) для української влади. Їх досягнення дозволяє вирішити основні проблеми у сфері зовнішньої та внутрішньої безпеки, економічного розвитку, формування конкурентоспроможного підприємницького капіталу. Оцінка Стратегії доходів-2030 важлива з точки зору її внеску (у разі реалізації) у досягнення стратегічних цілей країни.

Проаналізуємо, як виконання Стратегії доходів держави 2030 впливає на реалізацію цілей країнової стратегії.

Ціль № 1: забезпечення швидкого довгострокового, інклюзивного економічного зростання для досягнення економікою України обсягу понад \$1 трлн ВВП.

Стратегія-2030 – це складова частина заходів макроекономічної політики щодо забезпечення економічного зростання. У представленому вигляді вона ігнорує теорію та історію економічного зростання. Жодна країна, що розвивається, в світі ніколи в історії не досягала високих довгострокових темпів економічного зростання (7-10% ВВП) з розміром держави (витрати органів держуправління) понад 30% ВВП. В Україні ж Стратегія-2030 до 2026 р. передбачає (слідом за МВФ) держвитрати понад 60% ВВП, до 2030 р. – 43-45% ВВП.

Економічна наука, численні дослідження економічного зростання за останні 100-150 років переконливо доводять, що країна з таким розміром неринкового сектора, як в Україні (державні витрати до ВВП, частка державних активів/ресурсів, обсяг регуляторного навантаження і транзакційних витрат), ніколи не забезпечувала таких темпів економічного зростання, особливо якщо у неї не було потужної сировинної бази, в тому числі вуглеводневої, для експорту. Страте-

гія-2030 — це консервація Великої держави в економіці на десятиліття. З урахуванням вкрай низької якості регуляторної політики (оцінки Світового банку — governance indicators) збереження такого розміру і функціоналу Держави в економіці гарантує стагнацію, корупцію, соціальну деградацію і крихкість національних інститутів безпеки.

Ціль № 2: підвищення продуктивності праці. Для виконання даного якісного параметра потрібне значне підвищення доходів виробників товарів і послуг (бізнесу). Воно може бути забезпечене лише наступною комбінацією факторів:

- високий рівень економічної свободи;
- якісний захист прав приватної власності;
- відкрита конкуренція (вільний вхід на ринок і вихід з нього);
- якісна регуляторна політика;
- розвинені грошовий, фінансовий і товарні ринки;
- інтеграція в міжнародну систему поділу праці;
- позитивна мотивація інвесторів, новаторів;
- підтримка культури підприємництва;
- динамічний ринок праці.

Стратегія підвищення доходів бізнесу, як наслідок зростання продуктивності праці, є первинною щодо зростання доходів держави. Якщо не забезпечити перше, то реалізація другого без руйнівних наслідків для національної економіки неможлива. Стратегія державних доходів-2030 ігнорує проблему низької продуктивності праці виробників товарів/послуг, а також не враховує фактори, що стимулюють її зростання.

Ціль № 3: підвищення рівня доходів населення. Підвищення рівня доходів населення, як і бізнесу, неможливе без зростання продуктивності праці. Тому, насамперед слід вживати заходів для розкріпачення ринку праці, створення сприятливих умов для інвесторів і роботодавців. Мова повинна йти про скорочення податкового тягара, регуляторних і транзакційних витрат для національних виробників товарів і послуг, особливо малого бізнесу. Ринок праці України не ізольований від зовнішніх ринків: близько 8-10 млн. українців є вимушеними мігрантами, і значна частина з них уже інтегрована в ринки праці країн ЄС. Україна повинна запропонувати власним громадянам конкурентні умови. Об'єктивно, що держава в Україні не може гарантувати рівень соціальних виплат, пенсій, зарплат бюджетникам, порівняний із країнами Євросоюзу. Отже, наші країнові переваги можна забезпечити тільки інституційною, правовою, податковою, регуляторною конкурентоспроможністю. В Україні законсервована стара,

пострадянська структура зайнятості: майже кожен другий отримує доходи за рахунок платників податків. Зайнятість у державному секторі більш ніж утричі перевищує показники країн ОЕСР. При цьому 40-50% ринку праці перебуває в тіні. Легалізувати його без системних заходів щодо поліпшення умов для роботодавців неможливо. Стратегія доходів держави – 2030 є другорядною порівняно зі стратегією зростання доходів населення. Ставка Уряду виключно на доходи держави, відірвана від першочергового завдання – забезпечення зростання доходів населення та бізнесу, є системною помилкою.

Ціль № 4: повернення вимушених мігрантів до України, збільшення населення країни. Досягнення цієї цілі безпосередньо пов'язане (крім питань безпеки) з ринком праці, якістю ділового клімату, можливостями для підприємництва. Уряд об'єктивно не може створювати робочі місця в сучасній економіці. Його завдання – створювати умови для приватних роботодавців, для самозайнятості та підприємництва. Українці не будуть повертатися в Україну за допомогою, дотаціями, бюджетними зарплатами або безкоштовними для них (за рахунок платників податків) послугами. Концентрація уваги Стратегії доходів держави – 2030 на розподілі, на бюджетних видатках, а не на створенні умов для формування широкої бази платників податків є системною помилкою.

Виведення країни з глибокої демографічної ями, створення атмосфери довіри та оптимізму в майбутнє вимагає від Уряду особливого підходу до формування людського капіталу. Його невід'ємною та однією з центральних складових є підприємницький людський капітал. Концентрувати його навколо державних програм, соціальних виплат замість створення умов для самореалізації – груба помилка. Стратегія доходів держави – 2030 прирікає Україну на подальшу демографічну деградацію, ерозію системи освіти та підготовки людського капіталу для потреб сучасного ринку праці.

Ціль № 5: збільшення середньої тривалості життя до 78-80 років. Люди живуть довше, якщо в країні створені якісні умови для роботи, самореалізації, якщо працює система охорони здоров'я та освіти, якщо інститут сім'ї дозволяє піклуватися про дітей і людей похилого віку, тоді шанси на збільшення тривалості життя зростають. Децентралізація системи управління, інклюзивність, тобто залучення українців до місцевого самоврядування, реалізація приватної підприємницької ініціативи в освіті, охороні здоров'я – ось значущі частини стратегії досягнення цієї мети. Консолідація ресурсів у державному бюджеті для виконання соціальних завдань – це відтворення моде-

лі державного плану. Вона суперечить цілям розвитку і зростання, культурному коду українців.

Ціль № 6: збільшення експорту товарів і послуг. Виконання цієї цілі вимагає інтеграції України в європейську та міжнародну систему поділу праці, включення українських виробників у глобальні та регіональні ланцюжки цінності, залучення в Україну компаній-маяків (lighthouse companies), секторальних лідерів світового ринку. Щоб зробити це, Україні потрібна якісна монетарна, фіскальна, регуляторна політики. Потрібна якісна логістика, сучасна митна політика, а також сприятливий режим управління тарифними і нетарифними обмеженнями. Виконання цієї мети в рамках існуючої сировинної моделі українського експорту неможливе. Потрібно перезавантаження структури економіки, формування в країні першої повноцінно незалежної ринкової структури капіталу. Це має бути приватний капітал, а не номенклатурний. Партнерами іноземного бізнесу повинен бути приватний український бізнес, а не державні компанії. Мова повинна йти про масову приватизацію не тільки як джерела доходу державного бюджету, а як інструменту створення приватної ринкової структури капіталу для збільшення присутності українських товарів/послуг на світовому ринку. Такого підходу до залучення України до світової економіки, що гарантувало б гармонізоване зростання доходів населення, бізнесу та держави, в Стратегії-2030 немає.

Ціль № 7: збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Зростання доходів бюджету, бізнесу та населення в синхронному режимі безпосередньо пов'язане зі збільшенням обсягу залученого капіталу у вигляді прямих, портфельних інвестицій, реалізації проєктів «зеленого» поля в найрізноманітніших секторах економіки. Для цього потрібна глибока реформа фінансового ринку, лібералізація платіжного балансу, зміна параметрів монетарної політики. Спочатку – умови для внутрішніх і зовнішніх інвесторів (правові, податкові, регуляторні, фінансові, інфраструктурні), потім – доходи державного бюджету. Стратегія-2030 робить ставку на друге завдання, ігноруючи умови для виконання першого.

Науковий підхід до визначення параметрів фіскальної політики

Економічна наука розглядає фіскальну політику як єдине ціле. Дохідна і видаткова частини державного бюджету – дві сторони од-

нієї медалі. Розривати їх і розглядати в ізоляції одна від одної контр-продуктивно.

Логіка формулювання фіскальної політики наступна. По-перше, визначення функцій і повноважень держави. Тут потрібні чіткі відповіді на питання: навіщо вона потрібна громадянам, які завдання повинна виконувати, які товари/послуги виробляти, ким і як управлятися, за якими критеріями/KPI оцінювати якість роботи. У воєнний час функціонал держави істотно відрізняється від мирного часу, інакше не може бути, адже безсумнівним є безумовний пріоритет безпеки. При цьому дефіцит грошей, адміністративних і людських ресурсів не зменшується, а істотно збільшується.

Друге: точний розрахунок, скільки ресурсів/грошей потрібно, щоб держава якісно виконувала завдання, які поставили перед нею громадяни. Тут потрібно гранично чітко визначити бюджет кожної державної структури. Метод бюджетної одиниці (конкретний кошторис витрат стандартної школи, лікарні, виконавчого або законодавчого органу, міністерства, полку тощо) дозволяє досить чітко відповісти на питання, скільки грошей потрібно зібрати (податки, збори, мита), щоб громадяни отримували від держави те, за що платять, те, для чого вони, власне, цю саме Державу (не плутати з країною, тобто government) заснували.

Третє: визначення джерел доходів Держави – податкових і неподаткових; вибір оптимальних податкових баз, ставок, режиму адміністрування та відповідальності всіх сторін процесу: від платників податків, до збирачів податків і тих, хто зібрані ресурси витрачає. Зробити це – не проста арифметична дія. Тут важливо визначити баланс мотивів платників податків і розпорядників чужого (Держави), а також тих споживачів чужого, тобто тих, хто отримує бюджетні гроші безкоштовно для виробництва різних товарів/послуг.

Четверте: оцінка здатності платників податків платити без нанесення великої шкоди виробникам, а також здатності держави збирати додаткові податки так, щоб не виникала додаткова корупція, адміністративні витрати, сукупний обсяг яких не перевищував би потенційний обсяг додаткових податкових надходжень. Перш ніж вводити податкові зміни, уряд просто зобов'язаний був би зробити такий баланс витрат і вигод.

При визначенні обсягу податкового тягара потрібно, в першу чергу, брати до уваги здатність бізнесу/громадянина платити, а не побажання чиновника отримати з нього якусь задану суму грошей. Одна справа платити 10% доходу (прибутку) податків, інша – 20%,

а якщо більше, то баланс платити/не платити радикально змінюється на користь другої опції.

Автори Стратегії-2030 і українські виробники товарів/послуг займають прямо протилежну позицію щодо оцінки податкового, регуляторного і транзакційного навантаження на бізнес. Уряд виходить з того, що маржинальність, ресурси українського бізнесу дозволяють йому нести додаткове податкове і регуляторне навантаження. Національний бізнес стверджує, що збільшення тягаря призведе до зміни тактики виживання: або відхід у тінь, або закриття бізнесу, або скорочення виробництва. Ще одна опція – перевести бізнес, включаючи сім'ю і працівників, за кордон.

Оцінимо Стратегію-2030 на відповідність науковим вимогам та історично апробованому досвіду. По-перше, новий функціонал держави на воєнний час і після нього не визначений. Отже, уряд консервує стару модель економіки та систему управління нею. Саме вона була головним гальмом розвитку країни в останні 30+ років.

По-друге, автори Стратегії-2030 проігнорували відповідь на питання, скільки ресурсів/грошей потрібно для того, щоб держава якісно виконувала завдання. Судячи з того, що аж до 2026 р. прогнозує МВФ, Кабмін/Мінфін бачить українську економіку з обсягом державних витрат 60+% ВВП. Це свідчення високого рівня одержавлення економіки, навіть з урахуванням військових витрат.

У 2021 р. загальні видатки органів держуправління склали 40,5% ВВП, у 2022 р. – 65,4% ВВП, у 2023 р. – 73,4% ВВП, у 2024 р. – 71,3% ВВП. У 2024 р. порівняно з довоєнним 2021 р. загальні доходи органів держуправління в доларовому еквіваленті збільшилися більш ніж на \$30 млрд, або на 17,6 процентних пунктів ВВП. Загальні витрати держави у 2024 р. виявилися більш ніж на \$55 млрд більшими, ніж у 2021 р., або на 30,9 процентних пунктів ВВП. Державний борг за підсумками 2024 р. виявився на \$73,3 млрд більшим, ніж був за підсумками 2021 р., тобто збільшився на 75%. При цьому розмір української економіки (ВВП) у 2024 р. виявився на \$9,4 млрд менше, ніж у 2021 р. Зрозуміло, що різко зросли витрати за бюджетною статтею «оборона». Це якраз неминуче і необхідно. Хіба що потрібно відповісти на питання, чому в 2021 р., напередодні широкомасштабної війни, бюджетні витрати на оборону були такими мізерними.

Ключовий параметр фіскальної політики України – динаміка невійськових витрат. І тут перед нами дуже багато цікавого. У 2021 р. невійськові витрати склали \$76,27 млрд, а в 2024 р. – \$78,67 млрд,

тобто на \$2,4 млрд більше. Невійськові видатки, як частка у ВВП, також зросли, з 38,1% у 2021 р. до 41,3% у 2024 р. З урахуванням скорочення населення виходить така картина: у 2021 р. невійськові витрати на душу населення склали \$1860, а в 2024 р. — \$2380, тобто на 28% більше. Ось це і є найгрубіша, фатальна помилка фінансової політики України останніх трьох років.

У 2022 р. державні витрати за статтею «оборона» склали 1142,87 млрд. гривень або 22% ВВП. У 2023 році ці витрати склали ~1950 млрд. гривень. Ця сума дорівнює ~30,2% ВВП. Чому в умовах величезного дефіциту держбюджету, коли понад 60% зовнішньої допомоги — це дорогі кредити, влада дозволяє собі витратити не на оборону 44% ВВП у 2022 р. (66% загальні витрати органів держуправління мінус 22% ВВП на оборону) і 34% ВВП у 2023 р. (64,2% ВВП мінус 30,2% ВВП військові витрати)? 44% ВВП і 34% ВВП — це більше, ніж ВСІ витрати органів держуправління Швейцарії, Румунії, Литви, Тайваню, Ірландії, Південної Кореї тощо.

По-третє, Стратегія-2030 не пропонує інноваційних підходів до податкової політики. Вона консервує податкову систему з її ПДВ, податком на прибуток, податком на фонд зарплати тощо. Пропонується лише ліквідувати режими, які, з точки зору Уряду, підпадають під категорію «ухилення від сплати податків» або «податкова оптимізація». Потрібно лише підвищити ставки окремих податків, у тому числі відмовитися від плоскої шкали прибуткового податку, посилити перевірки та контроль.

У Стратегії-2030, у 147-сторінковому документі, немає опису динаміки ні доходів органів держуправління в період до 2030 року, ні витрат. Немає ні в абсолютних цифрах, ні як частки ВВП. Тобто Уряд пропонує збільшити податкове навантаження, посилити адміністрування податків, але не вказує скільки грошей додатково вони отримають до бюджету «чистими», тобто за вирахуванням сукупних витрат від такого заходу.

По-четверте, у Стратегії-2030 немає оцінки здатності платників податків нести додаткове податкове навантаження. Тут немає оцінки балансу витрат і вигод від запропонованого режиму підвищення доходів органів держуправління. З урахуванням реального стану українського бізнесу, якості системи державного адміністрування, схильності контролюючих правоохоронних органів до домовленостей з бізнесом, з урахуванням наявності в країні «сірої» економіки в розмірі ~50% ВВП реалізація Стратегії доходів — 2030 з високим ступенем ймовірності призведе до зниження податкових надходжень,

звуженню податкової бази та падінню легальної підприємницької активності.

Автори Стратегії-2030 не уточнюють, в якій точці кривої Лаффера знаходиться сьогодні Україна. Судячи з того, що ми посідаємо 4-те місце в світі в Індексі податкового пекла, легко припустити, що вона не в точці оптимального економічного зростання.

Матриця реформ для України

У червні 2024 р. Міністерство фінансів, Міністерство економіки України опублікували Доповідь про пріоритети економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання під назвою *«Більш міцний фундамент, високий потенціал і швидке відновлення»*. У роботі над документом, над Матрицею реформ⁸⁵ приймали участь Офіс реформ Кабінету Міністрів України, Київська школа економіки та Центр економічної стратегії. Для діагностики економічного зростання експерти використовували методологію Світового банку.

Теоретиками, ідеологами нинішньої економічної політики є представники загальної теорії держави загального інтервенціонізму. Їхні наукові орієнтири — фьюжн Маркса-Кейнса. Вони послідовники авторів моделей Харрода — Домара, Солоу-Свона, Менкью — Ромера — Вейла, Удзави — Лукаса, а також Маццукато-Родріка. В Україні немає своєї якісної теоретичної економічної школи. В країні економічна політика формулюється тими, хто вивчав *economics* в українських або західних університетах. Як не крути, *economics* залежно від країни вивчення справжньою економічною наукою не стає. Тому той інтелектуальний продукт, який ми маємо у вигляді Матриці реформ і Доповіді про пріоритети економічної політики — це найкраще, що сьогодні може запропонувати в сфері економічної політики Україні Гарвард, Берклі, Кембридж, Принстон, MIT та їхні учні у вигляді Київської школи економіки або Києво-Могилянської академії.

Запропоновані нам теоретична матриця, практичний інструментарій, інститути та механізми управління економічними процесами — це не науковий, теоретичний *bespoke*, створений саме для України в її нинішньому стані, зроблених помилок, з урахуванням якості системи управління, мотивації та архітектури прийняття рішень. Українські технократи у партнерстві зі своїми західними колегами запропо-

⁸⁵ Матриця Реформ України. Кабінет Міністрів України. <https://reformmatrix.mof.gov.ua/>

нували набір рішень зі стандартних кубиків «LEGO» з арсеналу Держави загального інтервенціонізму. Проаналізуємо запропоновану Доповідь, визначені пріоритети, дамо відповіді на найважливіші для економічного майбутнього країни питання: *«Чи вдасться прискорити економічне зростання реалізацією запропонованих заходів? Чи буде створено міцніший фундамент для розвитку та відновлення країни? Наскільки підвищиться конкурентоспроможність та інвестиційний потенціал?»*

Автори Доповіді вважають, що відновлення економіки в 2023 р. було більш успішним, ніж очікувалося. Причину цього вони вбачають у продовженні адаптації підприємств до умов воєнного часу. Представимо реальні цифри. У 2023 р. ВВП України в доларовому вираженні зріс на \$16,7 млрд. При цьому зовнішня допомога від наших іноземних партнерів склала \$42,5 млрд. Перекази українців з-за кордону склали ~\$14 млрд. Державний борг зріс більш ніж на \$21 млрд, до критичного рівня для країни, що розвивається – 84% ВВП. Дефіцит торгового балансу товарами та послугами в 2023 р. склав \$37,7 млрд (~ 21,3% ВВП). Для порівняння в 2022 р. цей дефіцит становив \$25,8 млрд (16% ВВП).

За оцінкою МВФ (березень 2024 р.) дефіцит органів держуправління в 2023 р. склав 26,3% ВВП. За оцінкою Центру економічної стратегії (травень 2024 р.) цей показник склав 20,5% ВВП. Аналітики цього Центру пишуть, що з урахуванням зовнішніх грантів, чистих кредитів і прямої військової, інфраструктурної та гуманітарної іноземної допомоги зовнішні надходження в 2023 р. склали \$61 млрд (34% ВВП).

Очевидно, що про стійкість економічного зростання говорити явно передчасно. Українська економіка в 2023 р. опинилася в повній залежності від допомоги зовнішніх партнерів. Саме вони не допустили подальшого падіння економіки. Отриманий результат у вигляді зростання ВВП на 5,3% – це не завдяки якійсь усвідомленій економічній політиці, а через освоєння Урядом десятків мільярдів чужих грошей. Причому велика частина цих грошей – дорогі кредити. У 2023 р. на погашення зовнішнього держборгу було спрямовано 1% ВВП (67 млрд. гривень), внутрішнього боргу – 5,7% ВВП (370 млрд. гривень). При цьому було залучено зовнішнього боргу в 17,6% ВВП, внутрішнього – 8,5% ВВП. В умовах гострої необхідності фінансування військових витрат Уряд у 2023 р. направив ~\$12 млрд на обслуговування державного боргу. Причому лівову частку отримали внутрішні кредитори. Кому війна, а кому золота жила. Доречно зга-

дати, хто останні 20 років кричав про цінність для економіки країни такого інструменту, як державні запозичення.

Про жодну макроекономічну стабільність в Україні говорити не доводиться. Економіку в стані війни фінансують у пожежному режимі, без оцінки наслідків фіскальної розбещеності, в надії на допомогу з-за кордону і прихильність зовнішніх партнерів у списанні/реструктуризації держборгу. Очевидно, полісмейкери України і Заходу в однаковій мірі розраховують на конфіскацію російських грошей. Ці ресурси дозволять з лишком покрити всі витрати сторін і навіть пристойно заробити. Це стосується, в першу чергу, кредиторів українського уряду. Надавати йому короткострокові позики під 7-8,5% у валюті за нинішнього стану держфінансів – це дуже ризикована справа. Автори Доповіді попереджають: *«Зберігається надзвичайно висока невизначеність, особливо щодо джерел фінансування, необхідних для підтримки наших ініціатив із соціальної підтримки та зміцнення обороноздатності»*.

У світлі такої ситуації автори пропонують *«реалізувати комплекс політичних заходів, спрямованих на мобілізацію достатніх ресурсів для потреб оборони, підтримки загальної макростабільності, ліквідації загальних обмежень економічної активності та посилення потенціалу економічного зростання»*.

Пріоритети економічної політики Уряду базуються на трьох компонентах:

- 1) підтримка макроекономічної, зовнішньої та фінансової стабільності. *«Механізм розширеного фінансування МВФ забезпечує міцний фундамент для такої стабілізаційної політики»*. З урахуванням того, що МВФ надає Україні ~\$15 млрд під руйнівно високий відсоток, про яку міцність взагалі йдеться?
- 2) Ліквідація загальних обмежень на шляху економічного відновлення на основі зовнішнього попиту.
- 3) Проведення комплексних реформ, які закладають фундамент і сприяють довгостроковому зростанню України на шляху інтеграції та зближення з ЄС.

«Реалізація цих широкомасштабних політик вимагатиме від Уряду і Парламенту непохитної відданості протягом тривалого періоду». Автори Доповіді вважають, що «досягнення цих пріоритетів в нинішніх умовах вимагатиме постійного пошуку складних політичних компромісів. Які це компроміси, між якими сторонами, – автори Доповіді не вказують. Вони не розшифровують поняття *«фінансування основних бюджетних потреб»*. Якщо судити за обсягом держ-

витрат у 2023 р. (~75% ВВП), то потреби у них мають дуже широкий розмах.

Ідеологічна платформа авторів Доповіді розкривається в наступному реченні: *«Економічне відновлення в короткостроковій перспективі необхідне для того, щоб забезпечити більшу кількість ресурсів для оподаткування і зменшити залежність від донорських потоків для покриття внутрішніх і зовнішніх дисбалансів»*.

Автори міркують у руслі державної економіки розвитку. Оцінка здатності бізнесу та фізичних осіб сплачувати податки, тим більше підвищені, не аналізується. Як немає навіть спроби оцінити доцільність збереження величезної частини невійськових витрат, у тому числі пов'язаних з органами державного управління та контролю.

Авторів Доповіді турбує дефіцит інвестицій, недозавантаженість виробничих потужностей, напруга на ринку праці, а також збільшення боргового навантаження. Воно вимагає збільшення процентних платежів, що знижує бюджетні можливості. Більш ефективно використання зовнішньої допомоги (наприклад, спрямування ресурсів, обладнання в реальний сектор) автори вважають за необхідне *«запровадити політику, яка перешкоджала б непродуктивному імпорту та заохочувала експорт, готуючись до майбутнього, коли очікується помірне скорочення потоків донорської допомоги для покриття поточних бюджетних витрат»*.

Немає навіть спроб обговорити адекватність монетарної політики України в цілому, і курсової політики зокрема. Зате теза «непродуктивний імпорт» легко дається тим експертам, які своїми принципами вважають економічну свободу, чесну конкуренцію і скорочення ролі держави. Не розумію, навіщо прикриватися красивими словами про свободу, коли ви даєте аналітичне, навколонукове обґрунтування політиці жакливого, руйнівного державного інтервенціонізму.

Прагнення обмежити імпорт для малої відкритої економіки — це збільшення витрат торгового протекціонізму. Не споживач і підприємець, а VIP-розпорядники чужого вирішують, який імпорт продуктивний і корисний, а який — ні. Відновлена такими інструментами структура української економіки не буде ринковою. Вона буде відображенням поглядів, пріоритетів і особистих інтересів VIP-розпорядників і споживачів чужого з України, а також їх політичних, технократичних і комерційних партнерів.

Україна ніколи не мала повноцінної ринкової структури капіталу. Відновлення довоєнної номенклатурно-комерційної структури — це груба теоретична помилка. У різний час її робили понад 100 країн сві-

ту, що розвиваються, коли йшлося про наздоганяючий або відновлювальний розвиток за рахунок донорського фінансування держави та агентств розвитку. Прийняття Україною такої моделі відновлення неминуче призведе до переавантаження моделі Олігархат/Схематоз. Концентрація політичної та економічної влади в одних руках, будь то руки Кабінету Міністрів, Офісу Президента, Black Rock-а, ЄБРР або американських/канадських агентств розвитку, не створює ринкову структуру капіталу. Конфлікт «принципал-агент», хибна мотивація розпорядників чужого, блокування механізму «прибуток-збитки», «дискримінація тих видів/секторів економічної діяльності, які не увійдуть до списку пріоритетних/корисних/необхідних, порушення принципу рівної, чесної конкуренції з тими, хто не стане бенефіціаром держпрограми – ось що означає реалізація запропонованої моделі відновлення. Уявіть практику визначення, вибору, фінансування держпрограми сьогодні.

Хто формує органи, які обиратимуть комерційні проекти/об'єкти для отримання грошей? – Офіс президента, тобто умовні «шість менеджерів».

Хто визначатиме хід потоків грошей, ресурсів і активів? – Офіс президента, тобто умовні «шість менеджерів».

Хто визначатиме умови участі у відновлювальних програмах/проектах? – Офіс президента, тобто умовні «шість менеджерів».

Хто буде моніторити хід реалізації програм/проектів, вносити корективи, визнавати помилки і закривати їх або ж продовжувати терміни і збільшувати фінансування? – Офіс президента, тобто умовні «шість менеджерів».

Хто буде «нагинати» всю решту економіки, щоб вона не заважала реалізації пріоритетів Уряду? – Офіс президента, тобто умовні «шість менеджерів».

Хто буде нести відповідальність за те, що Україна в результаті такої політики не забезпечить високі темпи економічного зростання, не збільшить ВВП до \$1 трлн, не переконає понад 10 млн українців повернутися на батьківщину і розвивати її своїми ресурсами, ідеями та капіталом? – Ніхто, тому що ті, хто заробляють на такій моделі відновлення, де-юре прикриються Матрицею реформ. Мовляв, ми ж суворо дотримувалися рекомендацій професорів і авторитетів Гарварду, Берклі, МВФ і Світового банку.

Автори Доповіді разом з Урядом підготували Матрицю реформ для України, щоб *«поліпшити координацію економічних реформ»*. Вибір ~200 пріоритетів/реформ і 400 індикаторів – це з урахуванням

якості інститутів держуправління України навіть в ідеальному варіанті уявити неможливо. Причому, як зазначають автори Доповіді, навіть цієї кількості реформ *«недостатньо для швидкого економічного зростання»*.

В Україні неможливо знайти жодної від початку до кінця успішної реформи в економіці за 30+ років, а тут відразу 200! Невже автори Доповіді вважають, що всі органи влади в результаті якихось *«складних політичних рішень»* перетворяться на команду *«шести менеджерів»*, які всім будуть заправляти? Та так професійно і скоординовано, що всі зовнішні донори будуть аплодувати стоячи і підписувати чеки на десятки мільярдів доларів.

Це не про реальне життя, а про матрицю свідомості. Вчені за визначенням зобов'язані вести дискусію, розробляти пропозиції не на основі утопій, ідилій і благих намірів, а реального життя. Робити Матрицю реформ для України на основі неіснуючого механізму алокації ресурсів через Державу-Левіафана, застосовувати давно дискредитовану логіку та інструментарій *development economics* з її сучасною інтерпретацією *«підприємницької держави»* та місіями Уряду – це не про країну майбутнього, не про економічний прорив, а про інтереси вигодонабувачів моделі Олігархат/Схематоз.

Автори Доповіді вказали, що Київська школа економіки та Центр економічної стратегії провели експертну оцінку змісту Матриці, в тому числі ринкових викривлень. Вони, по суті, погодилися з позицією МВФ, яка передбачає збереження Великої держави і значного державного сектора. Коли вони говорять про *«посилення макроекономічного фундаменту»* і податкову/митну реформи *«для розширення бази внутрішніх доходів»*, вони пропонують підвищення податків, більше прогресивних ставок, вибіркове підвищення митних зборів, тобто ще більший фіскалізм. Він у дусі прийнятої Стратегії доходів, яку жорстко розкритикував навіть близький до влади бізнес.

Наприкінці 2000-х МВФ/Світовий банк рекомендував Китаю стратегію підвищення доходів. Китай її прийняв і отримав надзвичайно небезпечне накопичення та концентрацію помилок і провалів. Пропонувати подібний шлях для України, виправдовувати його необхідністю забезпечення швидкого економічного зростання – це або проявляти наукову нечесність, або просто відпрацьовувати замовлення в статусі *«аналітичний супровід»* умовних *«шести менеджерів»*. Україні вкрай потрібна не стратегія скорочення держвидатків, а гільйотина. У нас немає часу на те, щоб консервувати держвитрати на рівні 60-70% ВВП. Це вбивчо для будь-якої економіки.

Перерахування авторами Доповіді частини реформ – (енергетика, суди та ліквідація корупції, «критично важливі сектори», сільське господарство, транспорт, «ліквідація квазіфіскальних викривлень», «збереження адекватної монетарної політики», поліпшення якості управління державними інвестиціями, поліпшення ділового клімату, корпоративного управління держпідприємствами тощо – це не чітке бачення того, що потрібно реально робити для бізнесу, суспільства та інвесторів, а скоріше студентський твір вільного змісту на тему «Економічні реформи».

Автори Доповіді вважають, що зобов'язання іноземних партнерів перед Україною потрібно розширити, включивши туди 1) гарантії грошової підтримки українського Уряду; 2) *«підтримки в негрошовій формі для підтримки нашої макроекономічної стабільності»*, 3) ресурси для забезпечення ППО; 4) доступ до фондів ЄС; 5) лібералізацію ринків для України вже на етапі переговорів про вступ до Євросоюзу. Крім того, автори Доповіді вважають за необхідне доповнити структурні реформи зобов'язаннями партнерів щодо інвестицій і передачі технологій, *«які сприяють підвищенню продуктивності та накопиченню капіталу» з конкретними термінами і обсягами у встановлений час*». У такому смисловому ряді логічно виглядала б і золота рибка на побігеньках у «шести менеджерів».

Логіка авторів Доповіді чітко проявляється при реалізації пріоритетного напрямку «Макроекономічна стабільність». Вона, безумовно, необхідна. Тому *«вкрай важливо, щоб ми отримали достатнє, своєчасне і прогнозоване фінансування в 2025 році»*. *«Достатня бюджетна підтримка також необхідна для економічної стійкості та відновлення України»*. Автори Доповіді розраховують на *«передбачуване фінансування зовнішніх донорів»*, тому що *«Україна і надалі буде покладатися на іноземну допомогу для подолання першочергових внутрішніх і зовнішніх економічних викликів»*. *«Своєчасне зовнішнє фінансування на належних пільгових умовах – це важлива складова нашої фінансової стратегії, включаючи задоволення потреб в обслуговуванні офіційного боргу в 2025 році»*. У разі проблем автори Доповіді вже готові з поясненням причин. Мовляв, наші партнери не виконали свої зобов'язання в рамках нашої Матриці реформ.

А ще автори Доповіді кажуть про те, що *«ми змінюємо систему державних інвестицій, щоб створити можливість для планування та програмування офіційних ресурсів на пріоритетні потреби, які мають найвищу економічну та соціальну віддачу»*. Уряд зобов'язується отримати належні додаткові доходи до бюджету, впровади-

ти реформи для підвищення ефективності необоротних податків, а також знизити фіскальні ризики в пенсійній системі. Передбачається також *«скорочення неоподатковуваних видів діяльності в значній частині тіньової економіки»*. Як це зробити, очевидно, знає сова з анекдоту «миші, станьте їжаками». Одночасно передбачається прийняття певних заходів, спрямованих на *«збільшення надходжень до бюджету і зменшення корупційних загроз у сфері митного адміністрування»*.

Автори говорять про намір продовжувати покращувати діловий клімат. Вони стверджують, що приватний сектор буде *«найважливішою рушійною силою економічного зростання»*. Про те, в чиїх руках реально знаходяться важелі управління економікою, а також про те, чи можна вважати власність в Україні де-факто приватною, можна судити з опису регуляторного середовища країни станом на початок 2023 року. В Україні є 84 сфери державного контролю, понад 30 інспекційних органів, які часто дублюють один одного. У країні застосовується понад 1000 інструментів державного регулювання, включаючи 528 дозволів, 224 ліцензії, 157 погоджень, 145 висновків, 121 сертифікат, 55 декларацій, 42 повідомлення і 23 повноваження. І все це не включає сотні будівельних норм і санітарних правил. Автори не говорять про ліквідацію цього регуляторного кошмару. Поняття «регуляторна гільйотина» у Доповіді відсутнє. Зате є цінний для Чиновника і Контролера процес вдосконалення та поліпшення. Автори Доповіді констатують, що *«дерегулювання, спрощення та цифровізація процедур можуть істотно зменшити витрати ведення бізнесу в Україні»*. Тобто оцифрований Левіафан якимось дивом стане джерелом регуляторної доброчесності.

Отже, з урахуванням змісту пропозицій щодо України МВФ, Європейського Союзу (план для Ukraine Facility 2024-2027), Світового банку, а також тих консалтингових і аналітичних організацій, які тісно співпрацюють з Урядом, у світлі змісту прийнятої Урядом Матриці реформ є підстави зробити наступні висновки:

- 1) український Уряд з подачі його зовнішніх партнерів пропонує Україні стару, дефективну теоретичну модель відновлення економіки та її розвитку. Вона ніде не спрацювала. Немає підстав вважати, що її застосування в Україні закінчиться успіхом.
- 2) Реалізація Матриці реформ не в змозі забезпечити швидке, довгострокове економічне зростання і розвиток України. Найсильніша держвладна економіка при слабкій якості дер-

- жуправління і сильній концентрації політичної та економічної влади – це гарантія перезавантаження моделі Олігархат/Схематоз.
- 3) Реалізація Матриці реформ не призведе до створення міцного інституційного фундаменту для відновлення та розвитку країни.
 - 4) Реалізація Матриці реформ не підвищить конкурентоспроможність країни, не поглибить інвестиційний потенціал. Країна залишиться в режимі високої залежності від прихильності зовнішніх донорів.
 - 5) В Україні на рівні Уряду, аналітичних структур, наближених до нього, а також їхніх іноземних донорів/колег склався теоретичний і політекономічний синдикат, який монополізував тему відновлення економіки, її розвитку під час війни і після її закінчення. Повноцінної дискусії з даної проблематики немає. Часто експерти, які декларують прихильність принципам економічної свободи, відкрито підтримують теорію і практику загального державного інтервенціонізму. Насправді в нинішньому складі авторів Матриці реформ і документів, які лягли в її основу, немає представників теорії вільного ринку, капіталізму і моделі підприємницького розвитку.

Аналіз макроекономічної архітектури України після війни

Влітку 2023 року Центр дослідження економічної політики (Centre for Economic Policy Research, CEPR) представив доповідь «Післявоєнна макроекономічна архітектура для України⁸⁶». У ній представлені пропозиції економістів зі Стокгольмської школи економіки, американських університетів MIT, Гарварда і Берклі, Паризького інституту політичних досліджень і Київської школи економіки.

Експерти CEPR представляють мейнстрім економічної політики Заходу. Проаналізуємо їхні пропозиції, оцінимо їх адекватність і релевантність, спрогнозуємо, якою буде Україна в разі їх виконання. Автори Доповіді фокусують увагу на чотирьох ключових сферах: 1) фіскальна політика; 2) монетарна політика і фінансовий сектор;

⁸⁶ Повоєнна макроекономічна архітектура для України. Rapid Response Economics 3. Centre for Economic Policy Research 19 Jul 2023
https://cepr.org/system/files?file=2023-07/RapidResponse3_Ukr.pdf

3) ринок праці; 4) регуляторна політика. Єдина мета всіх цих видів економічної політики – створення стабільного макроекономічного середовища, яке може полегшити приплив ресурсів для максимально ефективного використання, створення фундаменту для довгострокового економічного зростання.

На думку авторів Доповіді, після війни Україна буде змушена витрачати значні ресурси – ймовірно, близько 5% ВВП (окремі експерти стверджують, що до 20% ВВП) на сектор безпеки. «Відновлення економіки буде поступовим. Соціальні зобов'язання для підтримки тих, хто був сильно зачеплений війною, будуть великими». Інституційно український уряд слабкий для забезпечення збору податків. *«Малоймовірно, що виконання податкового законодавства радикально покращиться після війни, якщо тільки країна не вживе свідомих, активних заходів для примусу до виконання податкових вимог. Податкова система сприймається як несправедлива. Вона створює переваги тим, хто може легко ухилитися від сплати податків».*

Після війни Україна зіткнеться з демографічною кризою і великим дефіцитом робочої сили. Конфедерація роботодавців України вважає, що робоча сила після війни може скоротитися з 17 млн до війни до 11 млн осіб, якщо не повернуться з-за кордону ті, хто виїхав під час війни. *«Це також означає, що можливість підвищення податків буде обмежена в найближчій перспективі, оскільки біженці будуть менш схильні повертатися в країну, якщо вони зіткнуться з високими податками. (Іншими словами, низькі податкові ставки можуть генерувати більше бюджетних надходжень, якщо вони переконують біженців повертатися)».*

Крім того, непропорційно велика частина біженців – люди молодого віку. Отже, тиск на пенсійну систему збільшується. «Україна повинна розробити і впровадити активну міграційну політику, щоб закрити дефіцит робочої сили, залучити українську діаспору і мігрантів з інших країн». Україні гостро не вистачає внутрішніх ресурсів для фінансування повоєнного відновлення. Без допомоги іноземних партнерів не обійтися. Одними державними ресурсами не обійтися. Гостро потрібні приватні інвестиції. Вони є джерелом не тільки грошей, але й технологій, нематеріальних активів, доступом до глобальних ланцюжків доданої вартості.

Все це так. Можна уявляти різні сценарії економічного лиха. Важливо визнати наступне:

- 1) Бюджетна політика, як довоєнна, так і воєнного часу, неадекватна тим цілям і завданням, які стоятимуть перед країною

після війни. Розмір державних витрат, обсяг повноважень держави, гігантська дискреція VIP-розпорядників чужого – все це гальмує економіку, «годує» корупцію і «сіру» економіку, вбиває віру суспільства у владу і надію людей на благополучне майбутнє у своїй країні.

- 2) Податкова система токсична, неадекватна і неефективна. Вона відторгається бізнесом і суспільством. Податкова оптимізація вважається нормальною і моральною. Податкова система – одне з основних джерел корупції та дискримінаційних практик.
- 3) Формальні соціальні зобов'язання держави, що впливають з чинних законів, є нездійсненими. Вони не виконувалися до війни. Після війни тим більше не буде грошей/ресурсів для їх виконання.
- 4) Довоєнна бюджетно-податкова система була одним з чотирьох найбільших гальмівників економіки країни. Вона не перетвориться на каталізатор зростання, якщо провести лише косметичні правки. З таким набором податків, з такими податковими базами, режимами калькуляції та адміністрування, з такою структурою бюджету перейти в режим швидкого (7-10% на рік), довгострокового (мінімум 20 років), інклюзивного економічного зростання неможливо. Наука та економічна історія підтверджують цю тезу.

На жаль, автори Доповіді CEPR не поділяють ці висновки. Їхні пропозиції щодо фіскальної політики викликають подив. Введення нових податків, збільшення держвитрат, ліквідація сприятливих податкових режимів для мікробізнесу, відмова від плоских шкал податків, ігнорування реальної природи та режиму функціонування ПДВ – це ставка на якісну, ефективну державу, якої в Україні немає. Автори доповіді роблять такі припущення:

- в країні є чесний, ефективний, компетентний уряд;
- в країні чітко працюють механізми координації всіх органів влади по горизонталі та вертикалі;
- в країні діють об'єктивні і сумлінні контрольні, правоохоронні, судові органи;
- Уряд чітко знає, на якій стадії бізнес-циклу знаходиться країна, хто є найефективнішим, найперспективнішим виробником;
- українські та іноземні VIP-розпорядники і споживачі чужого мають чітке уявлення, критерії визначення перспективних, прибуткових, вигідних комерційних проектів від збиткових, тупикових і корупційних.

Автори доповіді CEPR так собі уявляють організацію фіскальної політики. Починати треба з швидкої реструктуризації державного боргу, який, на їхню думку, складе 100% ВВП у 2023 р. (фактично вийшло 81,2% ВВП. Така розбіжність свідчить про те, що навіть короткострокове прогнозування в умовах війни і радикальної невизначеності є вкрай проблематичним). Проводити відповідальну фіскальну політику, спрямовану на підтримку повоєнного відновлення, коли на обслуговування держборгу потрібно направляти 10% доходів бюджету, неможливо. *«Після закінчення війни уряд повинен прагнути до списання значної частини боргу (наприклад, в Іраку в 2006-2008 рр. було списано 80%), щоб вивільнити ресурси для відновлення країни і фінансування основних функцій держави».*

Першим кроком може бути продовження мораторію на виплату відсотків і амортизації. Провести реструктуризацію внутрішнього боргу без дестабілізації банків неможливо. Тому автори Доповіді пропонують зосередитися на іноземних кредиторах. Вони підкреслюють, що *«Україні під час і після війни необхідно надавати гранти, а не кредити».*

«Економічному відновленню заважатиме нестабільне, невизначене макроекономічне середовище. Для забезпечення макроекономічної стабільності Уряд повинен не допускати бюджетного дефіциту, який не підтримується іноземною допомогою або іншими джерелами фінансування, що несуть мінімальні ризики для макроекономічної стабільності. Для забезпечення цінової стабільності уряду не слід також використовувати друкування грошей (сеньораж) як значне джерело бюджетних доходів».

Автори доповіді CEPR розуміють, що бідна, виснажена війною країна не в змозі обслуговувати державний борг ~100% ВВП. У такій ситуації критично важливо визначити параметри життєдіяльності тих виробників і споживачів, які ще діють, працюють, інвестують і виживають в режимі величезних податкових, регуляторних, транзакційних витрат. Вони ж надають допомогу ЗСУ, пораненим і страждаючим людям. Автори доповіді CEPR не обтяжують себе визначенням тієї самої межі терпіння, фінансової напруги, матеріальних можливостей українського Виробника/Підприємця. Вони бачать лише шкідливі, руйнівні для країни звички ухилятися від сплати податків, створюючи тим самим нерівні умови господарювання.

Світогляд, ставлення до основних економічних суб'єктів, приналежність до школи економічної думки яскраво проявляється при формулюванні пропозиції щодо податкової політики. Автори допо-

віді CEPR – типові представники моделі держави загального інтервенціонізму, школи *development economics*, яка домінує серед країн G7/G20/ЄС27. Вони не вважають довоєнну податкову систему України дефективною, а вважають, що вона цілком підходить і для повоєнного відновлення. *«Податкові ставки в Україні в цілому відповідають ставкам в інших країнах регіону, а податкове навантаження не є надзвичайно високим за стандартами схожих країн. Обґрунтовані скарги на податки в Україні стосуються не середніх податкових ставок, а відсутності передбачуваності, довільного трактування правил податковими інспекторами і, як наслідок, вибіркового переслідування; а також високих витрат на податкове адміністрування. Ці питання, а не зміни ефективних податкових ставок, повинні бути в фокусі реформ»*. Тож вся увага на податкове адміністрування, а склад податків і ставки цілком підходять.

Автори Доповіді CEPR визнають, що у влади свобода маневру обмежена. Уряд не може істотно підвищити податки, не завдавши шкоди економіці. Він не може їх істотно знизити, не послабивши здатність фінансувати базові державні послуги. У зв'язку з цим необхідні подальші реформи митниці та податкової системи, щоб скоротити контрабанду та інші форми ухилення від сплати податків. Фіскальна реформа повинна відбуватися так, щоб *«відповідати реформі децентралізації та інтеграції в ЄС»*.

Відзначимо відразу дві маніпуляційні пастки. Перша – «базові державні послуги». Автори ніде не визначають, які саме це послуги, скільки на них потрібно грошей (яка частка ВВП). Вони вказують на чотири основні функції держави:

- 1) оборона (збройні сили, поліція тощо);
- 2) соціальне страхування (підтримка бідних, внутрішніх мігрантів, ветеранів тощо);
- 3) надання суспільних товарів і послуг (освіта, охорона здоров'я, інфраструктура тощо);
- 4) державний внесок у відновлення інфраструктури та будівництво житла.

Відкритим залишається питання: «Чим базові державні послуги відрізняються від основних функцій держави в плані обсягу державидатків?» Ніде в Доповіді немає абсолютних цифр, які б дозволили оцінити, яку частку ВВП передбачається розподіляти через Державу в одному і в другому режимі.

Друга пастка – *«відповідність інтеграції ЄС»*. Законодавство Євросоюзу дуже складне. Сама Європейська комісія (доповіді М. Драгі)

визнає істотну втрату конкурентоспроможності. В ЄС вітається не податкова конкуренція, а уніфікація. Ніхто не знає, коли Україна вступить до ЄС і отримає доступ до його ресурсів, коли вона стане частиною єдиного ринку грошей, товарів, послуг і робочої сили. До цього моменту податкова система повинна бути максимально простою, універсальною, нейтральною, такою, що стимулює створення першої в історії України національної структури ринкової економіки. Запропонована авторами Доповіді CEPR податкова система не відповідає такій вимозі. Більше того, вони бачать ще більшу роль найнебезпечніших в українській системі податків.

Повоєнна податкова система від авторів доповіді CEPR

- 1) Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО): ставка – 18%, база – зарплата.
- 2) Військовий збір: ставка 1,5%, база – зарплата.
- 3) Єдиний соціальний внесок: ставка 22%, база – зарплата.
- 4) Податок на прибуток підприємств: ставка 18%, база – прибуток.
- 5) Акцизи: Різні ставки залежно від виду товару, база – одиниця товару, об'єм двигуна для транспортних засобів.
- 6) ПДВ: ставка 20% (7% для ліків), база – ціна.
- 7) Експортне мито: ставки на окремі товари високі, щоб створити мотивацію для переробки сировини всередині країни.
- 8) Екологічний податок: ставка залежить від забруднення.
- 9) Транспортний податок: ставка 25 000 за один автомобіль.
- 10) Податок на нерухомість, у тому числі на землю: ставка по землі – 0,1% – 12%, нерухомості – не більше 1,5% мінімальної ЗП.
- 11) Плата за паркування: не більше 0,75% мінімальної ЗП.
- 12) Туристичний збір: внутрішні туристи: до 0,5% мінімальної ЗП, іноземні туристи – до 5% мінімальної ЗП.
- 13) Плата для малих підприємств (єдиний податок): ставки 3%, 5% або 15%, база – дохід.

Наявність великої сірої економіки, слабка система податкового адміністрування і висока еластичність бази податку на працю і прибуток вимагають посилення непрямого оподаткування від ПДВ і акцизів. *«Вони відіграватимуть ще більшу роль у майбутньому з ряду причин. По-перше, ПДВ і акцизи сприятливі для інвестицій. По-друге, ці податки створюють менше спотворень на ринку праці та у вироб-*

ничих ланцюжках. По-третє, в українському контексті при істотних адміністративних обмеженнях, ймовірно, легше забезпечити сплату ПДВ, ніж податків на дохід (ПДВ має вбудований механізм адміністрування, стимулює платників податків декларувати витрати, щоб отримувати залік по ПДВ)».

Автори Доповіді CEPR ігнорують специфічний режим адміністрування ПДВ в Україні, автоматичне блокування ПДВ-накладних і ручний режим їх розблокування, маніпуляції з поверненням ПДВ при експорті, нарахуванням цього податку при імпорті. Аналогічна ситуація з акцизами. Вони мають таку «інвестиційну привабливість», що близько третини ринку сигарет, значна частина ринку палива та алкоголю перебуває в тіні. Між економетричним моделюванням і практикою економічної політики існує величезна дистанція.

Автори Доповіді CEPR виступають проти «плоскої» ставки податку на доходи (прийнята в 2004 р.), вказуючи на слабкість системи податкового адміністрування. Вони вважають, що в такому вигляді він дискримінує людей з низьким доходом. Вони пропонують розглянути можливість введення додаткового податку на людей з високими доходами, посиляючись на досвід Німеччини 1991 року. Тоді було введено збір 5,5% для покриття витрат, пов'язаних з об'єднанням Німеччини. Порівнювати німців з ФРН початку 1990-х і українців 2020-х — це літературне, а не наукове припущення при виправданні пропозиції щодо прогресивної ставки прибуткового податку.

Автори Доповіді розглядають можливість трансформації військового збору в податок для людей з високим доходом. З іншого боку, вони прихильно ставляться до пропозиції зниження податку на доходи для стимулювання участі в робочій силі, наприклад, для пенсіонерів. По суті, це була б прогресивна ставка податку на доходи. Ще один варіант — введення податку на спадщину. Він застосовується після перевищення певної вартості успадкованих активів. Поки ж діє ставка 0% для родичів, 5% для неродичів і 18% для нерезидентів.

Щодо податку на прибуток юридичних осіб автори доповіді позитивно ставляться до введення мінімальної ставки, щоб українські підприємства не мали можливості здійснювати податкову оптимізацію. Вони хотіли б, щоб Україна стала частиною системи BEPS, протидії розмиванню бази для оподаткування, виведення доходу з-під оподаткування. Це дуже складна система, до якої приєдналися далеко не всі країни ОЕСР. «Запасний варіант», на думку авторів Доповіді, — це податок на виведений капітал (destination-based cashflow tax), але він не сумісний із системою BEPS. «Незалежно від того, який шлях

буде обрано, зміни в цьому податку повинні відповідати вимогам ЄС». Це означає, що в такій системі українці приречені на високі податки.

Відзначимо ставлення авторів Доповіді до соціальних податків. Вони категорично проти їх зниження. Більш того, вони стверджують, що *«дуже малоймовірно, що з цим податком Україна знаходиться на неправильній частині кривої Лаффера. Подальше зниження ставки підірве стійкість державних фінансів, в тому числі життєздатність Пенсійного фонду та системи соціального страхування».*

Перед нами чергова маніпуляція. Гіпотеза «малоймовірне перебування на неправильній частині кривої Лаффера» — це голосливе суб'єктивне твердження. Де посилання на наукові дослідження? Де підтвердження опитуваннями? Де компаративістика? Нічого немає. Як і немає результатів численних досліджень про оптимальний розмір державних витрат для забезпечення економічного зростання. Таких наукових робіт чимало. Жодного посилання, жодної згадки немає, хоча всі ці роботи на основі емпіричних даних (понад 100 країн світу, часові ряди від 30 до 70 років) встановлюють оптимальне податкове навантаження і розмір держвидатків для забезпечення швидкого економічного зростання на рівні ~20% ВВП.

Крива Лаффера — це просто графічне зображення гіпотези. Вона застосовується до податкового навантаження в цілому, а не до окремо взятого податку. Автори Доповіді CEPR же використовують цей аргумент до окремо взятих податків на зарплату. Це груба методологічна помилка навіть безвідносно до результатів самого аналізу. Вважати нинішнє податкове навантаження на роботодавця, коли з кожної сотні гривень він повинен державі заплатити понад 50 гривень податків, нормальним/правильним — це не розуміти, чому приблизно половина ринку праці України перебуває в «сірій» зоні.

Перед нами типовий приклад, коли замість наукових висновків західні та частина українських експертів пропонують свої ціннісні судження і політичні бажання. Адже варто критично підійти до тих зобов'язань, які несе держава. Нинішня пенсійна система — банкрут. Спроби зберегти старий режим її фінансування в умовах демографічної катастрофи (за рахунок податків на зарплату) приречені на провал. Потрібен принципово інший підхід до організації та фінансування системи адресної соціальної підтримки. Тут потрібні системні, синхронізовані рішення, а не спроби залатати стару систему новими податками.

Автори Доповіді CEPR діють в логіці старої, токсичної податкової системи та вважають, що спеціальний режим для ФОПів є однією

з найбільших лазівок у податковій системі. Наприклад, працівників можна зареєструвати як ФОП, щоб платити їм 5% податку з доходів і мінімальні соціальні внески замість податку на доходи фізичних осіб 18%, 1,5% військового збору і 22% податку на зарплату. Такий стан викривляє ринок праці, фактично створює паралельний ринок праці з великим неформальним сектором. Це призводить до зростання навантаження на тих, хто сплачує податки і соціальні внески. *«Податки на доходи фізичних осіб повинні застосовуватися в економіці рівномірно»*, – пишуть автори Доповіді.

Небезпека такого роду доповідей полягає в тому, що їх висновкам некритично слідують міжнародні організації, іноземні донорські організації та міжнародні агентства розвитку. Вони пропонують керівництву України нібито науково обґрунтовані програми реформ від провідних світових науково-аналітичних центрів. При найближчому розгляді ми бачимо, наскільки слабкими, необґрунтованими, відірваними від реального життя вони є, особливо в сфері бюджетно-податкової політики, розміру і функціоналу держави.

Дисижнмейкери України знаходяться в дуже складному становищі. З одного боку, їм надають доповіді, програми стратегії керівники українських міністерств і відомств. Головний економічний суб'єкт у них – держава. Усі вони перебувають у парадигмі ідей Маркса/Кейнса, моделі держави загального інтервенціонізму та моделі зростання Солоу-Свона. З іншого боку, до керівництва країни приходять представники українських аналітичних структур (Dragon Capital, група ICU, Центр економічної стратегії, CASE-Україна). Вони пропонують приблизно те саме в монетарній, фіскальній та регуляторній політиці. Українські та іноземні політики, аналітики та бізнесмени дивляться на Україну не як на унікальний кейс створення економічного дива, перезавантаження Заходу та демонстрації всьому світу переваг свободи, а як на можливість освоїти великі чужі гроші.

Державні активи та приватизація

Головний параметр для визначення якості стратегії/програми для країни, що розвивається, перехідної країни – розмір і функціонал держави. Для цього потрібно встановити такі дані:

- 1) обсяг витрат органів державного управління, як % ВВП;
- 2) обсяг ресурсів/активів у руках держави, у тому числі у фінансовому секторі;

- 3) кількість зайнятих у секторі державного управління, а також у держпідприємствах (усі ті, хто отримує дохід за рахунок платників податків);
- 4) обсяг і характер регуляторного навантаження: «вага» загальних регуляторних витрат як частка ВВП, кількість і режим застосування інструментів інтервенції в діяльність Виробника товарів/послуг (ліцензії, дозволи, регламенти, сертифікати, квоти, процедури, звіти тощо).

Проаналізуємо пропозиції авторів доповіді CEPR за цими чотирма критеріями. У своїй роботі вони підкреслюють центральну роль держави у відновленні країни. Уряду потрібно буде забезпечити військове страхування, участь у проєктах відновлення та надання субсидій. Тому державі будуть потрібні надійні джерела фінансування своїх витрат. Вони пропонують податкову систему, яка розрахована на 40–50% ВВП державних доходів. У ній основні податки дуже добре відомі українським підприємцям: ПДВ, акцизи, податки на зарплату, митні збори тощо. Експерти CEPR вважають, що така податкова система *«створює мінімальні викривлення в економіці, стимулює економічне зростання і вимагає незначних ресурсів для податкового адміністрування. Це особливо важливо в разі, якщо іноземна допомога буде запізнюватися або буде надаватися в менших обсягах»*.

Доказів того, що саме така податкова система мінімізує спотворення і витрати адміністрування, максимізує зростання, автори Доповіді CEPR не наводять. Немає порівняння з іншими податковими системами. Немає пояснення, чому така податкова система досі не стимулювала економічне зростання. Немає жодного аргументу на підтвердження тези, що з розміром держвидатків 40 – 50% ВВП, з величезним боргом і дефіцитом бюджету можна зростати швидко, стабільно та інклюзивно. Немає жодного пояснення, чому раптом припиниться схематизм щодо оптимізації податкового навантаження з виходом економічної активності з тіні. Вчені, які пропонують прийняти їх гіпотези на віру, мало чим відрізняються від жерців і пропагандистів.

На думку авторів Доповіді, після війни український уряд матиме чотири основні функції:

- 1) оборона (збройні сили, поліція тощо);
- 2) соціальне страхування (підтримка бідних, внутрішніх мігрантів, ветеранів тощо);
- 3) надання суспільних товарів і послуг (освіта, охорона здоров'я, інфраструктура тощо);

4) державний внесок у відновлення інфраструктури та будівництво житла.

Насправді, це не перелік функцій, а назви напрямків діяльності держави. У кожному з них — сотні конкретних функцій, на виконання яких поставлені сотні тисяч чиновників. Красиво звучить декларація загальних принципів: «заохочення конкуренції з боку виробників, ефективний контроль над витратами, стимулювання прозорості, адресна підтримка та розвиток державно-приватного партнерства, де це можливо». На папері так і було до війни. Автори доповіді пропонують зберегти Велику державу з тисячами функцій, з довоєнною податковою системою, але чомусь обіцяють інший результат. Нічим не обґрунтований оптимізм.

Експерти CEPR виступають за ліквідацію податкових пільг — і це правильно, але слідом за цим йде не менш небезпечна поступка державі: *«Якщо галузь економіки або група підприємств потребує підтримки, то вона повинна надаватися прямими бюджетними трансфертами»*. Пропонується також використовувати *«фіскальні інтервенції, які є більш прозорими і підконтрольними, щоб мінімізувати забалансову діяльність. Якщо існує державна гарантія або кредит, уряд повинен використовувати ринкову вартість гарантій або кредитів, щоб створювати резерви під потенційно неповернуті кредити»*. Роздача держгарантій загрожує перетворитися на перезавантаження номенклатурно-комерційної годівниці.

Замість бюджетних правил (типу Маастрихтських критеріїв) автори Доповіді пропонують створення в Україні фіскальної Ради типу Нідерландської ради центрального планування або Шведської ради з питань фіскальної політики. Ці структури здійснюють контроль над державними видатками, інформують громадськість і підвищують прозорість держвидатків. Вони оцінюють проекти бюджетів, надають незалежні макроекономічні прогнози. Повноваження таких органів, що складаються з необраних осіб, повинні бути чітко прописані.

У теорії та в скандинавській практиці такого роду ради покращують фіскальну дисципліну. На думку авторів Доповіді, «подібна Рада повинна бути створена в Україні. Її статус повинен бути схожим на статус інших незалежних державних органів країни, наприклад, Національного банку України». Так, формально Національний банк України — незалежний орган. Де-юре і суди в Україні незалежні, і органів по боротьбі з корупцією створено багато. Спроби вирішувати проблеми низької якості державного управління створенням додат-

кових державних органів і організацій суперечать економічній науці і здоровому глузду.

В Україні витрати на соціальне страхування (енергетичні субсидії, підтримка ветеранів, допомога по безробіттю) становлять ~25% держвитрат. Послуги тут надають десять агентств національного рівня і 12 місцевих державних структур. Дублювання, нерівномірний доступ і високі витрати на адміністрування – все це притаманне нинішній системі соціальної підтримки. Пропонується стандартизація виплат, створення національного реєстру отримувачів соціальної допомоги. У такій ситуації універсальний базовий дохід не підходить, оскільки не є адресним і надзвичайно витратним. Так, не підходить, але які саме підходи до організації соціальної допомоги, через які структури, за якими критеріями, скільки на це знадобиться грошей, вони не вказують.

Автори доповіді CEPR вказують на загрозу дефіциту робочої сили після війни, але для стимулювання ринку праці вони пропонують таку форму зайнятості, як громадські роботи (розчищення завалів, будівництво, фарбування тощо). За 30+ років у української влади так і не дійшли руки до реформи системи освіти та охорони здоров'я. *«Радянська спадщина в цих секторах і відсутність реформ призвели до роздутої, неефективної і корумпованої системи»*. Автори вважають, що освітні ваучери учням можуть поліпшити конкуренцію між школами. Те ж саме стосується надання ваучерів літнім людям за типом американського Medicare Advantage.

Ідея «гроші слідують за учнем/пацієнтом» не нова. Однак введення ваучерів (освітніх, медичних) без системної реформи освіти та охорони здоров'я навряд чи поліпшить ситуацію. Впровадження американської системи охорони здоров'я, яка є однією з найбільш високовартісних у світі, точно не додасть стійкості державним фінансам, а ось ризики погіршення і без того складного стану сектора охорони здоров'я збільшить.

Добре, що автори доповіді CEPR для залучення інвестицій не пропонують надання податкових пільг (у 2010 р. вони становили 14% державних витрат, у 2019 р. – 3%). Однак вони все одно орієнтують іноземних інвесторів на інший формат державної допомоги: гранти, доступ до інфраструктури, наприклад будівництво доріг до заводів, а також надання кваліфікованої робочої сили.

Держава може передати на аутсорсинг приватним компаніям надання різних послуг. Наприклад, Уряд може укласти договір з приватною компанією на обслуговування доріг, яка буде брати за це плату.

Морські порти можна передати в концесію, щоб створити конкуренцію різним торговим маршрутам і вивільнити ресурси для інших цілей. Проекти державно-приватного партнерства можуть знизити навантаження на державний бюджет. Легко уявити, скільки схематозу, скільки фаворитизму і хабарницьких схем міститься в такому характері взаємодії держави і бізнесу. Замість рішучого, швидкого курсу на приватизацію автори доповіді CEPR пропонують зберегти за державою і статус великого власника, і функцію дизайнера майбутньої структури економіки. Кому, скільки і під які проекти давати гранти, надавати пільги, з ким брати участь державними ресурсами — всі ці питання знову вирішуватимуть VIP-розпорядники чужого. Оскільки мова йде про великі комерційні проекти, то в Україні в черговий раз може скластися не повноцінна ринкова структура економіки (результат інвестиційних, виробничих, управлінських рішень приватних власників), а номенклатурно-олігархічна. Тільки з більшою присутністю іноземного капіталу.

Ось як бачать автори доповіді CEPR роль держави у відновленні житлового фонду та інфраструктури. Цим процесом має керувати Агентство з реструктуризації, яке має розпоряджатися:

- 1) грошима міжнародних донорів;
- 2) ресурсами, які надходять як компенсація за збитки, завдані Росією;
- 3) податковими надходженнями.

Власникам житла пропонується отримати компенсацію ваучерами. Великі інфраструктурні та промислові проекти, в тому числі повністю приватні, пропонується будувати спільно з державою. Пропонується також надання пільгових конвертованих кредитів (в ідеалі разом зі стимулами «зеленого» переходу).

Державі не рекомендують здійснювати прямий контроль над активами, проте — брати участь у великих комерційних проєктах. Перед нами — дуже небезпечна для майбутньої економіки України пропозиція. Концентрація величезних ресурсів у руках чиновників Агентства з реструктуризації загрожує перерости в чергову реінкарнацію моделі Олігархат/Схематоз.

Замість того щоб дати «живі» гроші людям, які під час війни втратили житло та інші об'єкти нерухомості, експерти CEPR пропонують сконцентрувати грошові ресурси в такій собі нео-держбудові. Оскільки нових, не обтяжених старими звичками держуправління українців до рівня decisionmaking не підпускають, зберігаючи всі умови для формування конфлікту інтересів і державно-приватного схематозу,

то легко спрогнозувати перетворення запропонованого Агентства з реструктуризації в один з ключових органів олігархізації та корупції повоєнної України.

Автори доповіді CEPR відзначають значну присутність держави в економіці. Чотири з п'яти найбільших банків є державними. Продовжується практика підтримки збиткових держпідприємств. Наприклад, у 2022 р. чисті збитки «Нафтогазу» склали \$1,1 млрд. «Державні підприємства продовжують псувати державні ресурси і породжувати корупцію». Під час війни Уряд націоналізував багато активів, наклав арешт на активи, пов'язані з агресором або її українськими колабораціоністами. Ними керує АРМА (Агентство з розшуку та менеджменту активів). Робота цього органу переконує навіть найбільшого прихильника держави загального інтервенціонізму, що активи категорично не можна залишати/передавати в руки розпорядників чужого.

«Щоб держпідприємства не створювали квазіфіскальних ризиків, Уряд повинен сконцентрувати увагу на їх приватизації або (якщо приватизація неможлива) поліпшенні якості корпоративного управління», — заявляють автори Доповіді. Оскільки багато держпідприємств є природними монополіями, то, як йдеться в доповіді, важливим є регулювання цін незалежними регуляторами, рішення яких не могли б бути скасовані Урядом.

Автори доповіді CEPR вважають, що після війни приватизація повинна стати важливим джерелом доходів Уряду. Вони закликають провести її чесно, прозоро і справедливо, але до цього, на їхню думку, *«потрібно домогтися прогресу в реформуванні судової гілки влади»*.

Давайте розберемося з двома основними смисловими пастками. Перша — порядок проведення приватизації: спочатку судова реформа, наведення порядку в правоохоронних органах, а потім — приватизація. А як зрозуміти, за якими критеріями визначити, що така готовність судової влади вже є? Такого роду глибокі інституційні реформи займають багато часу. Виходить, що весь цей час (як мінімум, 3-5 років) приватизація буде заблокована? У такому випадку VIP-розпорядники чужого навіть під час війни готуватимуть особливі схеми управління державними активами.

Друга пастка — це відмовка *«якщо приватизація неможлива»*. Експерти CEPR її не розшифровують. Чому неможлива? Щодо яких активів неможлива? Хто і за якою процедурою вирішив, що неможлива? Хто і що повинен зробити, що має статися, щоб «неможливе» перетворилося на «можливе». У Доповіді немає оцінки витрат на збереження великого державного сектора. Немає кількісних орієн-

тирів. Автори доповіді CEPR не висловили своє ставлення до позиції МВФ, яка аж до 2033 року не прогнозує істотних надходжень від приватизації.

З одного боку, є констатація того, що держави в економіці багато. З іншого боку, ніде не вказується, скільки її має бути, щоб забезпечити швидкі, довгострокові темпи економічного зростання, щоб перемогти корупцію, створити по-справжньому рівні умови господарювання і перейти, нарешті, в режим справжньої ринкової економіки.

Автори доповіді CEPR справедливо пропонують розпочати підготовку до приватизації вже під час війни. При цьому вони вважають, що на відміну від початку 1990-х немає гострої необхідності приватизувати активи якомога швидше. Тому важливо підготувати законодавчу та організаційну базу для цього процесу. Агентство з відновлення має отримати технічну допомогу, експертизу Європейської комісії.

Приватизацію малих держпідприємств можна здійснювати через платформу ProZorro. Приватизація великих активів, як, наприклад, Приватбанку, має відбуватися шляхом пошуку стратегічних інвесторів. У цьому процесі важливо уникати створення конгломератів зі значною монопольною владою.

Безсумнівно, потрібно змінити систему управління державними ресурсами/активами. Фонд державного майна України (ФДМУ), Агентство з пошуку та менеджменту активів (АРМА) явно не справляються. Окремі держпідприємства перебувають безпосередньо в управлінні міністерств. Дублювання функцій, кричуща неефективність управління, регулярні скандали — з такою системою неможливо проводити чесну приватизацію. Автори доповіді CEPR роблять ще одну дуже суперечливу пропозицію: *«Можливо, держпідприємства можна включити в суверенний фонд (з належним управлінням і персоналом), який би керував усіма державними активами»*.

Виходить, що необхідно створити ще одну потужну державну структуру, яка поєднуватиме функції державного управління і комерційного фонду. Легко говорити про те, що біля керма такої структури повинні бути люди з бездоганною репутацією. Досвід включення іноземців до рад директорів державних комерційних структур в Україні вже був. Його результати неоднозначні, а в окремих випадках негативні.

Отже, підіб'ємо підсумки. У результаті запропонованих експертами CEPR реформ (у сфері управління ресурсами, активами) обсяг держвидатків в Україні, в кращому випадку, повернеться до довоєнного (43-45% ВВП), а в гіршому — багато років буде перевищувати

50% ВВП. Це рівень присутності держави, який гарантує відтворення корупції в рамках моделі олігархат/схематоз. VIP-розпорядники чужого були і залишаться біля керма найпривабливіших, прибуткових комерційних активів країни. Немає підстав вважати, що регуляторне навантаження скоротиться в будь-якій значній мірі, що в країні буде створено режим чесної відкритої конкуренції. Таким чином, тест «свобода – аксіома успіху» програма від CEPR провалює.

Монетарна політика. Фінансовий сектор

Монетарна політика – ключовий елемент макроекономічної політики. Без якісного інституту грошей, конкурентоспроможної фінансової системи, без доступу до капіталу швидке, довгострокове економічне зростання неможливе. До війни монетарна політика була однією з основних причин гальмування економіки. Українські виробники і споживачі були позбавлені переваг стабільних цін і міцної, вільно конвертованої національної валюти. Спред у процентних ставках за кредитами величезний – не на користь українців. Фінансові/валютні операції вигідні для обраних, членів і наближених до синдикату «НБУ – великі комерційні банки – уряд». Решті – заборони, ліміти, квоти, регламенти, процедури, які блокують левову частку фінансових інструментів і операцій для бізнесу та населення. Ось чому обсяг кредитування приватного сектора в рази менше, ніж у країнах з монетарною/фінансовою свободою. Ось чому нерухомість і банківські вклади залишаються найпопулярнішими інструментами інвестування та заощадження. Ось чому близько половини економіки в тіні, Україна в світових лідерах з використання криптовалюти.

Автори Доповіді CEPR дуже прихильні до роботи НБУ. Вони хочуть його ще більше, в тому числі на фінансовому ринку і в нагляді. Вони справедливо вважають, що головним завданням Національного банку є забезпечення цінової стабільності. Однак оцінки того, як НБУ справляється з цим завданням останні 20 років немає. Середньорічна інфляція в період 2004-2024 рр. склала 12,7%. У теорії експерти визначили для України оптимальний режим у середньостроковій і довгостроковій перспективі: таргетування інфляції разом із плаваючим обмінним курсом. Під час війни автори Доповіді підтримують застосування Нацбанком додаткових інструментів для обмеження руху капіталу та макропруденційного контролю для забезпечення плавного переходу та уникнення потрапляння в цикл буму-падіння.

Відзначимо першу серйозну пастку в міркуваннях і пропозиціях експертів CEPR. Проблема в тому, що в Україні ніколи не було своєї повноцінної ринкової структури капіталу. Була пострадянська. У неї були внесені невеликі зміни Олігархатом. Велика російська війна проти України різко погіршила становище економіки, спотворила її структуру. Об'єктивно немає можливості діагностувати місце країни на синусоїді «бум-спад». Країна не повернеться до старої структури економіки. Вона повинна створити нову. Нова створюється рішеннями приватних власників/інвесторів. Вони ще самі не знають, які проєкти, в якому обсязі і коли будуть реалізовувати. Ні НБУ, ні ЄЦБ, ні навіть найкращі експерти світу не можуть визначити архітектуру майбутньої економіки, траєкторію її розвитку. Потрапляння в залежність від старого бізнес-циклу – це найгірше, що може статися з українською економікою. Якщо НБУ з Кабінетом Міністрів будуть заганяти повоєнну економіку в прокрустове ложе старої, довоєнної структури в ім'я макроекономічної стабільності та недопущення перегріву, то вони перетворяться на структури державного руйнування.

Автори Доповіді CEPR справедливо зазначають, що Нацбанк не повинен виконувати функції банку розвитку, надаючи дешеві кредити під державні програми. Такої структури, як державний Банк розвитку, після війни взагалі бути не повинно, оскільки вона неминуче перетвориться на структуру з фінансування проєктів VIP-розпорядників чужого та їх комерційних фаворитів. На жаль, експерти CEPR дуже прихильні до державних інвестицій, дотацій і субсидій. Вони не обтяжують себе аналізом ефективності такої практики як в Україні, так і в країнах, що розвиваються. Заохочуючи державні інвестиції та споживання, вони явно виходять за межі економічної науки, перетворюючись на адвокатів VIP-розпорядників і споживачів чужого.

Важко не погодитися з експертами CEPR: після війни НБУ може опинитися перед обличчям суперечливих цілей. Йому доведеться зробити вибір між ціною або фінансовою стабільністю. *«Мабуть, найбільшим повоєнним викликом для центрального банку будуть непрацюючі кредити в банківському секторі. Нацбанк України повинен зосередитися на якнайшвидшому вирішенні цієї проблеми, щоб мінімізувати негативний вплив поганих активів на хороші. Вирішення цієї проблеми відновить потік кредитування, сприятиме відновленню України».*

Погані кредити – це не екзогенний фактор, а наслідок минулих рішень VIP-розпорядників і споживачів чужого, в тому числі в рам-

ках державно-приватного партнерства. Автори Доповіді CEPR не особливо обтяжують себе інноваційними рішеннями щодо очищення економіки від інвестиційних/фінансових помилок. Вони пропонують зібрати всі непрацюючі кредити в одному «поганому банку», надати Нацбанку і менеджерам цієї національної банківської структури *«свободу дій і вибору різних інструментів»*.

Автори Доповіді CEPR вказують на цільовий показник (таргет) інфляції в Україні – 5%, тоді як в розвинених країнах він 2%. При цьому вони чомусь замовчують, що Україна в період 2003-2021 рр. увійшла до Топ-15 найбільш неблагополучних країн світу за інфляцією. Наявність законодавчо затвердженого таргету інфляції при формально незалежному Нацбанку жодним чином не вплинула на якість монетарної політики.

До війни Нацбанк сприяв зміцненню небезпечного, згубного для економіки синдикату великих банків. Він закупорив країну, відгородивши її від світового фінансового ринку. За індексом фінансової відкритості Україна посідала 169-те, останнє місце в світі – і це до війни. Спред у процентних ставках за кредитами, обсяг кредитування реального сектора економіки, кричуще низька якість управління в держбанках – все це вимагає принципово іншої монетарної політики. Однак, автори Доповіді навіть виправдовують високий інфляційний таргет НБУ. *«Є кілька причин, чому Україна може отримати вигоду від цієї трохи вищої мети. По-перше, позитивна інфляція може допомогти адаптувати реальні зарплати, коли працівники не погоджуються на зниження номінальної заробітної плати. Цей фактор може бути важливим у перші роки реструктуризації, коли очікується великий вплив робочої сили і значна адаптація в різних секторах і кваліфікаціях. По-друге, можна також очікувати макроекономічної волатильності (ймовірно, втричі більшої, ніж для розвинених країн), що може частіше підштовхувати ставку рефінансування до нуля»*.

Після війни курс гривні буде перебувати під тиском безлічі факторів. Автори Доповіді наполегливо рекомендують відмовитися від фіксації курсу гривні, тобто від переходу в режим прив'язки. Фіксований обмінний курс «може мати катастрофічні макроекономічні наслідки»: високі ризики отримати переоцінену національну валюту, «голландську хворобу» і, в кінцевому підсумку, кризу. Вони рекомендують режим «брудного» або регульованого плавання. У такому режимі курс визначається монетарною політикою з можливістю щоденних грошових інтервенцій. НБУ буде постійним гравцем на валютному ринку, що створює загрозу валютних спекуляцій.

Експерти CEPR вважають виправданими обмеження щодо руху капіталу. Вони посилаються на міжнародний досвід під час Великої рецесії, а також *«позитивний досвід України щодо обмежень руху капіталу в 2014-2015 рр.»* *«Критично важливо, щоб Центральний банк і Уряд координували свої підходи щодо обмежень на переміщення капіталу. Наприклад, список товарів критичного імпорту, прийнятий Урядом, був під час війни настільки довгим (якимось чином навіть сигарети стали критичним імпортом), що це послабило зусилля Центрального банку щодо забезпечення контролю над переміщенням капіталу»*. Про процедури включення тих чи інших товарів до списку «критичного імпорту», тих чи інших компаній до джерела валюти, експерти CEPR призабули або ж вони вкотре висловили надію на те, що VIP-розпорядники чужого української влади після війни раптом перетворяться на чесних, всезнаючих, безкорисливих ангелів, які будуть точно знати місце розташування України на синусоїдах бізнес-циклів, у бурхливому морі швидко мінливих технологічних укладів, у динамічній системі міжнародного поділу праці. Це, мабуть, найбільша теоретична помилка. Автори Доповіді CEPR придумали собі нову, компетентну, професійну Державу і поставили її в центр усіх своїх пропозицій.

Експерти CEPR діагностували ще одну загрозу для України – надлишок грошей. Вони вважають, що після війни Україна може зіткнутися з істотним припливом капіталу. Багато іноземної валюти може викликати *«голландську хворобу»*, стати причиною циклу *«бум-спад»*. Прогнозований обсяг допомоги може перевищити здатність України освоїти ці ресурси. *«Для пом'якшення потенційно негативних наслідків «голландської хвороби» можуть бути введені цільові обмеження на приплив портфельних інвестицій і короткострокове кредитування, щоб зменшити ризики формування «бульбашок» активів, будівельних бумів і різкого, значного відтоку капіталу»*.

Уявіть собі спеціальну групу всередині Кабінету Міністрів або Нацбанку, яка буде виступати інвестиційним/валютним шлагбаумом, перевіряти на доцільність, своєчасність, перспективність інвестиційних/валютних ресурсів, які заходять у країну. Легко спрогнозувати різке зростання дискреційних рішень в рамках такої монетарної політики.

Автори Доповіді пропонують активний фінансовий, торговельний, валютний інтервенціонізм. Обмеження на переміщення капіталу можна здійснювати, на їхню думку, додатковими зборами на імпорт споживчих товарів, щоб Україна мала стимули використовувати допо-

могу для імпорту машин, обладнання та інших інвестиційних товарів. Іншими словами, іноземна допомога і капітал, що надходить в країну, повинні використовуватися для підвищення виробничої спроможності економіки, а не для фінансування споживання. Експерти CEPR вважають малоімовірним, що «обмеження на пересування капіталу істотно вплине на прямі іноземні інвестиції, оскільки значні прибутки (а також репатріація дивідендів) переважно матеріалізуються через багато років після початку відновлення економіки». Іншими словами, в такому режимі буде формуватися нова олігархічна структура економіки під диктовку українських і VIP-розпорядників та споживачів чужого з подачі міжнародних/українських експертів з CEPR і вузької групи інших ідеологів Великої держави.

Автори Доповіді CEPR вважають, що Національний банк України повинен бути головним наглядовим органом у сфері фінансів, валютного та грошового регулювання. *«Наприклад, можна очікувати зростання «сірого» банкінгу. Буде важливо мати один орган для визначення регуляторного периметра»*. Пропонується розширити повноваження Нацбанку на страховий сектор, який погано працює під наглядом Національної комісії з державного регулювання у сфері фінансових послуг. При цьому Нацбанку рекомендують продовжити використовувати Раду з фінансової стабільності для координації політики та обміну інформацією. Складається враження, що іноземні розпорядники чужого в якості свого головного партнера для освоєння ресурсів після війни в Україні вибрали саме Національний банк. Він і незалежний, і технократичний, і поділяє рекомендації в рамках неокласичного, економетричного синтезу.

Розширення повноважень Нацбанку, який хронічно не справляється зі своїм основним завданням — забезпеченням стабільності цін — це очевидна інституційна помилка. Автори доповіді вважають за необхідне для НБУ зайняти активну позицію щодо моніторингу розвитку фінансового ринку. *«Наприклад, Національний банк України міг би створити реєстр позабіржової торгівлі (over-the-counter (OTC) trading) для отримання кращої інформації про торговельні мережі та ризики. Серед макропруденційних інструментів пропонується використовувати ліміти на кредитування, обмеження щодо перевищення обсягу кредитів до вартості активів, циклічні резервні вимоги, більш жорсткі ліміти на розриви термінів погашення, ліквідності, валюти, а також певну версію правила Волкера (комерційним банкам не можна торгувати в своїх інтересах при використанні депозитів). Оскільки Україна почала шлях вступу до ЄС, то заходи макро- та мік-*

ропруденційного контролю необхідно узгоджувати з практикою ЄС». За такої ситуації будь-які претензії, зауваження до НБУ легко відсікаються: «ми працюємо згідно з практикою ЄС».

Автори доповіді CEPR вважають, що після невдалого радянського експерименту та історії корупції у владі *«повністю лібертаріанський механізм»* навряд чи піде Україні на користь. *«Регулювання бажане з кількох причин: обмеження монополій, постачання безпечної продукції споживачам, пом'якшення зовнішніх ефектів (екстерналій) тощо»*. Експерти CEPR вважають, що на шляху до ЄС Україна повинна привести своє регуляторне середовище у відповідність до вимог ЄС, *«яке навряд чи відповідає принципу laissez faire. Тому головною метою має бути підвищення ефективності регулювання, а не його повне скасування»*.

Перед нами чергова груба маніпуляція. Для прихильників Великої держави потрібно обов'язково навести негативну оцінку лібертаріанства і вільного ринку. При цьому вони не критикують підходи Австрійської економічної школи (АЕШ) як справжньої економічної науки, а побіжно обнуляють лібертаріанство і принцип laissez faire. Швидше за все, авторам доповіді CEPR невідома модель підприємницького зростання Мізеса/Шумпетера. Вони не знайомі з теорією бізнес-циклів та інтервенціонізму Мізеса/Хайєка. Вони ігнорують теорію підприємництва Кірцнера та теорію динамічної ефективності Х. де Сото. Вони далекі від врахування висновків Ф. Махлупа про виробництво та поширення знань. Іншими словами, експерти CEPR допускають поблажливе навішування ярликів і повне нерозуміння аргументів прихильників справжнього вільного ринку/капіталізму.

Страшилка «повне скасування регулювання» – це суто пропагандистське кліше. Вільний ринок рясніє інструментами і механізмами саморегулювання, добровільного прийняття ринкових механізмів управління ризиками. Страхування, репутація, брендування, інститут рекомендації від асоціації, прийняття приватних стандартів якості типу ISO, контроль з боку споживачів і конкурентів – все це в сучасному світі працює набагато ефективніше, ніж чиновник, якого можна «купити» і направити в потрібну для олігархів або номенклатурних фаворитів сторону. Автори Доповіді CEPR продовжують залишатися в рамках псевдонаукової концепції екстерналій і провалів ринку, забуваючи про головну проблему сильно одержавленої, обплутаної мережами Оліграхату економіки – провали Держави. Про них у Доповіді ні слова. Тільки заклики підвищувати ефектив-

ність держрегулювання, вдосконалювати механізми інвестування і підвищувати якість державної експертизи.

Автори Доповіді CEPR скептично ставляться до ідеї імпорту правових інститутів. *«Процес відновлення повинен бути спрямований на розвиток національних інститутів, а не на їх заміну... Наприклад, Україна може використовувати добру волю і таланти своїх друзів і діаспори, залучивши їх до допомоги у виборі кваліфікованих, авторитетних чиновників і суддів в Україні»*. Тобто ніякого англійського суду, приватного арбітражу, твердої валюти і товарних стандартів. Вони пропонують вдосконалювати своє. За 30+ років не вийшло, а у VIP-розпорядників і споживачів чужого України та іноземних ідеологів Великої держави ще багато ідей в рамках даної системи координат.

Пропонуючи Україні модель держави загального інтервенціонізму, автори Доповіді моралізують: *«Важливо обмежити можливості бізнесу для захоплення регуляторів. Наприклад, регулятори повинні розкривати інформацію про свої взаємодії з бізнес-спільнотою, дотримуватися обов'язкового періоду мораторію на зайняття посад у приватному секторі, дотримуватися вимог політики конфлікту інтересів тощо»*. Якщо рекомендації доповіді CEPR, аналогічні пропозиції інших подібних організацій будуть взяті за основу майбутньої економічної політики України, то модернізація країни, забезпечення швидких, довгострокових темпів економічного зростання, повернення мільйонів українців на батьківщину не представляється можливим.

Фінансова архітектура та повоєнна модернізація України

У квітні 2024 р. Centre for Economic Policy Research опублікував роботу на тему відновлення України «Варіанти політики реконструкції України для побудови ефективної фінансової архітектури» (Ukraine's Reconstruction Policy Options for Building an Effective Financial Architecture⁸⁷). Ця робота присвячена дуже важливій темі — фінансам. Яка фінансова система потрібна майбутній Україні? Як її створити і вбудувати в реальну економіку? Досвід яких країн і як застосувати, щоб якісно

⁸⁷ Ukraine's Reconstruction: Policy Options for Building an Effective Financial Architecture. Centre for Economic Policy Research. April 2024.

https://cepr.org/system/files/publication-files/199960-ukraine_s_reconstruction_policy_options_for_building_an_effective_financial_architecture.pdf

модернізувати економіку з урахуванням внутрішніх ресурсів і стану інститутів?

Автори Доповіді пропонують скористатися досвідом повоєнного відновлення Європи на основі Плану Маршалла. Його офіційна назва — The European Recovery Program. Суть цієї програми зводилася не до механічної передачі грошей від США європейським країнам. Даний підхід передбачав проведення інституційних реформ, створення взаємозв'язків між економіками сусідів і створення ефективної фінансової системи. Не всі країни-реципієнти американської допомоги стали успішними. Повоєнне німецьке економічне диво було радше всупереч, а не завдяки іноземній допомозі, в тому числі консультативній. Більш ніж за 80 років після Другої світової війни економічна історія збагатилася тисячами прикладів відновлення і розвитку країн. Важливо обрати найуспішніший і найбільш вдалий досвід, який реалістично застосувати в Україні з урахуванням її нинішнього стану. Він не є *tabula rasa*, а являє собою заплутаний, суперечливий, неефективний вінегрет формальних і неформальних інститутів, традицій і норм.

Автори Доповіді — типові представники західного наукового *mainstream*. Їхні погляди близькі до всіх тих, хто працює над планами, програмами відновлення України в США, ЄС-27 і G-7. Аналіз їхніх пропозицій дозволяє зрозуміти логіку, аргументацію як українського Уряду, так і його іноземних партнерів.

В основу довгострокового бачення (*vision*) України, її фінансової системи автори Доповіді пропонують закласти п'ять принципів.

Принцип № 1. *«Інституційна основа банківського та фінансового ринків України повинна бути приведена у відповідність з правилами і стандартами зони євро та Банківського союзу ЄС, особливо щодо фінансового законодавства та практики нагляду»*. Це дуже амбітна мета, для досягнення якої практично немає необхідних коштів. Інтеграція фінансової, банківської системи України в її нинішньому вигляді у фінансовий ринок ЄС — це де-факто розчинення української системи, її поглинання сильними гравцями Євросоюзу. Це означає, що вже в середньостроковій перспективі частка українського капіталу в банківській і фінансовій системі країни буде менше 10%. Неминуче руйнування банківської олігополії, ліквідація порочних бар'єрів, що гальмують розвиток, на переміщення капіталу за поточними та фінансовими рахунками платіжного балансу.

Автори доповіді відтворюють домінуючу в Брюсселі думку: «Україні доведеться прийняти правила гри єврозони». Це означає прийняття Маастрихтських критеріїв:

- 1) інфляція не повинна перевищувати більш ніж на 1,5 процентних пункти — показник трьох кращих країн-членів зони євро. Орієнтир — 2% інфляції на рік;
- 2) дефіцит держбюджету не повинен перевищувати 3% ВВП;
- 3) держборг країни не повинен перевищувати 60% ВВП;
- 4) країна не повинна девальвувати свою національну валюту, працювати в рамках механізму обмінних курсів (European Monetary System (EMS), протягом двох років поспіль мати вільний ринковий обмінний курс;
- 5) довгострокові процентні ставки не повинні бути більш ніж на 2% вищими, ніж у трьох кращих країнах зони євро за ціною стабільністю.

Сьогодні Україна не виконує жодного з цих критеріїв. А ще є Копенгагенські критерії. Це 1) демократія; 2) верховенство права; 3) права людини; 4) повага і захист меншин. Якщо судити за оцінками Freedom House, Economist Intelligence Unit або Bertelsmann Foundation, до стану «повноцінної демократії» Україні теж дуже далеко. Виконання вимог цих критеріїв може зайняти більше десяти років.

Автори Доповіді вважають, що Уряд реально спрямує всі свої зусилля на проведення системних, інституційних реформ. З урахуванням того, що ми маємо сьогодні, які знання і погляди домінують у політичних колах, які уклади, розклади існують у системі прийняття рішень, можна впевнено сказати, що процес вступу до ЄС, тобто виконання критеріїв, буде схожий в Україні на боротьбу з корупцією. Всі будуть «за». Імітація бурхливої діяльності, повне завантаження чиновників роботою з поєднання нових регуляторних вимог зі старими лазівками для дискреції — і так до нескінченності, поки або Євросоюз не здасться, прийнявши нас авансом, або статус «кандидата на вступ» буде на десятиліття. Все це відбуватиметься при розмірі неринкового сектора економіки 45-50% ВВП. Такий висновок можна зробити на основі прогнозів і оцінок МВФ.

Принцип № 2. *«Ефективність фінансового сектора можна значно підвищити за рахунок створення визнаних інститутів, що прискорюють розвиток, які здатні координувати діяльність міжнародних донорів та інвесторів, а також інтегрувати іноземні ринки капіталу та внутрішні фінансові інститути».* Ідея ліквідації фінансового протекціонізму, безумовно, правильна, але для її реалізації автори Доповіді пропонують досить сумнівний спосіб. З їхньої точки зору, Уряд повинен створити три нові органи. Перший — Національна рада з відновлення та реформ (National Reconstruction and Reform Council (NRRC)). Його завдання — розробка та просування бачення відновлення, модерніза-

ції країни, досягнення угоди щодо реформ та моніторинг їх виконання. Другий орган — Український банк розвитку (Ukraine Development Bank (UDB)). Він повинен використовувати потенціал існуючих банків для відновлення країни та реалізації принципу «build back better». Цей новий Банк розвитку повинен залучати капітал для фінансування різних програм (машинобудування, енергетика, житло) разом з існуючими банками. Передбачається, що він також буде кредитувати суверенні та спільні інфраструктурні проєкти (дороги, залізниці, відновлення інших об'єктів). Український банк розвитку повинен бути у власності української держави і одночасно багатосторонніх банків розвитку інших країн.

Третя структура — Українська платформа розвитку (Ukraine Development Platform (UDP)). Передбачається, що це буде «багатостороння структура зі значним впливом України (strong Ukraine ownership)». Вона буде займатися стратегічним плануванням і координацією донорів з питань, пов'язаних з відновленням під час і після війни». Уряд буде направляти свої проєкти на дану Платформу для аналізу та оцінки багатосторонніми і двосторонніми банками розвитку. На думку авторів Доповіді, Український банк розвитку та Платформа розвитку сприятимуть доступу українських банків до міжнародного фінансового ринку, а Національна рада з відновлення та реформ забезпечуватиме широкий консенсус у суспільстві щодо порядку денного реформ.

Подивіться, яким бачать автори Доповіді Національну раду (NRRC). Вона складатиметься з декількох рівнів. Перший — політичний. У ньому будуть представлені президент, прем'єр-міністр, ключові радники Офісу президента, міністри економічного блоку Уряду, включаючи інфраструктуру, сільське господарство, стратегічні сектори, керівництво правлячої парламентської партії або парламентської коаліції, голови економічних комітетів Верховної Ради, голова НБУ, представники громадянського суспільства та бізнес-асоціацій. Так має виглядати інклюзивність і передбачуваний консенсус.

Другий рівень Нацради — команди з управління проєктами реформ і відновлення. Їх очолюють відповідні заступники міністрів і державних агентств. Представники цього рівня пропонують ідеї, формулювання для загального бачення всередині політичного рівня Нацради. Після затвердження рішень цей рівень несе відповідальність за виконання прийнятих рішень.

Між політичним рівнем і проєктним менеджментом передбачається наявність рівня «Фільтр». До нього входять ключові українські та іноземні мозкові центри, представники громадянського суспільства. Їх завдання — проводити стрес-тести ідей і пропозицій щодо проведення реформ

і відновлення економіки, які надходять з політичного рівня. Цей «Фільтр» повинен аналізувати пропозиції, проводити аналіз витрат і вигод, моделювати вплив реалізації різних ідей на економіку, виробляти рекомендації політичному керівництву Нацради.

Принцип № 3. *«Реформи фінансового сектора повинні бути спрямовані на усунення повоєнної спадщини та забезпечення ринкового розподілу капіталу»*. Існуючим банкам гостро потрібна рекапіталізація, компенсація збитків від проблемних кредитів, пов'язаних з війною. Потрібен повноцінний ринок страхування, *«різні державно-приватні партнерства для зниження ризиків інвестиційної та кредитної діяльності в країні»*, яка *«ймовірно, продовжить жити в тіні потенційної російської загрози»*.

Автори справедливо зазначають, що для переходу на ринковий принцип алокації капіталу Уряду необхідно приватизувати державні банки. Заклик, безумовно, правильний, але, з іншого боку, автори пропонують створити нову «триголову» структуру — Тріаду — під управлінням і за участю держави для фінансування проєктів на сотні мільярдів доларів. Немає підстав вважати рішення і діяльність Національної ради, Українського банку розвитку та Платформи розвитку саме ринковим способом алокації капіталу. Від зміни/перейменування державних структур, місць чиновників і призначених, контрольованих ними технократів природа вибору комерційних проєктів ринковою не стане.

Принцип № 4. *«Фінансовий розвиток повинен підтримуватися більш широкими реформами корпоративного управління, забезпеченням верховенства права, реформами пенсійних систем тощо — а також сприятливим макроекономічним середовищем»*. На думку авторів Доповіді, *«за останнє десятиліття Україна досягла великих успіхів у зміцненні своєї макроекономічної структури та банківського сектора, але тепер ці досягнення повинні бути доповнені більш широкими реформами управління»*.

Заявляючи про досягнення, автори перераховують цілий ряд умов, які повинні виконуватися для отримання вигод від реформи фінансового сектора. Вони навряд чи принесуть стійку користь, якщо решта економіки буде страждати від корупції, якщо у домогосподарств буде мало стимулів до заощадження, якщо інвестори не зможуть захищати свої проєкти від експропріації, ринки будуть закриті для конкуренції, а олігархи продовжать контролювати економіку. То які ж такі «значні досягнення» були в Україні, якщо країна, як і раніше:

- 1) відчуває гострий дефіцит економічної свободи (143-є місце в Індексі 2025 р.);

- 2) має дефективну систему захисту прав власності (104-те місце в Індексі захисту прав власності 2025 р.);
- 3) має вкрай крихкі, неякісні інститути державного управління (місце не в першій сотні країн);
- 4) має несприятливий інвестиційний, діловий клімат (за якістю регуляторної політики місце не в першій сотні країн);
- 5) входить до Топ5 країн світу в Індексі податкового пекла (найгірші податкові системи світу);
- 6) входить до Топ20 країн світу за інфляцією (середньорічний показник за 2004-2024 рр.);
- 7) має найсильнішу розбалансованість державних фінансів (дефіцит бюджету понад 20% ВВП, державний борг за підсумками 2025 р. перевищить 100% ВВП, державні видатки — ~70% ВВП) при токсичній політиці Нацбанку, яка перекосила, спотворила структуру капіталу на користь державних боргових інструментів, а реальний сектор економіки залишила без джерел кредитування;
- 8) має банкрутство державної пенсійної системи, відсутність якісних інструментів заощадження і справжню демографічну катастрофу;
- 9) проводить політику жорсткого торгового, фінансового протекціонізму, жорсткого контролю над легальними фінансовими потоками з/в країну при наявності «сірої» економіки в 40 — 50% ВВП;
- 10) має жорстко зарегульований, що сягає корінням у неблагополучне радянське минуле, ринок праці з неадекватними міграційними рамками.

І все це на тлі безпрецедентно високих ризиків безпеки. Для їх нейтралізації гостро потрібна військова допомога, яку ні США, ні НАТО, ні ЄС не поспішають надавати в обсязі, необхідному для нашої перемоги.

Автори Доповіді сподіваються, що мотивація вступу до Євросоюзу буде сильним інституційним якорем для проведення необхідних економічних реформ. Тут важливо не плутати гостре бажання і прагнення окремих дисижнмейкерів вбудуватися в майбутні величезні потоки грошей і ресурсів з прагненням створити потужні, конкурентоспроможні інститути свободи і власності в країні. *«Те, що відбувається в Україні, може стати моделлю для решти світу, і особливо для проблем, з якими доводиться стикатися в ході постконфліктного відновлення. Досвід України виокремлює багато труднощів, з якими стикаються економіки, що розвиваються, на шляху до створення ефективних ринків капіталу: важкі стартові умови, політичні обмеження, захоплення*

держави, висока чутливість до зовнішніх шоків, корупція і крихкі інститути».

Дійсно, Україна могла б стати прекрасним прикладом успіху повоєнного відновлення, створення якісних інститутів довгострокового, швидкого зростання і розвитку. Для цього, в першу чергу, потрібно було б провести якісний аудит теорій і практики development стратегій на основі development economics. Світовий банк, МВФ, ООН, національні та міжнародні агентства розвитку країн G7/G20/ЄС-27 протягом останніх 70 років накопили величезний матеріал про те, як не треба робити розвиток. І що? Автори Доповіді з CEPR зробили такий аудит і пропонують стратегію розвитку для України з його урахуванням? — Ні. Автори рекомендують науково обґрунтовану, історично доведену модель «Економічна свобода — приватна власність — мала держава — відкрита конкуренція»? — Ні. Автори радять рецепти економічного дива Гонконгу, Тайваню, Сінгапуру, Південної Кореї, Ірландії, післявоєнної Німеччини або Естонії 1990-х-2000-х? — Ні.

Для України, як і для десятків країн Африки, Азії, Латинської Америки в 1960-ті, 1970-ті, 1980-ті, пропонують дуже схожі рецепти. Вони штампуються за лекалами, які навіть самі теоретики development economics визнають недосконалими. Західний світ досі не зробив роботу над помилками за своїми рекомендаціями для пострадянського простору. У 1990-х і 2000-х МВФ, Світовий банк, ООН та інші державні структури розвитку були головними консультантами перших урядів, парламентів, президентів пострадянських країн. Великі консалтингові організації того часу нав'язливо пропонували пострадянським міністрам, начальникам партгоспноменклатур, силовикам і неформальним мережевикам грошово-кредитну, бюджетно-податкову, регуляторну систему з величезними вікнами, інструментами дискреції.

Моделі Солоу-Свона, Харрода-Домара, рідше Ромера-Лукаса заповнили доповіді, аналітичні записки, стратегії країнового розвитку, програми реформ перехідних країн. Вони досі складають теоретичну основу рекомендацій Заходу для решти світу. Україна — не виняток, а сумне підтвердження правила. Ті доповнення, які роблять теоретики типу Маццукато-Родрік, не покращують, а погіршують якість пропонованого інтелектуального продукту.

Ніхто в світі спеціально для України не розробив стратегію і програму реформ з урахуванням її стартових умов. План для Ukraine Facility на 2024-2027р. — це все той же старий шаблонний і низькоякісний продукт, який має невиправний дефект. Його відтворюють автори Доповіді з CEPR. Це віра в наявність в країні чесного, всезнаючого, всемогутньо-

го, ефективного Уряду (Government — всі органи державного управління, як єдине ціле). Всі запропоновані красиві конструкції, моделі та схеми з численними стрілками, кружечками навколо трьох стовпів відновлення України «Рада-Банк-Платформа» — це науково незначна, естетично оформлена пропозиція щодо перезавантаження в Україні моделі «Олігархат/Схематоз». Складається враження, що перед нами не системна пропозиція щодо проведення реформ у країні з величезним клубочком внутрішніх проблем, а прагматичний, цинічний бізнес-план від BlackRock, McKinsey, Morgan Stanley та інших міжнародних консультантів, розпорядників чужих активів/грошей. Такого роду архітектура фінансової системи та економіки в цілому не буде ринковою, а номенклатурно-комерційною. Тільки в ній, на відміну від моделі 1990-х і 2000-х, буде більше міжнародного капіталу.

Принцип № 5. *«Віра в довгостроковий успіх України»*. Так, віра (faith) може вважатися особливим видом нематеріального активу, але, в першу чергу, повинні бути представлені якісні, науково обґрунтовані знання і рішення. Ми ж не в церкві або синагозі, щоб приймати пропозиції випускників і викладачів Принстона, Кембриджа, Берклі або Київської школи економіки на віру. Ці, як і інші mainstream університети, відомі своєю прихильністю до теорії і практики Держави загального інтервенціонізму. На захист цього принципу автори Доповіді наводять цитату народженого в Одесі економіста Олександра Гершенкрона: *«Щоб подолати бар'єри застою [...], розпалити уяву людей і спрямувати їхню енергію на службу економічному розвитку, необхідні сильніші ліки, ніж обіцянка кращого розподілу ресурсів або навіть нижчих цін на хліб»*. У таких умовах навіть бізнесмен, навіть класичний сміливий і новаторський підприємець потребує більш потужного стимулу, ніж перспектива отримання високого прибутку. Те, що необхідно, щоб прибрати гори рутини і забобонів, це віра — віра, за словами Сен-Симона, що золотий вік людства не за нами, а попереду». Наводити як приклад елітам країни, яка більше 30 років страждає від соціалізму і державного інтервенціонізму, слова французького соціаліста-утопіста і американського прихильника державного інтервенціонізму — це схоже на заклик повірити в чергову версію Левіафанства.

Серед принципів для побудови нової фінансової системи України не знайшлося місця для економічної свободи, захисту прав приватної власності, відкритої конкуренції та вільної торгівлі. Жодного слова про конфлікт інтересів, коли VIP-розпорядники чужого одночасно є законодавцями, розпорядниками, фінансистами, контролерами та суддями. Автори Доповіді, цитуючи А. Гершенкрона і його кумира Сен-Симона,

зрозуміло, не можуть посилалися на Л. фон Мізеса, Х. фон Хайєка або М. Фрідмана. Вони є їхніми інтелектуальними, світоглядними опонентами. Автори доповіді представляють університети та аналітичні центри mainstream економічної науки. Вона давно перетворилася на набір ідеологічних, схоластичних, сильно математизованих тверджень, положень і тез на виправдання загального державного інтервенціонізму.

Автори доповіді — Елена Карлетті з італійського Bocconi University, одна з активних ідеологів економічної політики Євросоюзу, Владислав Рошкован з МВФ, Ян Пітер Крахнен з німецького Goethe University, Юрій Городниченко з одного з найбільш лівацьких вузів Америки University of California, Berkeley, Олександр Роднянський з Кембриджа (виявляється, що з 2020 року він є радником президента України), Harold James з Princeton University, Ілона Сологуб, редактор аналітичного центру VoxUkraine з Київської школи економіки. Саме вони, а також їхні партнери та колеги по школі Держави загального інтервенціонізму (Тимофій Милованов — КШЕ, Олена Білан — Dragon Capital, Олег Чурій — колишній заступник голови НБУ, Сергій Миколачук — заступник голови НБУ) є авторами, ідеологами тих документів, які вже під час війни лягли в основу стратегії розвитку України. Саме їхніми ідеями, рекомендаціями та інтелектуальними продуктами користуються дисижнмейкери України, починаючи від Президента і його керуючої команди, закінчуючи міністерствами економіки та фінансів. Пропонувати для України ліву повістку дня в технократичній обгортці «розумного, гнучкого, компетентного» Уряду — це або наукове невігластво в поєднанні з ідеологічним шаманством, або прагматичний цинізм, або бажання вбудуватися в потоки під нібито науковим, аналітичним, інформаційним прикриттям пропонованого режиму відновлення економіки України.

Прямі бенефіціари пропонованої українсько-міжнародним колом теоретиків моделі Великої держави — VIP-розпорядники і споживачі чужого, в першу чергу, олігархи, учасники державних програм і закупівель, керівники і учасники проєктів з узгодження, управління та моніторингу комерційних проєктів в рамках державно-приватного партнерства. Уявіть собі, яку владу отримують ті, хто буде приймати рішення щодо вибору та фінансування того чи іншого проєкту. На кону сотні мільярдів доларів. Їх розподіл буде відбуватися не за ринковими, а за номенклатурно-комерційними правилами. Зв'язка «НацРада — Банк/Розвитку — Платформа/розвитку» — це своєрідний українсько-міжнародний синдикат з розподілу сотень мільярдів доларів грошей, які повинні надійти в Україну на відновлення в рамках репарації та очікуваного Плану Маршалла для України.

Зауважимо, що нова інституційна Тріада (Рада-Банк-Платформа) з високим ступенем ймовірності практично повністю підкорить собі Кабінет Міністрів, міністерства і навіть Верховну Раду. Проектна робота стане джерелом доходу для всіх учасників процесу. Це чітко усвідомлюють автори Доповіді, учасники українсько-міжнародного аналітичного кола навколо Офісу президента і самого глави країни. До цього готуються консалтингові організації та агентства розвитку. Кожному в темі і в колі своїх буде частка: комусь більша, комусь менша. Очевидно одне. Пропонована нова інституційна Тріада, як і фінансова архітектура — це не про повноцінні ринкові реформи. Це не про створення кращих в Європі та світі умов для розвитку підприємництва. Це не про економічну свободу і відмову від моделі Великої держави.

Реалізація принципу Build back better, якщо така архітектура прийняття економічних і фінансових рішень буде прийнята, стосуватиметься, в першу чергу, неоолігархів і топтехнократів на чолі проєктів з алокації чужих грошей. Так було в Афганістані та Іраку. Приблизно так було в десятках країн світу, еліти яких спокусилися на обіцянки світлого, благополучного майбутнього за рахунок держави загального інтервенціонізму. Сьогодні український уряд рухається саме в такому напрямку.

Стимулювання зростання і повернення мігрантів в Україну

Економічне зростання — одна з найпопулярніших тем в економічній науці і політекономії. Майже 100 років триває суперечка з цього питання між представниками різних шкіл економічної думки. Представники класичної школи робили ставку на ринкові механізми, вільний вибір людини і розвиток системи поділу праці. Вчені Австрійської економічної школи (АЕШ) розвинули цю теорію зростання, ліквідували помилки своїх попередників і представили цілісну, системну модель підприємницького зростання на основі праксеології, науки про людську діяльність. Наприкінці XIX — на початку XX століття з'явилися альтернативні моделі економічного зростання. Їх усіх об'єднує один елемент — уряд (Government) в економіці.

Теоретики різних моделей зростання за рахунок державного інтервенціонізму роблять акцент — хто на екзогенних (зовнішніх) факторах, хто на ендогенних (внутрішніх). Одні пропонують стимулювати державний попит, інші — пропозицію. Вони виступають за промисловий фаворитизм на користь переробки сировини в споживчі товари, інші — за «ручний», тобто номенклатурний вибір проривних технологій для пере-

творення їх у локомотиви зростання за рахунок державної підтримки. Є такі, які вважають, що держава повинна створювати робочі місця, нейтралізувати «провали» ринку в охороні здоров'я та освіті, а також підставляти страхове, кредитне плече для підтримки експорту.

Проаналізуємо роботу «Стимулювання економічного зростання в Україні та політика повернення мігрантів» Центру вивчення економічної політики (CEPR) та Київської школи економіки⁸⁸. Серед авторів цієї роботи директор Стокгольмського інституту перехідної економіки Торбйорн Беккер (Torbjorn Becker), головний економіст українського Dragon Capital Олена Білан, колишній міністр економіки Латвії В'ячеслав Домбровскіс, Олександр Роднянський, радник президента України, професор Кембриджа, Кеннет Рогофф, професор Гарвардського університету, професор університету Іллінойсу Тетяна Дерюгіна (Tatyana Deryugina), Анастасія Федик (Anastassia Fedyk), доцент Каліфорнійського університету в Берклі, професор Юрій Городниченко з університету Берклі, старший економіст Інституту Київської школи економіки (KSE) Benjamin Hilgenstock (Бенджамін Хілгенсток), президент Київської школи економіки Тимофій Милованов, Бен'ямін Молль (Benjamin Moll) професор London School of Economics, Ілона Сологуб, старший економіст, директор міжнародних відносин Інституту Київської школи економіки, а також представники Гарвардського університету, University of Massachusetts Amherst, Geneva Graduate Institute та Peterson Institute for International Economics. Перед нами *crème de la crème* економічної науки. Свою точку зору на проблематику економічного зростання та повернення українців на батьківщину висловили представники провідних університетів світу. Ці професори, доктори наук консультують уряди та центральні банки, міжнародні організації та десятки країн, що розвиваються, через агентства розвитку. Тим цікавіше і корисніше проаналізувати їхні пропозиції, оцінити їх реалістичність і наслідки в разі практичної реалізації.

Автори Доповіді починають з діагностики стану економіки: «Загальна невизначеність, фізичні збитки виробничих активів, еміграція, падіння внутрішнього попиту, нестача робочої сили, служба в ЗСУ, втрати людей у війні, збої в енергопостачанні, ланцюжках поставок і логістиці — це лише деякі проблеми, з якими зіткнулися українські фірми після російсько-

⁸⁸ Stimulating growth in Ukraine and policies for migrants' return. Centre for Economic Policy Research (CEPR). June 2024. https://cepr.org/system/files/publication-files/205927-policy_insight_132_stimulating_growth_in_ukraine_and_policies_for_migrants_return.pdf
Робота № 2 Економічної консультаційної ради (Economic Council Paper #2. Київська школа економіки. (https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/Economic_Council_Paper_2_Stimulating_Growth_in_Ukraine_and_Policies.pdf)

го вторгнення». На жаль, такий опис стану економіки для розуміння суті економічних процесів явно неповний. Доречно було б вказати на те, що в Україні ще не сформувалася повноцінна ринкова структура капіталу. Тут продовжують домінувати номенклатурно-олігархічні угруповання. У країні надзвичайно низька якість державного управління, крихкі інститути захисту прав власності, «дірявий» механізм відповідальності за монетарні, фіскальні та регуляторні рішення. В Україні неприпустимо низька якість макроекономічної політики. Для її проведення гостро бракує координації монетарної та фіскальної політики. До Нацбанку та Мінфіну довгий список претензій, пов'язаних з генерацією витрат для виробників товарів і послуг. Нарешті, точна діагностика української економіки під час війни неможлива без вказівки на роль, місце і обсяг ресурсів у руках держави. ~70% ВВП — загальний рівень державних витрат протягом чотирьох років війни, дефіцит держбюджету ~20% ВВП, держборг під 100% ВВП наприкінці 2025 р. при непідйомному сукупному податковому, регуляторному навантаженні на бізнес, який намагається працювати за законом. І це на додаток до «ручного» регулювання курсу гривні, жорстких обмежень на переміщення капіталу за платіжним балансом. Саме цих характеристик бракує в описі, поданому автором Доповіді.

Вони ставлять питання, де, власне, має бути організовано виробництво під час війни, щоб забезпечити це саме економічне зростання. Крім фактора «відстань від лінії бойових дій» вони вказують на близькість до європейських ринків, надійну логістику і наявність робочої сили. Звичайно, фактор «безпека» дуже важливий, особливо для іноземних інвесторів. Автори доповіді досить оптимістично заявляють: *«Варто зазначити, що відносно невеликі інвестиції можуть істотно змінити ситуацію, коли існує прагнення до інновацій при низьких витратах. Важливо підкреслити, що інвестиції в ці регіони сьогодні недорогі, але потенціал вирішення серйозних проблем величезний»*. Мова йде про інвестиції в східну, південну і північну частину України. Перезавантаження міст, які знаходяться ближче до кордонів з Росією і Білоруссю, на думку Ю. Городниченка, «вимагатиме певного творчого мислення і державних інвестицій».

Для подолання інвестиційної посухи в Україні автори Доповіді пропонують нехитрий рецепт: *«Ми вважаємо, що найбільш життєздатною стратегією досягнення економічного зростання України під час війни є прийняття моделі ЄС — Центральна та Східна Європа для залучення прямих іноземних інвестицій із Заходу»*. Україна за 30+ років навіть не наблизилася до стандартів лідерів країн ЦСЄ за якістю інвестиційного клімату, а тут Україні під час війни професори пропонують

зробити це в турборежимі. Українські виробники мають порівняльні переваги у сфері виробництва зброї. Такий бізнес може зацікавити західних інвесторів, особливо в партнерстві з українськими компаніями, які можуть поліпшити розуміння місцевого інституційного середовища, знизити ризики *«асиметричної інформації або несприятливого вибору»*.

За цими м'якими, евфемістичними формулюваннями ховається не-приваблива проза економічного життя України. Суть її в наступному: *«Дорогі інвестори, ласкаво просимо, але без місцевого партнера вам буде дуже складно зрозуміти особливості нашого інституційного середовища. Тобто куди, до кого йти за дозволами, погодженнями, ліцензіями, сертифікатами. Без місцевих партнерів вам буде дуже складно розібратися із земельним, трудовим законодавством, з підключенням до інфраструктурних мереж. Без нас у вас немає шансів отримати персональну інвестиційну та податкову няню. Ви не чули про таких? І не треба, це наша турбота. А ще ви не забувайте, що виробництво товарів військового призначення — це особливо чутлива тема. Тому українські партнери повинні бути відповідного рівня, щоб вирішувати питання в потрібних кабінетах. Ви ж розумієте, що це не рівень громади або міста»*.

Виходить вельми неприваблива ситуація, коли іноземний інвестор нібито в сприятливому кон'юнктурному та інвестиційному середовищі потрапляє в повну залежність від місцевого партнера. Легко припустити, кого запропонують в якості партнерів українські організації та структури, які займаються залученням іноземних інвесторів. На численних міжнародних форумах, які проводяться для обговорення інвестицій в Україну, Уряд пропонує інвестиції в ПЕК, нерухомість, інфраструктурні сектори, у видобувну промисловість. Можливо, з веж зі слонової кістки Гарварда, Кембриджа або Берклі такі інвестиційні нюанси не видно, але автори Доповіді, які працюють в Україні, повинні про це знати. Хіба що вони знаходяться на боці тієї вузької групи VIP-розпорядників і споживачів чужого, яка хоче залучити іноземні саме в свої проєкти.

На думку авторів Доповіді, *«до війни Україна вже мала хороший досвід залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у виробництво»*. Вони наводять приклад виробництва проводів. Це неприпустимо поверхневий погляд на результати інвестиційної діяльності України. Достатньо було б поглянути на цифри ЮНКТАДу про накопичені ПІІ, щоб зрозуміти, що інвестиційний клімат України необхідно глибоко, кардинально змінювати. За підсумками 2023 р. Україна накопичила ПІІ на суму всього \$54,3 млрд або \$1430 на душу населення. Середньосвітовий показник склав \$6141, а в ЄС він \$27675. Україну випередили навіть Молдова і Білорусь. Авто-

ри ж Доповіді представляють таку райдужну картинку. Мовляв, навіть під час війни в цій сфері все добре працює. Дотримуючись логіки держплану, підміняючи рішення ринкових суб'єктів, вони дають рекомендації не на основі економічної науки, а маркетингу: *«Існує широко поширена думка, що сектори української економіки з найкращим повоєнним потенціалом зростання включають сільське господарство і продукти харчування, інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ), логістику, будівельні матеріали, легку промисловість, відновлювані джерела енергії, критичні корисні копалини, виробництво автомобільних запчастин та оборонну промисловість»*. Ще з посиланням на Світовий банк згадується машинобудування, розвиток кластера автомобільних частин, електроніки для *«досягнення інтеграції в ланцюжки створення вартості ЄС і отримання «промислового безвізового» доступу на ринки ЄС»*. Крім промислових секторів, автори Доповіді вважають, що цілий ряд інших секторів економіки мають істотний потенціал для зростання. Серед них — сільське господарство та ІТ.

Перед нами типовий підхід екзогенної моделі зростання для бідних, країн, що розвиваються, з виділенням «точок зростання», «стратегічних секторів», які отримують щедрі пакети державної допомоги. Це типова ставка на державний інтервенціонізм за моделями Харрода-Домара і Солоу-Сводна. Вона застосовувалася більш ніж у 100 країнах світу з оглушливим провалом. Ні цей історичний факт, ні ігнорування базових законів економіки не зупиняє авторів Доповіді перед рекомендацією саме її для України.

Залучення в країну ПІІ бачиться як стимул для повернення мігрантів. За оцінкою МВФ *«додаткові інвестиції на загальну суму від 120 до 360 мільярдів доларів за десятирічний період до 2033 року можуть підтримати довгострокове річне зростання ВВП на рівні від 4,5% до 6% в оптимістичному сценарії в порівнянні з 4% в базовому сценарії»*. Ні автори Доповіді, ні МВФ, ні Світовий банк не згадують такі фактори економічного зростання, як «приватна власність», «економічна свобода», «відкрита конкуренція». Очевидно, виходячи з логіки економічного моделювання, вони не вважають ці фактори важливими. Вони вважають, що державні концерни, бізнес держави в цілому (business of the state) в рамках певних стратегічних програм розвитку можуть дати такий же результат, як повноцінний розвиток приватного підприємництва в умовах вільного ринку.

Автори доповіді визначають головну перевагу України так: *«Найбільшим козирем України у залученні ПІІ є недорога і добре освічена робоча сила»*. Орієнтація на дешевизну робочої сили в інвестиційній стратегії

країни — це, насправді, шлях для найменш розвинених країн, «тупих» виробництв з високими екологічними та соціальними ризиками. Україні пропонують конкурувати з країнами Африки та Азії у виробництві товарів для розвинених країн, обіцяючи накрити її парасолькою європейського митного режиму. Такий підхід до інвестиційної стратегії та економічного зростання можна назвати вульгарно-колонізаторським. Він активно практикувався з середини ХХ століття в бідних країнах. В результаті такого роду моделювання вони перетворилися на авторитарні, феодальні, олігархічні держави. Проблему бідності поглибила проблема державних боргів і дефективності інститутів держуправління. Робити дешевизну робочої сили козирною картою інвестиційного клімату України — це ігнорувати як стан ринку праці країни, схильність населення до міграції, так і культурні, неформальні інститути країни. Одна справа, коли в 1990-ті західні інвестиції були благом для дуже бідних країн Азії, Африки та Латинської Америки з їхнім рівнем доходів до \$100 на місяць. Зовсім інша справа — Україна.

Серед інших параметрів привабливості інвестиційного клімату автори Доповіді назвали політичну стабільність, якість інститутів та інфраструктури.

До того ж вони вказали на те, що Уряд працює «над оптимізацією процедури виділення землі та скороченням тривалих процедур підключення підприємств до електромереж». І ось такий набір переваг країни повинен спокусити сотні мільярдів доларів іноземних інвесторів? World Governance Indicators, індекси від World Economic Forum, WIPO, Property Rights Alliance, Transparency International і Legatum Institute — всі вони, використовуючи різні методики, дійшли висновку, що правові інститути, регуляторне середовище, якість послуг держави в Україні дуже низької якості. Регуляторні опитування українського бізнесу також вказують на те, що дії уряду — стабільно в Топ5 проблем для бізнесу. Формулювати інвестиційні пропозиції, рекомендації для України з опорою на інститути і фактори, яких немає в природі, це або науково нікчемний набір суб'єктивних думок, або цинічна вербальна підтасовка, щоб ввести в оману як Уряд країни, так і потенційних інвесторів. Перші з подачі «провідних економістів світу» зміцнюються у своїй впевненості в правильності проведеної політики. Інші формують необґрунтовані очікування і ризикують втратити ресурси та активи, якщо зважаться на комерційну діяльність в Україні на основі не об'єктивної, реальної інформації/аналізу, а маркетингових гасел та інвестиційних глянцеви́х перспектив.

Автори Доповіді звертають увагу на проблему страхування комерційної діяльності під час війни. Вони пропонують враховувати наявність

протиповітряної оборони і розвивати діяльність там, де вона є. Такий спосіб локалізації ризиків носить скоріше теоретичний характер з урахуванням реального стану ППО і режиму ведення військових дій. Окремі рішення страховиків, наприклад, Lloyd's щодо морських перевезень, датський Export and Investment Fund щодо інвестицій компаній цієї країни в Україну — це не системне рішення, яке дозволило б говорити про наявність страхування як одного з найважливіших ринкових інститутів розвитку і зростання. Отже, розраховувати на масштабний приплив іноземних інвестицій не доводиться. У такій ситуації мова може йти тільки про точкові проєкти, реалізація яких можлива тільки за сприяння та активної участі національних органів влади.

Український бізнес, який залишається в країні, продовжує працювати, самостійно хеджує виробничі, фінансові, управлінські ризики, адаптуючись до реальної ситуації. Він не чекає на прихід на ринок великих міжнародних страховиків. Він не сподівається на послуги держави в цій сфері. Як малий, так і великий бізнес на практиці реалізують моделі управління з урахуванням фактора «безпека». У численних зверненнях, концепціях і програмах приватний бізнес країни чітко сформулював свої пропозиції Уряду для прискорення економічного зростання і залучення інвестицій: зниження податкового навантаження і спрощення податкової системи в цілому, лібералізація поточного рахунку платіжного балансу і валютна лібералізація, проведення глибокої дерегуляції, приватизація, амністія капіталу і введення мораторію на проведення перевірок, радикальне спрощення регулювання зовнішньоторговельних операцій, ревізія системи держуправління зі скороченням функцій, повноважень і ресурсів в руках Уряду. Всі ці заходи гарантовано прискорили б економічне зростання, але ні автори Доповіді, ні Уряд не розглядають ці пропозиції експертного співтовариства. Більш того, влада взяла курс на підвищення податкового навантаження, збільшення регуляторного тягаря і створення різних режимів для «білого» та іншого бізнесів. Збільшення масштабу і глибини дискреції розпорядників чужого при інтерпретації законодавства при низькоякісній правовій системі — це очевидне погіршення інвестиційного клімату з неминучим уповільненням економічного зростання.

Український бізнес у Польщі, Румунії, в інших країнах Європейського Союзу вже відчув різницю в якості ділового клімату між ними та Україною явно не на користь нашої країни. Економічна наука та історія, здоровий глузд підтримують пропозиції українського ділового та експертного співтовариства щодо різкого збільшення рівня економічної свободи та реформатування функціоналу держави. На жаль, автори Доповіді концен-

трують свою увагу на проєктах, пов'язаних з активною участю держави не тільки як законодавця, джерела захисту прав власності, але також інвестора, фінансиста і повноцінного комерційного партнера.

Черговий великий інвестиційний проєкт, який вони пропонують, стосується транспортної інфраструктури. *«Україні необхідно буде значно розвивати залізничні та автомобільні дороги, що зв'язують її з ЄС, оскільки вони будуть найбільш ефективним способом експорту продукції з високою доданою вартістю, виробництво якої має зрости в результаті збільшення інвестицій. Такі інфраструктурні проєкти також можуть бути прибутковими»*. Йдеться про вузькоколіїну залізницю в Україну між основними логістичними хабами Європи (Роттердам, Гамбург, Бремерхафен, Гданськ, Гдиня, Щецин, Клайпеда) і Україною через Польщу. Звісно, такі проєкти під силу і по кишені тільки великим будівельним, девелоперським компаніям, які мають міцні зв'язки як зі своїми національними урядами, так і з керівництвом ЄС у Брюсселі. У їх реалізацію можуть бути залучені великі українські компанії. Для них можуть створити особливі регуляторні, фінансові, податкові умови. Однак такого роду проєктами і заходами не можна замінити і замістити інвестиційну активність мільйонів українців як всередині країни, так і за її межами. Автори Доповіді ототожнюють економічне зростання з реалізацією великих інвестиційних проєктів на особливих умовах. Вони не говорять про той потенціал і можливість, які є в повноцінній лібералізації економіки, розкріпаченні підприємництва, децентралізації системи прийняття економічних рішень. Вони також залишають поза межами аналізу витрати реалізації запропонованих ними заходів, у тому числі можливі ненавмисні наслідки державного інтервенціонізму і провалів.

Як позитивні інвестиційні приклади вони наводять Львівський промисловий парк, в який інвестував Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) за участю страховика у вигляді структури Світового банку MIGA (Multilateral Investment Guarantee's Agency). Немає сумнівів, що такого роду проєкти мають особливий статус як місцевих, так і національних органів влади. Вони отримують червону килимову доріжку і зелене світло у всіх органах держуправління. На жаль, приватний бізнес країни зі своїми проєктами діє в зовсім іншому регуляторному середовищі. Автори Доповіді згадують про те, що український уряд надає набір стимулів для великих інвесторів. Такого роду практика передбачає активну участь VIP-розпорядників і споживачів чужого. Одна справа, коли такого роду проєкти, конкурси, програми реалізуються в інституційному середовищі з якісними параметрами держуправління, прозоро, відкрито і чесно. Інша справа, коли рішення щодо їх реалізації знаходяться в за-

плутаному, часто неформальному середовищі хитросплетінь комерційних, державних і силових структур.

Автори Доповіді справедливо відзначають проблему дефіциту робочої сили. За даними опитування Нацбанку, кількість комерційних організацій, які відзначили цю проблему, зросла з 26% у першому кварталі 2022 року до 38% у першому кварталі 2024 року. Ще 16% опитаних відзначають відсутність належної кваліфікації у потенційних працівників. За окремими спеціальностями (логістика, інші спеціальності низької кваліфікації) відкритих вакансій більше, ніж кількість заявок. Особливо гостро відчувається дефіцит тих спеціальностей, де переважають чоловіки (зварювальники, будівельники тощо). За оцінкою Нацбанку, порівняно з кінцем 2021 р. робоча сила скоротилася на 25%, але рівень безробіття залишається на рівні 15%. *«Ці базові статистичні дані свідчать про те, що війна значно поглибила проблеми невідповідності кваліфікації та нестачі кваліфікованої робочої сили на ринку праці України. Основними причинами такого погіршення є мобілізація та міграція».*

Розбалансування ринку праці поглиблюється спотвореннями структури капіталу, яка в Україні за понад 30 років незалежності так і не стала ринковою. У такій ситуації ще більша централізація системи прийняття рішень при слабкості інститутів держави в умовах безпрецедентної невизначеності з високим ступенем ймовірності призведе до грубих помилок при алокації капіталу.

З одного боку, автори Доповіді вказують на головний козир інвестиційної привабливості України у вигляді дешевої, кваліфікованої робочої сили. З іншого боку, вони вказують, що в 2023 р. зарплата була збільшена на 17% при інфляції 5,1%, як відповідь на дефіцит робочої сили. 60% внутрішньо переміщених українців — це люди працездатного віку. Однак безробіття серед них становить 30%. У 2023 р. тільки 15% фірм заявили про збільшення зайнятості. Автори Доповіді вважають, що має місце явне невикористання людського ресурсу, що цю частину робочої сили потрібно навчати та інтегрувати в новий ринок праці.

Звичайно, потрібно інтегрувати мільйони незайнятих людей в економічну діяльність. Немає сумнівів, що необхідна зміна якісних параметрів робочої сили. Ключове питання: «Під які проєкти, в які сектори, за якими програмами необхідно це робити?» Один шлях — це розкріпачення приватного підприємництва шляхом фінансової, податкової, регуляторної лібералізації, тобто прийняття децентралізованої системи транзиту капіталу, в тому числі людського. Це ринковий спосіб нейтралізації наслідків зруйнованих бізнес-циклів.

Інший шлях — це доручити органам держуправління та їхнім партнерам у комерційному секторі залучати вимушених мігрантів через державні або супроводжувані державою проєкти. Саме такий шлях пропонують автори Доповіді, що в контексті розміру, функціоналу і ресурсів Держави логічно ставить на порядок денний системних трансформацій питання: *«Невже група авторитетних професорів Європи і світу, зібраних разом в Centre for Economic Policy Research (CEPR) і провідні особи Київської школи економіки на чолі з Т. Міловановим пропонують для волелюбної, демократичної України модель держави загального інтервенціонізму і Держплану для забезпечення економічного зростання і повернення українських мігрантів додому?»* Це ж економічна модель, близька, по суті, до моделі диктаторського режиму А. Лукашенка. Це якраз той випадок, коли варто відкрито визнати глибоку кризу і неадекватність економетричних, психоделічних, біхевіористських оптимізаційних моделей.

Справедливості заради необхідно зазначити, що автори Доповіді вказують на цілий ряд проблем в існуючій моделі в контексті необхідності підвищення продуктивності праці. *«По-перше, дерегулювання економічної діяльності, ймовірно, вивільнить ресурси і спрямує їх на більш ефективне використання. ... Трудовий кодекс в Україні застарів і тому є перешкодою для економічного розвитку. Громіздке податкове адміністрування є постійною скаргою бізнесу і джерелом корупції. Спрощення податкової системи має знизити витрати на виконання податкових вимог і розмір тіньової економіки»*. Це робиться ніби мимохідь, в контексті того, що Україна вже «досягла значного прогресу в скороченні бюрократії». На підтвердження цього наводиться факт, що в 2012 р. Україна була 152-ою в Індексі легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business), а в 2023 р. вона посіла 64-е місце. Цікаво, як же автори Доповіді отримали місце в 2023 р., якщо Світовий банк припинив публікацію цього індикатора в кінці 2010-х? Якщо ж брати компоненти Legatum Prosperity Index 2023, то в ньому за якістю інвестиційного середовища Україна посіла 124-те місце, а за фактором «умови для підприємств» — 78-ме. В Індексі глобальної інноваційності (Global Innovation Index 2023) Україна за фактором «операційна стабільність для бізнесу» посіла 130-е місце, «бізнес-клімат» — 88-е місце, регуляторна якість — 87-е місце, верховенство права — 107-е місце.

Очевидно, що говорити про істотний прогрес у сфері створення сприятливого ділового, інвестиційного клімату, який був би нашою порівняльною конкурентною перевагою в Європі, явно немає підстав. Той факт, що автори Доповіді вважають Україну «піонером у цифровізації державних

послуг», явно не може інтерпретуватися як «у країні якісні державні послуги». За фактором «ефективність держави», який визначає World Bank Institute в governance indicators в 2023 р. Україна посіла 95-е місце. Ці дані мали б істотно скоригувати рекомендації щодо прискорення економічного зростання, поставити на перше місце глибоку трансформацію всієї системи взаємовідносин держави та економіки. На жаль, цього автори Доповіді не хочуть, сподіваючись, очевидно, на гіпотетичну якість чесно-го, розумного, адекватного Уряду.

Автори Доповіді стверджують, що як короткостроковий, так і довгостроковий успіх України буде залежати від повернення в країну вимушених біженців. *«Україні доведеться працювати зі своїми союзниками, щоб повернути цих людей, пропонуючи безпеку, робочі місця і житло, а також середовище, в якому корупція не зможе перешкоджати людському розвитку і реалізації можливостей»*. Хіба трохи пом'якшений держплан і сильно централізована система прийняття економічних рішень підходить для виконання цього завдання? Хіба український уряд може конкурувати з країнами ЄС за розміром дотацій, субсидій, соціальних виплат? Звичайно, ні. Мільйонам українців (~6,5 млн біженців +3,7 млн внутрішньо переміщених осіб) потрібно запропонувати безпрецедентний рівень економічної свободи, але згадки про цей фактор у Доповіді немає. Зате є пропозиція до країн Європейського Союзу поділитися тими податками, які у них сплачують українські підприємці, в тому числі щоб країни ЄС відраховували частину пенсійних внесків в Україну. Податковий суверенітет у даній ситуації авторів Доповіді зовсім не бентежить. Вони сподіваються, що обскубування українських «гусей» руками європейських податкових служб сприятиме поверненню українців додому.

На підставі змісту представленої Центром вивчення економічної політики та Київською школою економіки роботи «Стимулювання економічного зростання в Україні та політика повернення мігрантів» можна зробити такі основні висновки:

- 1) аналіз стану та якість рекомендацій науково незначні. Вони неадекватні ні з точки зору економічної науки, ні з точки зору історії. Вони не враховують реальний стан економіки та системи управління нею.
- 2) Реалізація запропонованих заходів не тільки не забезпечить прискорення економічного зростання та повернення українських мігрантів, а й призведе до поглиблення проблем військової та повоєнної економіки країни.
- 3) Ставка на модель держави загального інтервенціонізму з домінуванням держплану є теоретичною помилкою. Реалізація та-

- кої пропозиції неминуче відтворить в країні модель олігархат/схематоз.
- 4) Пропоновані реформи не ліквідують основне джерело корупції та зловживань у країні — Державу загального інтервенціонізму.
 - 5) Пропоновані заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату — це заходи щодо реалізації окремих великих проєктів VIP-розпорядниками та споживачами чужого і їх партнерами на Заході. Вони є головними вигодонабувачами, а інвестиційний, підприємницький потенціал мільйонів українців буде, як і раніше, під жорстким тиском податкового, монетарного, регуляторного навантаження.

Економічні перспективи України: погляд CASE

На початку 2023 р. український мозковий центр Case Ukraine представив системну пропозицію економічних реформ для України «Economic priorities in post-war Ukraine. A blueprint for Reforms⁸⁹». Серед авторів доповіді відзначимо відомого польського економіста Марека Домбровського, який стояв біля витоків польського CASE, старших економістів CASE-Ukraine Володимира Дубровського та Наталію Лещенко, Любов Акуленко, виконавчого директора Центру європейської політики, Олену Павленко, президента DiXi Group, Юрія Ганущака, директора Інституту територіального розвитку. Свою оцінку представленої роботи дали відомі в Україні економісти Андерс Аслунд (Anders Aslund), Іван Міклош і Лешек Бальцерович. Така інтелектуальна команда виступає за ринкову економіку, її розвиток на фундаменті приватної власності, відкритої конкуренції та інтеграції в ЄС. При цьому CASE Poland давно вбудувався в європейську систему мережі аналітичних центрів. Він бере активну участь у цілій низці дослідницьких програм і є одним з інфлюенсерів на економічну політику в Польщі та ЄС, особливо щодо країн, що перебувають у перехідному періоді. Українські колеги давно працюють з польськими партнерами, поділяють їхні теоретичні методи та підходи, пропонують подібні рішення для України.

На початку 1990-х CASE Poland був одним із лідерів серед аналітичних, дослідницьких організацій, мозкових центрів, які супро-

⁸⁹ Економічні пріоритети в післявоєнній Україні. План реформ. Випадок України. CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych (Польща)

<https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2023/02/2023-01-CASE-raport-1-3.pdf>

воджували системні трансформації на пострадянському просторі. Польські вчені виступали за швидкі, системні реформи, вели теоретичні та практичні дискусії з прихильниками повільних, градуалістських реформ. Класична суперечка 1990-х між Польщею, Чехією, Естонією, Литвою — з одного боку, і Угорщиною, Словаччиною, Румунією — з іншого, закінчилася переконливою перемогою прихильників швидких, системних реформ. Їх опоненти в рамках чорного PR-у обізвали «шоковою терапією».

Насправді йшлося про системний, синхронізований підхід до створення нових інститутів розвитку і зростання при нейтралізації загроз формування олігархату і номенклатурно-комерційних угруповань. Макроекономічні параметри, соціальні та якісні показники транзиту переконливо довели переваги швидких ринкових реформ. Однак ліві популісти, прихильники теорії і практики держави загального інтервенціонізму зуміли виграти інформаційне протистояння, ідеологічну боротьбу. Тому найуспішніші реформатори в Центральній Східній Європі (ЦСЄ) і країнах Азії були при владі дуже мало часу. При цьому левову частку негативу (бандитська прихвати́зація, жакхлива нерівність, корупція в судах і правоохоронних органах, безробіття, інфляція) отримали саме вони.

Польща, як і інші країни ЦСЄ, уже понад 20 років є членом Європейського Союзу. Для них період інституційної, системної трансформації давно закінчився. Теоретичні дискусії відійшли в минуле. Практично ніхто сьогодні не ставить під сумнів макроекономічну рамку, в межах якої розвиваються країни ЄС. Параметри монетарної політики визначає Європейський центральний банк. Інститути податкової політики закріплені загальноєвропейською рамкою. Різниця в структурі видаткової частини між країнами мінімальна. Митна політика загальна. Рамки регуляторної політики задані. Соціальна політика з усіма її дефектами, болячками, включаючи пенсійні, має мало країнових відмінностей.

У минулому залишився період транзиту від моделі держплану до ринкової економіки. Ті, хто тоді боровся з марксистами, дирижистами, інтервенціоністами, перебуваючи в теоретичній матриці неокласичного синтезу, вросли, вбудувалися в неї. Європейський Союз — це типова модель держави загального інтервенціонізму. Він спочиває на лаврах минулих успіхів. Окремі країни (Естонія, Ірландія, Румунія) періодично демонструють інституційні інновації, які швидко стають об'єктами правових атак з боку Брюсселя. Численні наукові роботи переконливо доводять, що Євросоюз відстав від Америки і Китаю за

конкурентоспроможністю. Немає сумнівів у тому, що ЄС відстає за інноваційним розвитком, розробкою і впровадженням проривних технологій.

На тлі глибоких демографічних проблем, розбалансування державних фінансів, високого податкового навантаження і зростаючої конкуренції з боку країн Азії, що розвиваються, спроби Євросоюзу зберегти модель держави загального інтервенціонізму з щорічним розміром держвидатків 45-50% ВВП – це повільний, але впевнений шлях до того самого занепаду Європи, про який попереджав Освальд Шпенглер у 1920-х. Пишатися історією, звичайно, можна і потрібно, але вона не нагодує, не забезпечить швидкі, довгострокові темпи економічного зростання. Навіть, здавалося б, такі непорушні європейські інститути, як монетарна, фінансова стабільність у світлі банківської кризи, що починається, виглядають крихкими, особливо після ганьби Credit Suisse, небезпечної напруги в Дойче банк у цілому ряді італійських, іспанських і французьких банківських старожилів.

Сама Європа стоїть перед екзистенційним викликом. To be or not to be – це про інтеграційний європейський проєкт, який має величезний потенціал забезпечити, в першу чергу, безпеку, а також свободу переміщення грошей, товарів, послуг і робочої сили. Після розпаду Радянського Союзу ці дві цілі відійшли на другий план. Їх місце зайняли мантри сталого розвитку, глобального потепління, гендерної, майнової рівності – при розподілі ресурсів/активів не тільки в державному секторі, але все частіше і в приватному бізнесі.

Мозкові центри ЦСЄ та країн Балтії могли б ініціювати теоретичну та практичну ревізію транзиту країни, що розвивається/перехідної країни до повноцінного вільного ринку. На жаль, вони вбудувалися в західноєвропейський *mainstream*, підкорилися порядку денному Брюсселя і працюють у заданій колії (*path dependence*). При цьому в сфері економічної політики вони відтворюють переважно особистий досвід застосування імперативів *development economics* з її дирижизмом, інвестиційним і споживчим інтервенціонізмом. На жаль, теорія вільного ринку, модель підприємницького зростання на науковій основі Австрійської економічної школи (АЕШ) не затребувана ні університетами, ні мейнстрімом мозкових центрів, ні полісмейкерами. Адже саме її висновки і рекомендації потрібні Україні сьогодні. Спроби схрестити український постмарксизм з інституційним олігархатом і європейським регуляторним дирижизмом не залишають країні шансів на швидке, довгострокове економічне зростання. На жаль, у доповіді CASE оцінка теорій і моделей транзиту відсутня.

Очевидно, автори вважали безальтернативним вбудовування України в існуючі інститути Євросоюзу. Вважаю це серйозним дефектом представленого документа.

Російська війна в Україні оголила глибокі вади в інститутах ЄС. Підтримка України під час війни і на етапі повоєнної трансформації – прекрасний шанс самому Євросоюзу скинути з себе тягар накопичених помилок і рутину інерційного в'янення. Відносини «ЄС – Україна», «Україна в ЄС» категорично не повинні бути відносинами донора – реципієнта, багатого дядька і бідного родича. Україна – безумовний донор миру і безпеки в Європі. Незалежно від того, чи в рамках єдиної системи європейської безпеки, чи в межах НАТО, наша країна вже відіграє і надалі відіграватиме значну роль у виробництві критично важливих для Євросоюзу послуг – безпеки. Україна платить дуже високу ціну за грубі стратегічні помилки ЄС/НАТО у відносинах з Росією. Після війни ми повинні запропонувати реальне партнерство в цій сфері, адже територія, яку сьогодні займає Росія, в найближчі десятиліття залишатиметься зоною високих ризиків.

Розподіл праці в сфері зовнішньої безпеки Євросоюзу може бути таким: 1) українська армія – півмільйона солдатів і офіцерів; 2) розміщення в Україні заводів з виробництва сучасної зброї; 3) включення українських вчених до науково-дослідних військових програм країн НАТО, організація відповідної освітньої інфраструктури для підготовки кадрів; 4) створення в Україні Східної штаб-квартири єдиних європейських збройних сил з безпеки ЄС на Сході. Країни ЄС щорічно виділяють 2-2,5% ВВП на оборону, з яких 1% ВВП йде на фінансування внеску України в загальноєвропейську безпеку. У 2022 р. ВВП ЄС-27 склав ~\$16,6 трлн. Отже, Україна в такому розкладі могла б щорічно отримувати на виробництво послуг у сфері зовнішньої безпеки ~\$170 – 200 млрд. Це більш ніж у 8,5 разів більше, ніж витратила наша країна на ці цілі в 2022 р. Причому частина цих грошей може бути зарахована як внесок України до загального бюджету ЄС після вступу до нього.

На жаль, аналітики CASE у своїй доповіді не вважали за потрібне розкривати цю найважливішу тему повоєнної трансформації та інтеграції України в загальноєвропейську систему поділу праці.

Дивує оцінка стану української економіки та системних трансформацій до війни 2022 року. *«До війни Україна розвивалася досить добре. Майже всі реформи були на порядку денному. Макроекономічна стабільність була досягнута. Ми досягли істотного прогресу на шляху європейської інтеграції. Інституційні можливості Національно-*

го банку були посилені. Фінансові дисбаланси були усунені. Земельна реформа запущена. Децентралізація — це історія великого успіху... Я б сказав, що все розвивалося в правильному напрямку».

Автори перераховують цілий ряд реформ, які, на їхню думку, є успішними: *«Більша частина державних підприємств була передана в приватні руки, хоча в багатьох випадках вони перебували під контролем потужних олігархів»*. Такий режим управління ресурсами та активами точно не можна назвати ліберальним, вільноринковим. На думку авторів Доповіді, *«за більш ніж 30 років незалежності Україна ініціювала майже всі критично важливі реформи для створення та розвитку ринкової економіки»*.

Важко погодитися з такою діагностикою. Ось фактичні параметри української економіки за підсумками 2021 року. У період 2004–2021 років середньорічна інфляція в Україні склала 12,6%. Українська економіка жодного дня не працювала в режимі вільних поточних і фінансових рахунків платіжного балансу. За більш ніж 30 років гривня не тільки не стала вільно конвертованою валютою, але й стала інструментом насильства над національним підприємництвом з одного боку і джерелом збагачення синдикату «Велика держава — Великі банки/бізнес» з іншого. Виходить, що з точки зору монетарної політики ні про яку макроекономічну стабільність не може бути мови, якщо тільки не підміняти світові канони національними інтерпретаціями.

Приблизно така ж ситуація з фіскальною політикою. У ХХІ столітті українська влада жодного року не змогла збалансувати доходи і витрати органів держуправління. Фіскальна політика набула небезпечної риси хронічного дефіциту. «Підхід презумпція винності» допомагає наповнювати бюджет, але пригнічує економічний розвиток», — справедливо зазначають автори Доповіді. У період 2002–2021 рр. середньорічний дефіцит бюджету органів держуправління становив 3,2% ВВП. Середньорічний розмір витрат органів держуправління за 15–18 років до війни становив ~45% ВВП, а в окремі роки було більше 50% ВВП. Витрати на обслуговування держборгу стабільно перевищували витрати на оборону. Де-факто банкрутство пенсійної системи перетворилося на горезвісного білого слона в посудній лавці. Про нього всі знають, але вважають за краще не обговорювати. Якість податкової системи України з її екзотичним блокуванням ПДВ накладних не приховують навіть її автори. Виходить, що стан фіскальної політики не дозволяє заявляти про досягнуту макроекономічну стабільність.

Монетарна та фінансова політики, як головні елементи макроекономічної політики, є основними причинами, чому українська економіка демонструє надзвичайно низькі темпи економічного зростання. У період 1992–2021 рр. середньорічні темпи зростання ВВП склали мінус 1%. Для порівняння, світова економіка в цей період зростала зі швидкістю 3,4% ВВП. У період 1992–2001 рр. було мінус 6,7% ВВП, у 2002–2011 рр. – 4,2%, у 2012–2021 рр. – мінус 0,5% ВВП⁹⁰.

Діагноз макроекономічної політики України до війни очевидний – незадовільний. Однак CASE заявляє про макроекономічну стабільність. Це приблизно так, якби уряд країни заявив про створення до війни сприятливого ділового та інвестиційного клімату, тому що «всі необхідні реформи в Україні проведені».

Дивує те, що всі експерти, які виступали в якості зовнішніх консультантів, високо оцінили саму Доповідь. Словак Іван Міклош, радник різних українських органів влади, сказав: «Прекрасна робота». Вона дозволяє поєднати «незавершені реформи, інтеграцію в ЄС і повоєнну реконструкцію». Все разом. Відомий Україні ще з часів Ю. Тимошенка Андерс Аслунд зробив такий висновок: «Відмінна робота, конкретні пропозиції щодо проведення економічної політики». Він покритикував Захід за те, що він досі не організований для підтримки України, нагадав про жакливу корупцію в судах країни і навіть у Конституційному суді. Запропонував очистити правову/юридичну еліту від корупції і послав промінь надії: «Я оптиміст щодо реформ в Україні».

Більш стриманим в оцінках був відомий польський економіст Лешек Бальцерович. Він порадив не намагатися реформувати держпідприємства, а приватизувати їх. Головним принципом організації економіки має бути конкуренція. Її досі в Україні гостро бракує.

Пріоритетом в інституційних реформах після війни автори Доповіді вважають встановлення верховенства права (establishing the rule of law). *«Необхідно енергійно перезавантажити правову систему, систему примусу до виконання закону зверху вниз. Необхідно також прийняти кількісні параметри для оцінки прогресу в цьому напрямку»*. Правильні тези і гасла. Їх можна знайти в програмах соціалістів і лібералів, прихильників дирижизму і вільного ринку, в програмах МВФ, ООН і ОЕСР.

Коли вчені та аналітики так формулюють пріоритети, вони, по суті, надають полісмейкерам велику свободу інтерпретацій і вибору найрізноманітніших інструментів і механізмів. Автори Доповіді, без-

⁹⁰ The World Economic Outlook (WEO) database. <https://data.imf.org/en/datasets/IMF.RES:WEO>

умовно, мають рацію: *«Українська правова система і система примусу до виконання закону залишатимуться дефективними багато років»*. Вони визнають, що в українській реальності слабкий зв'язок між законодавством і реальним життям. *«Зламаний передавальний механізм»*. З їхньої точки зору *«ви можете прийняти краще законодавство, але воно не працює»*.

Який же це хороший закон, якщо він не працює? Це ж оксиморон. Поняття «хороший закон» за визначенням враховує реальне життя, фактичний стан, мотивацію тих суб'єктів, на яких він спрямований. «Хороший закон» — це не формальна відповідність стандартам ЄС. Це не сору-paste американського або зробленого за рекомендаціями МВФ/ОЕСР. «Хороший закон» стимулює працьовитість, а не халяву, чесність/порядність, а не халтуру, відкриту сплату податків, а не роботу в тіні, створення особистого бренду/репутації, а не розрахунків на потаємні номенклатурні/силові зв'язки. Хороший закон враховує якість існуючих інститутів, формальні та неформальні відносини в системі прийняття економічних рішень. Він не розрахований на ангелів, які не беруть хабарів, не влаштовують схематоз і завжди бережуть кожну бюджетну гривню. Хороший закон — це за визначенням про живих людей, яким у випадку з державою доручають управляти величезними ресурсами/активами за дуже скромну зарплату. Хороший закон — це не про надуману, суцільно ідеологізовану теорію провалів ринку, а про врахування теорії провалів держави. Саме цього гостро бракує українському законодавству, яке регулює економічні відносини і процеси.

Яку сферу не візьми, скрізь найширші повноваження для дискреції розпорядників чужого. «Перспективний», «інноваційний», «обґрунтований», «доцільний», «ризикований», «збалансований», «оптимальний», «стимулюючий», «нормальний», «соціально орієнтований», «стратегічно важливий» — ці та інші прикметники — благодать для дискреції Чиновника/Контролера/Силовика.

Стимулююча ставка пільгового кредиту — для обраних, іншим під 25-30%. Податкова пільга для стратегічно важливих підприємств/галузей, іншим — податковий зашморг. Безперешкодне повернення ПДВ для низькоризикових та інноваційних, іншим — в чергу на договірні відносини. Включення в інвестиційні держпрограми для тих, хто в категорії «доцільно». Інші — в режимі інвестиційної посухи та тотального валютного контролю.

Прогресивні податкові ставки, широкий асортимент митних ставок, розкид дозвільних режимів на одне й те саме від «все можна»

до «категорично заборонено», великі ножиці в процентних ставках/тарифах — все це є ознаками поганого законодавства. На жаль, автори не пропонують конкретних змін до законів, очищення їх від джерел дискреції. Ось їхня порада: *«Нам потрібна проксі-система, як антикорупційна система, яка є також проксі-правовою системою»*. «Проксі-система» — це як? Це для кого? Як її поєднати з існуючою? Допустити співіснування чи щось від старої системи взяти? Проксі-система — тільки для іноземних інвесторів чи для українців теж? Це, дійсно, дуже важлива тема, серйозна проблема. На жаль, у Доповіді про неї сказано у вигляді переліку тез. Немає конкретики, яка б дозволила сформулювати думку і ставлення до роботи шановних вчених.

Насправді реформа правових інститутів — це, в основному, предмет діяльності юристів, вчених у галузі права. Від економістів же ми чекаємо рекомендацій зовсім в іншому. Режим монетарної політики, процентна/курсова політика Нацбанку, способи розвитку фінансової системи і збільшення ємності ринку капіталу, зниження регуляторних і транзакційних витрат кредиторів і позичальників, режими забезпечення стабільності ціни, конкретні пропозиції щодо податків (бази, ставки, режими адміністрування), щодо видаткової частини бюджету, а також рекомендації щодо приведення структури економіки до ринкової в оптимальний спосіб. Тут критично важливо було б чітко визначити, які функції пропонують вчені/аналітики залишити у держави, а які передати ринку, тобто бізнесу та громадянському суспільству. Без такої конкретики оцінити ту чи іншу програму практично неможливо. У Доповіді CASE цього немає.

Зате є політкоректна рекомендація *«адаптувати макроекономічну політику, податкові та митні процедури до практик ЄС після того, як буде встановлено верховенство права. На етапі створення правової системи, системи примусу до виконання закону (law enforcement and the judicial system) українська влада повинна розглянути застосування спрощених інструментів податкового та митного адміністрування для зниження негативного впливу нефункціональної системи верховенства права на економічний розвиток. Українська влада повинна також негайно припинити адміністративні практики, засновані на презумпції винності платників податків»*.

Автори Доповіді, очевидно, мають на увазі якийсь особливий перехідний режим економічної політики, але його зміст або хоча б контури ніяк не прописані, не визначені. Старі податкові, митні, регуляторні кадри за помахом чарівної палички нікуди не зникнуть. Навіть

якщо президент видасть указ припинити застосовувати принцип презумпції вини стосовно платників податків, виробників товарів/послуг в цілому, то навряд чи щось зміниться на практиці. Десятки тисяч регуляторних актів так сковали підприємництво, що тільки закликами «хлопці, давайте жити інакше» вирішити цю гостру проблему неможливо.

Корінь податкового, регуляторного, митного зла — дискреція розпорядників чужого. Тому шлях до rule of law, до чесних судів, справедливих контролерів, які не влаштовують схематичних чиновників і політиків — виключно через плоскі шкали низьких податків, єдину плоску ставку імпорتنих мит (наприклад, 5% на всі товари), заборону чиновникам займатися комерційною діяльністю. Адмініструвати без дискреції ПДВ, податок на прибуток неможливо. Самі поняття «додана вартість» і «прибуток» можуть бути інтерпретовані по-різному. Тому Україні вкрай потрібна нова податкова система. Найширша податкова база — роздрібна торгівля товарами та послугами. Перехід на єдину ставку (в ідеалі її розмір не повинен перевищувати 10%) є найпотужнішим ударом по податковій корупції, найціннішим внеском у становлення в Україні режиму rule of law. На жаль, CASE не висуває ні такої, ні жодної іншої конкретної пропозиції.

Ще одне важливе практичне завдання — визначення того самого моменту, коли закінчується етап створення правової системи, системи примусу до виконання закону. Очевидно, мова йде про якісь індикатори, індекси або опитування, але знову ж таки гостро бракує конкретики, щоб комплексно оцінити цю пропозицію експертів. Варто тільки дати права чиновникам інтерпретувати поняття «готовність» стосовно такої абстрактної категорії, як «верховенство права» і «якісна правоохоронна система», як ви отримаєте систему, вигідну для розпорядників і споживачів чужого, а не для виробника і платника податків.

Сьогодні основні групи вчених, аналітиків, які пропонують різні стратегії/програми повоєнної трансформації України, представлені в таких міжнародних організаціях та ініціативах:

- 1) Centre for Economic Policy Research (CEPR);
- 2) Center for Strategic and International Studies (CSIS);
- 3) Organization for Economic Cooperation and Development (OECD);
- 4) European Bank for Reconstruction and Development (EBRD);
- 5) Center for Social and Economic Research, CASE (Poland and Ukraine);
- 6) International Monetary Fund (IMF), World Bank;

7) робоча група Плану «Лугано». У ній беруть участь представники української влади, а також великих міжнародних консалтингових організацій, які готові бути посередниками в алокації ресурсів для України після війни.

У їхніх пропозиціях багато спільного. Відзначимо основні положення, фактори, які дозволяють розглядати їх одним пакетом, на основі однієї теоретичної бази:

- в Україні немає якісних, діючих інститутів, що забезпечують реалізацію принципу верховенства права, а також принципу презумпції невинуватості;
- в Україні низька якість податкової, митної, регуляторної політики і широке поле для застосування дискреції чиновниками/контролерами. Звідси корупція і великий обсяг економічної діяльності в «сірій» економіці;
- в Україні дуже каламутна, складна для розуміння, моніторингу та контролю система прийняття економічних рішень та їх реалізації. Крім формальних структур (Уряд, Парламент, Офіс президента, міністерства) існують неформальні зв'язки, відносини та уклади, які де-факто мають велику силу та вплив;
- у міжнародній спільноті низький кредит довіри до органів української влади, які відповідають за розробку та реалізацію економічної політики;
- автори mainstream стратегій пропонують Україні теоретичну модель держави загального інтервенціонізму. Її основні риси – домінація держави в грошово-кредитній, інвестиційній, соціальній сферах. Немає жодної пропозиції, в якій обсяг державитрат був би менше 40% ВВП;
- автори mainstream стратегій пропонують Україні copy-paste податкової політики (податки та їх адміністрування) Європейського Союзу;
- автори mainstream стратегій пропонують зберегти режим монетарної політики, з обмеженим режимом конкуренції та монополією національної валюти;
- адаптація основних вимог регуляторної політики, викладеної в *acquis communautaire*. Вони згруповані в 35 розділів, за якими країна-кандидат на вступ до ЄС веде переговори;
- створення певного зовнішнього органу, який буде вбудований в систему прийняття рішень щодо алокації зовнішньої допомоги, заморожених російських активів, репарацій, а також для реалізації спільних інвестиційних проєктів при страху-

ванні ризиків від організації типу MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency);

- теорія зростання для повоєнної України — це фьюжн моделі Солоу-Свона (екзогенного зростання) і Ромера (ендогенного зростання). У ній держава активно виправляє т. зв. провали/дефекти ринку, заміщає дефіцит інвестицій, формує структуру економіки, визначає «точки зростання» і «стратегічно/системно-значущі комерційні організації, які отримують правовий статус «занадто великі/важливі, щоб збанкрутувати»;
- автори mainstream стратегій припускають наявність концентрованої політичної волі, достатньої кількості політичних агентів для проведення принципово іншої економічної політики.

З констатацією якості інститутів держуправління України не можна не погодитися. На жаль, приймати пропозиції щодо змісту економічної, інституційної політики для України після війни категорично не можна. Не можна з тієї простої причини, що відновлення довоєнної моделі означає відтворення шляху в глухий кут. Перемога у війні автоматично не створює принципово нового політичного, управлінського класу.

Перемога відкриває гірку правду про гігантські втрати матеріального, людського капіталу на тлі гігантського, неререформованого державного апарату і номенклатурно-комерційних зв'язків. Один підхід — централізована стратегія відновлення України з опорою на Велику державу.

Інший підхід — децентралізована стратегія з опорою на grass roots підприємництво і малий бізнес. У першій стратегії — велика частка держави в інвестиціях і споживанні, у другій — держава не займається комерційною діяльністю, а концентрується на питаннях безпеки і на забезпеченні того самого ключового принципу rule of law. На жаль, більшість міжнародних організацій, консультантів не виходять за рамки стандартних, модельних рішень для України. Приблизно такими вони були для Сербії після Мілошевича, Тунісу після ліквідації авторитаризму, Іраку після Саддама Хусейна і Афганістану. Замість феномену «економічне диво» ми отримали стан «номенклатурно-комерційне чудовисько».

Україні потрібна принципово інша стратегія повоєнної трансформації. Її теоретична основа — підприємницька модель зростання і розвитку, історично апробована економічна політика, яку свого часу проводив Л. Ерхард у післявоєнній Німеччині, М. Лаар у 1990-ті

в Естонії, полісімейкери в Гонконзі, Сінгапурі або Тайвані. Нам потрібно робити ставку на дух українського підприємництва, а не на набір благих намірів міжнародних і українських розпорядників та споживачів чужого. У конкуренції ідей/стратегій критично важливо бачити якомога більше вчених, аналітиків, інфлюенсерів на боці економічної свободи та приватного підприємництва.

Стратегія «Фінансова фортеця України»

У травні 2023 р. Національний банк України презентував стратегію «Фінансова фортеця України»⁹¹. Визначення «фортеця» зобов'язує. Щодо монетарної політики фортеця – це: 1) довгострокова стабільність цін (~2% річних протягом, як мінімум, 10 років); 2) вільно конвертована валюта в режимі ліберального поточного та фінансового рахунків; 3) відсутність спреда або мінімальний спред за процентними ставками між країнами ЄС та в національній економіці; 4) відкрите, конкурентне поле фінансових послуг; 5) розвинений ринок різноманітних фінансових інструментів та цінних паперів.

3 точки зору Європейського центрального банку (критерії конвергенції зі стандартами зони євро) чітко прописані:

- 1) Цінова стабільність: стійка середньорічна інфляція, що не перевищує 1,5 процентних пунктів рівня інфляції трьох кращих країн зони євро. За останні 20 років цей показник становить ~2%.
- 2) Довгострокові процентні ставки: не більше 2 процентних пунктів вище ставки в трьох кращих країнах зони євро за ціною стабільністю. У ХХІ столітті це ~5% річних.
- 3) Стабільність обмінного курсу: участь у Європейському механізмі валютних курсів (ERM II) протягом, як мінімум, двох років без істотного напруження, особливо у вигляді девальвації по відношенню до євро.
- 4) Фіскальна політика – стійкість державних фінансів. Дефіцит бюджету не повинен перевищувати 3% ВВП, а держборг – 60% ВВП. Нацбанк не відповідає за виконання цих параметрів, але уряд разом з парламентом зобов'язані забезпечувати координацію монетарної та фіскальної політики. Тоді можна впевнено сказати, що, з точки зору монетарної політики, країна є фор-

⁹¹ Стратегія «Фінансова фортеця України». Національний банк України. Травень 2023 р. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalnogo-banku-ukrayini>

тецею. Україна – кандидат на вступ до Євросоюзу. Для вступу до ЄС потрібно узгодити законодавство за 35 розділами. Ось розділи законодавства, які безпосередньо стосуються Нацбанку:

- Розділ 17 – економічна та монетарна політика.
- Розділ 9 – фінансові послуги.
- Розділ 4 – вільне переміщення капіталу.
- Розділ 3 – право заснування та свобода надання послуг.
- Розділ 8 – конкурентна політика.
- Розділ 29 – митний союз.

Логічно припустити, що всі стратегічні документи України повинні бути орієнтовані на норми і стандарти Євросоюзу. Параметри макроекономічної стабільності – це необхідні для всіх норми монетарної гігієни. Вони повинні бути незалежно від рівня достатку і розвитку, тому що саме в такому стані вони стимулюють економічне зростання. Подивимося, наскільки прийнята Стратегія відображає норми/стандарти ЄС і тих країн, які мають найкращі в світі показники в сфері монетарної політики.

Розглянемо «міцність» монетарної політики у світлі результатів попередніх періодів. У 2003–2012 рр. середньорічна інфляція становила 10,9%, у 2013–2022 рр. – 14,0%. Середньорічна інфляція в 12,4% за ці 20 років – це показник низької якості всієї монетарної політики. За цей період Україна посіла 13-тє місце в світі в списку найбільш неблагополучних країн світу за інфляцією.

Основна функція будь-якого центрального банку – забезпечення цінової стабільності. В Україні не сформувався попит на якісну монетарну політику. Змінюються президенти, прем'єри, депутати і голови Нацбанку, а монетарна політика створює особливо сприятливі умови для синдикату «Великі банки – Нацбанк – уряд». Для нього інфляція, девальвація, управління курсом гривні, жорсткі валютні та фінансові обмеження є джерелами отримання номенклатурно-адміністративної ренти.

Другий параметр якості грошово-кредитної політики – вартість кредиту. Вона безпосередньо пов'язана зі ставкою рефінансування Нацбанку. У період 2003–2022 рр. середньорічна ставка рефінансування в Україні становила 11,5%. Спред між НБУ і центральними банками світу, які задають тренд, був у 3–4 рази вищим. Це є переконливим свідченням неякісної монетарної політики. У світовій економіці немає дефіциту грошових ресурсів чи капіталу загалом, проте між світом і Україною зведена щільна монетарна залізна завіса.

Відзначимо, що інфляція за 2003-2022 рр. в Україні вища, ніж ставка рефінансування, що є порушенням базового правила монетарної гігієни. У цей час ставка рефінансування основних центральних банків світу була на рівні приблизно 1,5-2%, тому що інфляція також була приблизно на цьому рівні. Екстраординарна монетарна політика, з якою експериментували ФРС/ЄЦБ/Банк Англії в період з початку фінансової кризи другої половини 2000-х до COVID-ного періоду, зруйнувала якісні стандарти грошового обігу. В Україні монетарної нормальності в розумінні країн G-7, зони євро ніколи не було. Звідси заборонна ціна кредиту, нерозвиненість фінансового ринку в режимі жорсткого кредитного та валютного регулювання, як наслідок, обмеження економічного зростання.

Третій параметр якості грошово-кредитної політики – динаміка курсу національної валюти. Тут можливості Нацбанку обмежені, оскільки баланс попиту/пропозиції на гроші (національна та іноземні валюти) визначається не тільки і не стільки Національним банком. Тому стабільність курсу національної валюти по відношенню до \$-долара, €-євро або кошику валют лише частково відображає якість монетарної політики, тобто роботи Нацбанку. Проте, внесок Нацбанку у валютне регулювання, забезпечення довіри до національної валюти, дійсно, дуже великий. У 2003 р. середньорічний офіційний курс гривні до \$-долара був $\text{₴}5,33/\$1$, у 2022 р. – був $\text{₴}32,34/\$1$. За 20 років гривня девальвувала більш ніж у 6 разів. Це черговий показник низької якості монетарної політики. Жодна валюта з такими темпами девальвації не може стати інструментом довгострокових заощаджень і збереження цінності. Її придатність як засобу платежу також обмежена. Іншими словами, за майже 30 років гривня стала джерелом додаткових регуляторних і транзакційних витрат, в першу чергу, для самих українців. Вона погіршила конкурентоспроможність українських виробників товарів/послуг, сприяла розширенню бідності і перешкоджала формуванню нової структури економіки. Ось історія валютної стабільності інших валют Європи. У 2003 р. $\$1$ коштував 3,85 польських злотих. Середній курс за 2022 р. склав $\$1 = 4,06$ злотих. Девальвація польської валюти за 20 років склала 5,5%. У 2003 р. за $\$1$ давали 8,7 шведських крон. У 2022 р. курс був $\$1$ за 9,0 крон. Девальвація за 20 років – 3,4%. У 2003 р. євро коштував $\$1,06$, а в 2022 р. $\text{€}1 = \$1,13$, а в першій половині 2023 р. – $\$1,08$. І це за 20 років. Нарешті, курс швейцарського франка в 2003 р. був $\$1 = 1,38$ шв/франків, а в 2022 р. – 0,92 шв/франків. Твердість швейцарської валюти не викликає сумнівів. На тлі Польщі, Швеції, Швейцарії та єврозони україн-

ська гривня – це, по суті, сміттєва валюта (junk money), тому що вона неконвертована, нестабільна, та ще й функціонує в режимі жорстких валютних обмежень за поточними та фінансовими рахунками платіжного балансу.

Беручи до уваги всі ці факти, дійсно, Україні потрібна принципово нова монетарна політика, глибоке перезавантаження режиму функціонування Нацбанку в грошовому, фінансовому ринках в цілому. Що ж нам запропонував Нацбанк у своїй «Фінансовій фортеці» від травня 2023 року? На самому початку йде опис внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на економіку України в цілому і на виконання Нацбанком своїх цілей зокрема. Досить уривчасто прописано зовнішній економічний контекст. У ньому не вказані такі важливі параметри, як жорсткість монетарної політики країнами G7/зони євро, підвищення попиту на юрисдикцію з відкритим фінансовим ринком, високі ризики для понад 100 країн, які проводили неякісну (як в Україні) макроекономічну політику.

До сильних сторін країни НБУ відніс, серед іншого, *«сталу банківську систему», «збереження високого рівня довіри та репутації НБУ серед міжнародних партнерів», «можливість подальшого розвитку аналітичної експертизи НБУ»*. Про стійкість банківської системи, в якій приблизно кожен третій кредит є проблемним/токсичним, а лєвова частка заробітку банків йде за рахунок операцій з державними цінними паперами, навряд чи можна серйозно міркувати, особливо в контексті заборон і жорстких обмежень щодо поточних і фінансових рахунків.

Серед слабких сторін НБУ відзначає:

- істотний політичний тиск і завищені очікування щодо невлас- тивих НБУ функцій;
- внутрішня забюрократизованість і низька корпоративна куль- тура;
- низька фінансова грамотність серед користувачів фінансо- вих послуг;
- слабкий розвиток ринку банківського кредитування та стра- хування;
- недорозвинений фондовий ринок;
- незавершені структурні реформи в Україні, в тому числі су- дова;
- слабкий захист прав кредиторів;
- висока залежність бюджету України від міжнародної фінансо- вої допомоги.

З усіма цими характеристиками не можна не погодитися. Нацбанк справедливо критикує Уряд і Мінфін, але для повноти картини слід було б вказати на якість монетарної політики хоча б останніх 20 років. Ми ж фіксуємо системні дефекти. На жаль, НБУ цього не зробив, натомість закріпив у новій Стратегії високоризиковий багатофункціональний мандат.

Основні цілі НБУ бачить так: 1) забезпечення цінової стабільності; 2) сприяння фінансовій стабільності; 3) сприяння дотриманню стійких темпів економічного зростання. У такому формулюванні «основних цілей» Нацбанку криється конфлікт. Класична функція кожного центрального банку тільки одна — цінова стабільність. Саме нею він робить найбільший внесок в економічне зростання, розвиток фінансових і товарних ринків. Це той мономандат, який десятиліттями забезпечував славу і популярність таким валютам, як німецька марка, \$-долар, швейцарський франк або британський фунт. Як тільки теоретики та ідеологи Держави загального інтервенціонізму розширили мандат центрального банку, нав'язали йому повну зайнятість та економічне зростання, почалися проблеми з ціновою стабільністю. Якщо центральні банки розвинених країн (G7) більш-менш справляються зі своєю полімандатністю, то в країнах, що розвиваються, вона стала справжньою проблемою. Ми це чітко прослідковуємо на прикладі Нацбанку України. На жаль, ця теоретична помилка перейшла в нову стратегію НБУ.

Нацбанк України представив свою «стратегічну ідею». Вона складається з бачення та місії. Бачення: «Національний банк — це сучасний, інноваційний, відкритий, незалежний центральний банк, здатний виконувати свій мандат за будь-яких умов. Він є лідером розвитку фінансової екосистеми, дбає про користувачів фінансових послуг, інтегрується в європейське співтовариство центральних банків, має довіру суспільства та міжнародних партнерів».

Місія НБУ: *«Забезпечення цінової та фінансової стабільності, сприяння сталому економічному зростанню для збільшення потенціалу України як на шляху до перемоги, так і під час повоєнного відновлення».*

Перш за все, слід чітко відповісти на запитання: навіщо потрібен Національний банк. У XIX-початку XX століття був час цінової стабільності, коли центральних банків не було, — і, відповідно, не існувало інфляції. Тоді гроші були справжніми, і кожен розумів, що інфляція — це друкування грошей. Саме так називався цей процес. Друкування грошей призводило до зростання цін. Шляхом

семантичної маніпуляції поняття «інфляція» стало означати «зростання цін», а первісне значення цього явища загубилося в смисловій чехарді. Не варто вимагати від Нацбанку історичної строгості, але ось сенс же обов'язково потрібно підкреслити. Розглянемо місію Європейського центрального банку. *«Головна мета системи євро [ЄЦБ і національні центральні банки] – підтримка цінової стабільності».*

Таким чином, для платників податків, для громадян країни Національний банк повинен виконувати одну центральну/ключову функцію – забезпечувати цінову стабільність. Це означає, що річна інфляція повинна бути ~2%. Це дуже конкретна, однозначна, чітка мета. Її не можна ніяк інакше інтерпретувати. Показник якості роботи Нацбанку – інфляція. Можна обіцяти людям бути сучасним, інноваційним і модним, але головне – цінова стабільність.

Розмивання цієї мети в контексті якості монетарної політики України останні 30+ років – це консервація неблагополучних, токсичних практик, з якими Нацбанк, як інститут державного управління, не впорався. На жаль, нова Стратегія страждає багатослівністю, не відрізняється конкретикою. Для ~40 млн. українців і ~2,5 млн. юридичних осіб та ФОПів потрібна цінова стабільність. Впевненості в тому, що вона з'явиться в найближчі роки в Україні, немає. Зміст Стратегії НБУ змицнює цю впевненість.

Національний банк визначає свою основну мету так: цінова стабільність і курсова стійкість. Це дві різні цілі. Досягнення однієї може суперечити іншій. Курсова стійкість передбачає синхронізацію монетарної та фінансової політики. Це вже не мандат Національного банку, а побажання Мінфіну та Кабінету міністрів. Таке формулювання основної мети послаблює монетарну політику країни в цілому. У Стратегії в описі досягнення Цілі І «Стійка гривня» йдеться про *«рух до поступового послаблення та зняття валютних обмежень, які були введені на початку війни, перехід до гнучкого курсоутворення та повернення до монетарної політики таргетування інфляції».* Очевидно, мова йде про курс гривні, а де ж опис, власне, поведінки Нацбанку щодо основних грошових агрегатів (M0, M1, грошова база, M2 і M3)? Або Нацбанк вважає, що збільшення грошової маси (M2) у 2022 р. на 21% при падінні ВВП більш ніж на 29% – це нормально? За період 01.01.2020 р. – 01.01.2023 р. обсяг готівкових грошей в обігу зріс на 73,3%, грошова база збільшилася на 66%, грошова маса (M2) – на 74,2%, широка грошова маса (M3) – на 73,9%. У період 2020-2022 рр. середньорічні темпи зміни ВВП склали мінус 9,8%.

За такого балансу кількості гривні, іноземної валюти та ВВП забезпечити цінову стабільність неможливо, хіба що вводити жорсткі цінові обмеження, тобто переходити в режим ручного регулювання цін. За такого розкладу неможливо зберегти курсову стабільність, хіба що жорстко обмежувати зовнішні валютні потоки та вводити ручне управління курсом гривні. Саме так вчинив Нацбанк у 2022 р. Такий режим зберігається у 2023–2025 рр. Він не вирішує економічні, інвестиційні, виробничі проблеми країни, а поглиблює їх.

У Стратегії НБУ «Фінансова фортеця України» слід було б очікувати хоча б вказівку на розуміння природи інфляції та напруги на фінансовому/валютному ринках. Хотілося б бачити, як НБУ змінюватиме режим регулювання грошової маси, які заходи пропонуватиме для підвищення попиту на гривню та розширення доступу капіталу в країну. На жаль, нічого такого у «фінансовій фортеці» немає. У НБУ є побоювання, що при валютній лібералізації мільярди гривень опиняться на валютному ринку і підірвуть курс. Тоді чому в Стратегії немає відповіді на питання, скільки Нацбанк вкинув гривень у грошовий обіг, причому навіть до війни?

Національний банк України представив документ-перформанс, а не науково обґрунтовану Стратегію глибокого переосмислення монетарної політики країни, що воює. У ньому немає ні чесного, об'єктивного аналізу власних провалів і помилок, ні розуміння того, як їх виправляти в майбутньому. НБУ був і залишиться в рамках прийнятої Стратегії органом, який гасить економічне зростання, гасить підприємницький дух і душить економічну свободу.

Стратегія підтримки малого бізнесу України

У серпні 2024 р. Кабінет Міністрів України затвердив документ «Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року⁹²». Стратегія МСП у прийнятому Урядом вигляді — це, в кращому випадку, формальна відписка, яку, як і десятки попередніх подібних документів, прийняли і відправили в архіви, до десятків подібних державних стратегій, концепцій, програм і планів. У гіршому випадку цей

⁹² Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року. Кабінет Міністрів України. 30 серпня 2024 р. № 821-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text>

документ може бути правовим виправданням регуляторного, податкового, адміністративного задушення, паралічу українського малого підприємництва.

В цілому Стратегія являє собою формальний бюрократичний документ-компіляцію з сотень аналогів, які є в країнах Європейського Союзу. Її реалізація в нинішньому вигляді не спрямована на реальне поліпшення конкурентоспроможності країни. Її реалізація не створить принципово іншого сприятливого середовища для українського підприємництва. Все, що в Стратегії є хорошим, носить суто декларативний або посилавальний характер.

Якщо писати Стратегію розвитку українського підприємництва не для галочки, а для реального життя, то в ній необхідно чітко позначити різницю між тим, що є сьогодні, і тим, що буде після реалізації цього документа. Сьогодні МСП України зазнає труднощів у своїй діяльності, втрачає конкурентоспроможність, динаміку розвитку з таких основних причин:

- слабкий захист прав власності, низька якість послуг держави у сфері реалізації принципів верховенства права, презумпції невинуватості та добросовісності бізнесу;
- низька якість державного регулювання, що призводить до широкого поширення дискримінаційних практик у бізнес-середовищі, зростання корупції через дискрецію чиновників, представників правоохоронних, судових органів;
- різні податкові, фінансові, регуляторні, адміністративно-правові режими діяльності малого бізнесу – з одного боку, і великого – з іншого, приватного – з одного боку і державного – з іншого, тобто узаконене нерівність або дискримінаційні практики, які створюють мотивацію оптимізації витрат, в тому числі за рахунок переведення частини діяльності в «сіру» сферу»;
- високе податкове навантаження, надмірно великі витрати на податкове адміністрування, в тому числі з ПДВ (блокування накладних і повернення);
- недоступність кредиту через слабкий розвиток фінансового ринку, олігополістичні практики з боку держави, фінансовий протекціонізм, високі бар'єри входу на фінансовий ринок, витіснення (crowding out) капіталу фінансових посередників у боргові інструменти уряду;
- низька якість митної політики. Вона виливається, з одного боку, в широке поширення контрабанди, з іншого – у високі формальні витрати проведення зовнішньоторговельних операцій;

- високі витрати на наймання робочої сили, токсичне для бізнесу трудове законодавство, яке позбавляє ринок праці гнучкості, здатності синхронізуватися з бізнес- та інноваційними циклами;
- дефіцит робочої сили у зв'язку з війною і режимом мобілізації, а також масовою вимушеною міграцією (понад 10 млн українців) за кордон.

Всі ці та інші фактори призвели до того, що українська юрисдикція, діловий та інвестиційний клімат втратили конкурентоспроможність. Через це розвиток не тільки малого та середнього бізнесу, а й економічної активності в цілому пішов за моделлю Олігархат/Схематоз. В результаті Україна має найгірший показник накопичених прямих іноземних інвестицій на душу населення. За підсумками 2023 року він склав \$1430 для України проти \$6141 – для світу, \$8178 – у Польщі, \$27675 – в середньому по ЄС. Україна має рівень інвестицій в основний капітал 8-12% ВВП, що в 2-3 рази менше необхідного для модернізації та забезпечення швидкого довгострокового зростання. У нас, по суті, зруйнована культура заощадження, а рекомендований рівень для сталого розвитку – понад 30% доходу. Через токсичну комбінацію регуляторного, податкового, фінансового, адміністративно-правового тиску на бізнес продуктивність праці в Україні в 3-5 разів відстає від країн Євросоюзу. За ВВП на душу населення Україна з показником менше \$5400 за підсумками 2023 року є найбільш бідною країною Європи. Нарешті, за сукупними грошовими витратами домогосподарств Україна з показником ~\$7200 також знаходиться в групі найнеблагополучніших країн Європи.

Інвестиції в основний капітал в Україні та країнах Центральної Східної Європи

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна, % ВВП	22,5	24,5	27,8	27,4	17,1	20,9	22,4	21,7	18,5	13,4	15,9	21,7	20,7	18,6	14,9	8,9	13,8
Країни ЦСЄ, % ВВП	26,0	27,0	29,5	29,7	24,7	23,2	23,6	23,1	22,7	22,7	23,4	21,7	22,2	22,8	23,9	23,8	23,5
Різниця між Україною та країнами ЦСЄ, п.п. ВВП	-3,5	-2,5	-1,7	-2,3	-7,6	-2,4	-1,2	-1,4	-4,2	-9,3	-7,5	0	-1,5	-4,2	-9,0	-14,9	-9,7
Різниця в \$ млрд	3,0	2,7	2,4	4,2	8,9	3,3	2,0	2,5	7,7	12,4	6,8	-	1,7	11,8	13,9	23,3	19,4
Недофінансування інвестицій в основний капітал в Україні в період 2005-2021 рр. склало, як мінімум, \$126 млрд.																	

**Продуктивність праці у світі в 2025 р.
У постійних міжнародних \$ 2021 р.
за паритетом купівельної спроможності**

Місце	Країна	\$/година роботи	Місце	Країна	\$/година роботи	Місце	Країна	\$/година роботи
1.	Люксембург	166,1	21	Іспанія	67,9	56	Болгарія	36,2
2	Ірландія	139,1	23	Тайвань	67,4	61	Аргентина	33,4
3	Норвегія	123,6	25	Канада	67,0	67	Білорусь	31,5
4	Гайана	113,9	27	Гонконг	63,3	72	Грузія	29,3
5	Данія	97,0	28	Ізраїль	60,8	73	Сербія	28,8
6	Сінгапур	96,9	30	Хорватія	58,1	78	Азербайджан	26,5
7	Макао (Китай)	92	31	Чехія	56	79	Боснія і Герцеговина	26,5
8.	Бельгія	91,6	35	Литва	54,7	81	Вірменія	25,6
9	Нідерланди	90,4	37	Японія	53,7	84	Куба	24,7
10.	Австрія	90,1	38	Естонія	52,4	87	Мексика	22,4
11	Швеція	85,7	39.	Румунія	52,1	88	Бразилія	22
12.	Швейцарія	85,4	40	Н. Зеландія	50,4	93	Китай	19,8
13	Франція	82,2	41	Південна Корея	49,6	95	Албанія	19,5
14	США	81,8	42	Греція	49,5	98	Україна	19,0
15	Фінляндія	81,3	43	Польща	48,8	108	Індонезія	15,7
16	Німеччина	80,5	45	Словаччина	47,6	116	Молдова	12,7
17	Італія	74,4	46	Угорщина	46,7	117	Узбекистан	12,7
18.	Бруней	71,3	48	Росія	44,3	118	В'єтнам	12,4
19	Великобританія	69,5	51	Туреччина	40,2	126	Індія	10,7
20	Австралія	69,2	52	Казахстан	39,3	128	Таджикистан	9,7

* Україна – оцінка автора. У 2023 р. продуктивність праці в Україні в постійних міжнародних \$2017 р. за паритетом купівельної спроможності становила \$15.

Джерело: Where in the world is the highest labor productivity? International Labor organization. January 2025

<https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>

Головна причина такого стану – неадекватна економічна політика в цілому і стосовно малого та середнього бізнесу зокрема. За даними Укрстату за підсумками 2023 р. мікро-, малий і середній бізнес сукупно в Україні – це 99,8% усіх активних підприємств (мікро – 82,9%, малий – 12,4%, середній – 4,5%), 73,8% всіх робочих місць (мікро – 10,8%, малий – 15,8%, середній – 47,2%) і 72,1% доданої вартості (у 2022 р.) (мікро – 10%, малий – 16,9%, середній – 45,2%). У країні всього 508 великих підприємств (0,2% від загальної кількості) з кількістю працівників понад 250 осіб. Їхня частка на ринку праці – 26,2%, у доданій вартості – 27,9%. Великий бізнес, у тому числі іноземний, може пролобіювати собі особливий податковий, регуляторний, фінансовий режим. Для нього регуляторні витрати не такі руйнівні, як для малого. Більш того, такий режим знижує інтенсивність конкуренції, збільшує ризики олігополізації найрізноманітніших сегментів ринку.

У світлі цієї інформації Стратегія розвитку МСП мала бути спрямована на ліквідацію бар'єрів, трансформацію інститутів, які б різко знизили основні види витрат МСП, створили б принципово нове середовище, сприятливе для підприємництва. На жаль, Уряд пішов шляхом ручного управління процесами підприємницького розвитку. Проаналізуємо, що запропонував Уряд у «Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року».

Бізнес країн Європейського Союзу

Показник	Всього	Мікро підприємства (менше 10 працівників)	Малі підприємства (10-49 працівників)	Середні підприємства (50-249 працівників)	Великі підприємства (понад 250 працівників)
		Кількість, тисяч; % від загальної кількості			
Кількість підприємств, 2022	32 млн	30,1 млн. 94,1%	1,51 млн 4,7%	246'600 0,8%	52704 0,16%
Кількість працівників, 2022	159,9 млн	48,5 млн. 30,3%	30,3 млн 18,9%	24,6 млн 15,4%	56,5 млн 35,3%
Додана вартість, 2021	€9393 млн	€1807,7 млн. 19,2%	€1513 млн 16,1%	€1609,6 млн 17,1%	€4463 млн 47,5%

Джерело: Key Figures on European Business. 2024 edition. Publications Office of the European Union. July 2024

Український бізнес 2023

Показник	Всього	Мікро підприємства (менше 10 працівників)	Малі підприємства (10-49 працівників)	Середні підприємства (50-249 працівників)	Великі підприємства (понад 250 працівників)
		Кількість, тисяч; % від загальної кількості			
Кількість активних підприємств, 2023	307788	255'224 82,9%	38'050 12,4% Мікро та малі – 293'274 (95,3%)	14'006 4,5%	508 0,2%
Кількість працівників, 2023	4'932'264	533'350 10,8%	777'213 15,8% Мікро та малі – 1'310'563 (26,6%)	2'327'626 47,2%	1'294'075 26,2%
Додана вартість 2022	€3638,5 млрд	€365,3 млрд 10,0%	€612,7 млрд. 16,9% Мікро та малі – 978,0 млрд (26,9%)	€1645,5 млрд 45,2%	€1015,0 млрд 27,9%

Джерело: Укрстат 2024

На думку Уряду, перевагами МСП є стійкість, часткове відновлення попиту на товари/послуги, збереження загальної макрофінансової стабільності, наявність розвиненої інфраструктури державної підтримки МСП, доступність держпрограми (кредити «5-7-9%», е-Робота), доступ до міжнародної допомоги, готовність споживачів підтримувати МСП в умовах російської агресії. Зазначимо, що в переліку переваг не зазначено унікальний внесок МСП у демографічну ситуацію та підтримку місцевих громад, у просування та популяризацію культури підприємництва, у формуванні попиту на інвестиційні товари, у створення середовища, в якому має місце learning by doing. Не вказано унікальний потенціал МСП у формуванні по-справжньому ринкової структури національної економіки та капіталу. Немає згадки про те, що саме МСП є «санітаром» економіки, який після здійснення інвестиційних, виробничих, управлінських нейтралізує токсичний вплив «омертвілого» капіталу. Нарешті, явно припущено унікальна роль МСП у створенні нових робочих місць, в адаптації ринку праці до вимог інвесторів і виробників. Навряд чи можна назвати універсальною перевагою МСП державні програми, доступ до яких мають обмежена кількість суб'єктів. Та сама програма пільгового кредиту-

вання «5-7-9%» вже закрилася, але в самій Стратегії вона згадується як перевага. Наявність такого інструменту вказує саме на низьку якість монетарної політики, на зарегульованість і нерозвиненість фінансового ринку.

Слабкі сторони МСП – це руйнівний вплив війни на ланцюжки поставок, енергозабезпечення, обмежений доступ до робочої сили, фінансові обмеження, висока вартість кредиту і важкий тягар виконання кредитних зобов'язань, недобросовісна конкуренція, *«пов'язана зі зменшенням собівартості продукції або кількістю послуг окремими суб'єктами господарювання внаслідок ухилення від виконання обов'язків, передбачених законодавством, щодо належного оформлення трудових відносин і створення здорових і безпечних умов праці»*, надмірний тиск державних і правоохоронних органів.

Уряд діагностує слабкість МСП від того, що він звалив на нього непомірно високе податкове, регуляторне навантаження, що потурає схематозу/ олігархату, що своїми діями виштовхнув МСП у сферу оптимізаційних рішень на межі сірої економіки та легального ринку. Якби не існуючі податкові, митні, регуляторні практики, то малому бізнесу не треба було б вдаватися до різних інструментів і схем виживання. Цей уряд несе відповідальність за те, що 40-50% економіки та ринку праці перебуває в «сірій» зоні. Це VIP-розпорядники чужого своїми заходами щодо фаворитизації одних і дискримінації інших змушують МСП знижувати операційні витрати всіма доступними методами, в тому числі переводячи частину активності в тінь. Це якраз показник дефективності правового, регуляторного середовища, а не, власне, МСП.

Ось якими бачить можливості МСП український уряд: доступ до європейських програм розвитку МСП, сталого розвитку та цифрової трансформації, «здатність впливати на політику ЄС щодо малого та середнього підприємництва і, як результат, на хід переговорів про вступ України до ЄС», зменшення обмежень на експорт до країн ЄС, приєднання МСП до програм відновлення країни, створення додаткових можливостей для МСП в системі державних закупівель, використання потенціалу окремих категорій населення (жінок-підприємців, молоді, людей старше 50 років, внутрішніх мігрантів, ветеранів війни, людей з інвалідністю).

Як ми бачимо, головні можливості для МСП Уряд бачить в активній роботі з українськими та іноземними чиновниками. Знову фаворитизм, знову дискримінація. Перед нами чистий популізм і стійке небажання вирішувати реальні проблеми МСП. Як вчить життя, доступ

до іноземних грантових програм, до державних програм підтримки мають одиниці. Такий доступ забезпечити без адміністративного ресурсу практично неможливо. Стратегія МСП — це ще один документ, який ставить на чільне місце економічного розвитку не ринкові, а номенклатурно-силові відносини.

Ось якими бачить Уряд України загрози для національного МСП: складність у плануванні господарської діяльності, економічна та енергетична нестабільність, проблеми ринку праці. Тут Уряд турбує «дотримання гендерного балансу, захист окремих груп населення». Який же список загроз для МСП без «кліматичних змін», цифрової трансформації та необхідності адаптуватися до вимог ЄС? Ні слова про задушливе регуляторне навантаження, що доводить до банкрутства або ліквідації бізнесу податкове навантаження, тотально одержавлену фінансово-кредитну систему, номенклатурно-силовий фаворитизм. Тобто те, що сьогодні реально є джерелом головного болю українського МСП, що заважає йому повноцінно жити і конкурувати всередині країни і в ЄС, у списку загроз не значиться. Відповідно, немає сенсу застосовувати заходи, які будуть нейтралізовувати ці загрози. VIP-розпорядники чужого будуть вирішувати, кого допускати до механізмів фінансової допомоги Україні з боку ЄС «Ukraine Facility». Вони ж визначатимуть, які ланцюжки доданої вартості стратегічно правильні, а які — зайві. Вони ж визначатимуть параметри доступу до фінансових інструментів, як рекомендує ОЕСР, але ж це не те саме, що створити для всіх повноцінний, відкритий, конкурентоспроможний фінансовий ринок. Це не те саме, що ліквідувати хибну практику консервації обмежень за поточними та фінансовими рахунками, і домогтися стабільності цін, тобто зниження інфляції до 2% на рік.

Те саме стосується дерегуляції. Вона буде йти за лекалами ЄС, який, як визнають самі експерти з Брюсселя, страждає від надмірного регулювання всього і вся. Уряд робить посилання на якийсь єдиний ринок з Євросоюзом. У вересні 2024 р. авторитетний брюссельський мозковий центр Bruegel переконливо показав у роботі «Memos to the European Union leadership 2024-2029⁹³», що цього самого єдиного ринку в самому ЄС гостро не вистачає.

Про те, як можна на папері враховувати «пріоритетні інтереси МСП» при використанні формальних інструментів оцінки регуляторного впливу, ми прекрасно обізнані. Будь-які рішення чиновники

⁹³ Memos to the European Union leadership 2024-2029. Bruegel.

<https://www.bruegel.org/anthology/memos-european-union-leadership-2024-2029>

легко упакують в обгортку політкоректного гасла «Think small first». Мовляв, спочатку думай про малий бізнес. Чиновники і подумали, включивши в риторику милі вухам європейської бюрократії слова про сталий розвиток і підтримку в прийнятті МСП «зелених практик». Є в Стратегії орієнтація на пропагандистський документ ООН про цілі сталого розвитку. Не зайвим буде згадати, що ця організація не тільки не надає Україні повноцінну гуманітарну допомогу, але є одним з головних глобальних розсадників марксистських, лівіафанських практик. Українська влада пішла на поводу ідеологів Держави загального інтервенціонізму, використовуючи їхню риторику і підходи. Тому мова йде не просто про підтримку малого підприємництва, а про інклюзивний характер такої підтримки. Отже, потрібні чиновники-інтерпретатори, регулятори і контролери, щоб не всім однаково, а щоб були фаворити і бенефіціари.

Стратегія МСП ставить чотири цілі:

- відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу;
- сприяння інноваційному розвитку, цифровій трансформації та «зеленому переходу»;
- розвиток людського капіталу та культури підприємництва;
- посилення конкурентоспроможності та збільшення експорту.

Так сформульовані цілі нагадують гасла пленумів і з'їздів комуністичної партії в радянській диктатурі. Вони всеосяжні, універсальні і абсолютно містичні, як «миру мир», «вся влада радам» або «планета повинна бути зеленою». З накопиченим українськими чиновниками багатим досвідом інтерпретації будь-яких документів показувати регулярний прогрес у виконанні цих чотирьох цілей Стратегії не складе труднощів. Радісним звітам Уряду будуть вторити бенефіціари європейських і українських державних програм. Їх буде мало, але для PR-у багато і не треба.

Ось підтвердження того твердження про одержавлення підприємництва. Уряд формулює операційну мету 1 «полегшення доступу до капіталу і ресурсів». Рішення – *«подальше впровадження програми кредитування «Доступні кредити 5-7-9%», яка є одним з основних джерел кредитування на внутрішньому ринку»*. Сам факт наявності такої програми – переконливий доказ неблагополучного стану фінансового ринку, низької якості монетарної політики. Скажіть бізнесмену з країни зі стійкими інститутами ринку і розвиненим фінансовим посередництвом, що кредит 7-9% річних є пільговим, так він вважатиме це за невдалий жарт або тролінг. В українських полісмейкерів режим високої інфляції, олігополістичного ринку вже зашитий

у підсвідомості. Тому вони повторюють і в цій Стратегії «забезпечення функціонування та розширення програми «Доступні кредити 5-7-9%».

Замість того щоб якісно виконувати свою роботу щодо забезпечення реальної макроекономічної стабільності, український уряд просто декларує вдосконалення, поліпшення режиму роздачі пільг. Замість повноцінного розвитку фінансового ринку малий бізнес повинен буде протоптувати доріжки в державний Фонд підтримки підприємництва. *«Для сприяння створенню більш високої частки доданої вартості малого та середнього підприємництва будуть переглянуті принципи розподілу фондів з метою підвищення ефективності програми за рахунок збільшення фінансування виробничих галузей і сектора послуг, включаючи креативні індустрії та логістику»*, – обіцяє Уряд. Знову чиновники зі своїми інструментами, методиками, процедурами, вимірами і фаворитизмом будуть одних нагороджувати, а інших обкладати. Це і є одержавлення підприємництва. VIP-розпорядники чужого визначають стратегічні напрямки і сектори розвитку економіки, а чиновники поменше під них вже пишуть методички, процедуру і регламенти. Універсальні ринкові механізми? – Ні, Уряд, схоже, про них не чув, а якщо і чув, то для України вважав недоцільними.

А ось це українські чиновники вміють: *«сприяння більш успішному отриманню кредитування шляхом вжиття державою заходів щодо стимулювання підприємницької діяльності, зокрема через впровадження уніфікованих форматів бізнес-планів, інструментів їх створення, моніторингу, аналізу та оцінки»*. Сприяння кому? На яких умовах? Всім же не посприяєш. Це означає, що будуть фаворити і знедолені. Хто буде уніфікувати формати бізнес-планів? – Зрозуміло, чиновники. Хто буде визначати режим моніторингу? Без альтернатив – чиновники. Хто буде оцінювати проміжні та кінцеві результати? – Звичайно, чиновники. Ось вона, суть Стратегії розвитку МСП – вклонися Чиновнику. Від нього залежить успіх Підприємця в економіці. Будеш дружити з Чиновником – отримаєш золотий ключик у вигляді *«забезпечення розширення і функціонування програм грантової підтримки бізнесу шляхом впровадження грантової програми «е-Робота»*. Якщо Підприємець буде конструктивно підтримувати діяльність Чиновників, то він може стати вигодонабувачем *«вдосконалення системи публічних закупівель в частині врахування потреб малого та середнього підприємництва шляхом створення додаткового попиту на його товари та послуги»*. Дружба з Чиновником дозволить отримувати

ресурси з ще одного джерела, коли відбудеться «приєднання України до програми Європейського інвестиційного фонду щодо гарантійного механізму для культурних і креативних секторів (CCS GF)».

Лише посмішку викликає пропозиція Уряду «спрощення доступу до ринків капіталу в результаті розробки нормативно-правових актів, що спрощують процедуру емісії цінних паперів для малого та середнього підприємництва. Це сприятиме спрощенню процесу залучення інвестицій через публічну пропозицію і підвищить доступність фінансових інструментів для малого та середнього підприємництва». 30+ років українська влада блокувала становлення фондового ринку країни, а тут для МСП створять спеціальний сприятливий правовий режим? Чи можна повірити, що буде великий інтерес до акцій умовно Черкаського макаронного холдингу, Черновецького комбінату побутової хімії, Чернігівського заводу паперово-картонних виробів?

Операційна мета Стратегії 1.2. звучить так: «Сприятливе регуляторне середовище та дерегуляція». Звучить багатообіцяюче, але до того моменту, поки ви не ознайомитеся з розшифровкою цього пункту. «Проведення масштабного перегляду регуляторних інструментів з метою скасування обтяжливих норм, цифровізації та спрощення процедур» – абсолютно правильне завдання, тільки виконувати його будуть саме ті, хто ці самі норми розробляв і впроваджував.

Ось ще завдання: «Реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, а також забезпечення прозорості кадрової політики БЕБ, ДНС та Держмитслужби». Якщо не знати 30+-річну історію постійного вдосконалення роботи правоохоронних і регуляторних органів України, то можна сприйняти цей пункт як позитив. Однак навіть у воєнний час український deep state довів свою життєстійкість і впевнений контроль за всією економікою. Оскільки Стратегія не передбачає радикального скорочення функцій держави, навіть реформи системи держуправління, то будь-які завдання і запевнення про поліпшення, вдосконалення діяльності впевнено можна трактувати як PR-акцію самих чиновників.

В Україні гостра криза на ринку праці, а Стратегія пропонує ось що: «Осучаснення положень Трудового кодексу України з введенням нових форм трудових відносин і наближенням регулювання трудових відносин до потреб малого та середнього підприємництва з урахуванням тенденцій розвитку ринку праці». «Освоєчаснення»/осучаснення – це взагалі про що? Ліквідація існуючого режиму оподаткування зарплати? – Ні. Ліквідація численних вимог Трудового

кодексу, які виштовхують економічну активність у «сіру» економіку? – Ні. Лібералізація міграційного режиму? – Ні. Обіцянка *«спрошення адміністрування податкового тягара та відповідної звітності»* звучить особливо переконливо від Верховної Ради, яка щороку узаконює підвищення фіскального та регуляторного навантаження. Інші документи та рішення Уряду, зокрема Стратегія доходів, однозначно вказують на те, що чиновники прагнуть збільшити податкове навантаження. Ті бюрократи, які з початку 2020-х років блокували прийняття Акту про підприємницьку свободу, численні пропозиції щодо лібералізації виробництва і зовнішньої торгівлі, ринку праці та фінансових послуг, залишаються біля керма. Саме вони є хранителями *deep state*, реальними бенефіціарами української держави загального інтервенціонізму.

Стратегія передбачає *«зміцнення можливостей Ради бізнес-омбудсмена для забезпечення більш ефективного захисту прав підприємців і подолання адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку бізнесу»*. Знову «зміцнення», «поліпшення» і «вдосконалення». Український *deep state* вміло копіює всі популярні в ЄС/США/G7 інститути та організації, щоб наші західні партнери думали, що в Україні – як на Заході. Так сталося з інститутом бізнес-омбудсмена. У теорії це має бути людина/орган, який висловлює, просуває і захищає інтереси Підприємця. Для цього у нього є цілком конкретні механізми та інструменти, щоб Уряд не займався антипідприємницькою діяльністю. Український бізнес Омбудсмен постійно вказує на дії Уряду, які душать національне підприємництво, але його статус можна порівняти зі статусом весільного генерала, якому іноді дають можливість взяти слово, щоб люди навколо, особливо іноземці, подумали, що в країні все-таки є демократія і плюралізм думок.

Українські чиновники давно навчилися справлятися з декларованою прозорістю та відкритістю процедур. Так, Стратегія передбачає *«просування і популяризацію порталу «Дерегуляційна реформа» (deregulation.me.gov.ua), забезпечення стійкого зворотного зв'язку з малим і середнім підприємництвом щодо бар'єрів і перешкод, що сприятиме їх стабільній діяльності»*.

Знову зайнятість для чиновників. Підприємці будуть випускати пару, скаржитися на роботу різних структур, але система управління економікою від цього не змінюється зовсім. Ми всі були свідками того, як громадянське суспільство, експертне співтовариство збирали необхідні 25 тисяч підписів під найрізноманітнішими зверненнями, як мозкові центри та бізнес-асоціації публічно закликали

Уряд не приймати Стратегію доходів і підвищення податків. Діалогу не вийшло. Після прийняття Стратегії чиновники будь-яку регуляторну фривольність можуть обґрунтувати наступним положенням: *«Приведення у відповідність з нормативно-правовою базою ЄС законодавчого визначення малого та середнього підприємництва»*. Оскільки законодавча база Євросоюзу – це під 200 тисяч актів законодавства, то українські чиновники можуть десятиліттями експериментувати з різними формами знущання над Підприємцем, адже він толком не знає, що там в цьому ЄС, і чи потрібно це для України. Сама сукупність правових норм і законів Євросоюзу називається *Acquis communautaire* – «надбання спільноти». Ось українські чиновники під прикриттям захисту і зміцнення «суспільного блага» будуть обскубувати підприємців-гусей податковими, регуляторними, фінансовими та правоохоронними інструментами.

Операційна мета № 2.1. – «сприяння інноваційній діяльності». Це – повна єпархія Держави: *«Доступність прямого державного фінансування відіграє ключову роль у стимулюванні наукової діяльності та інноваційному розвитку»*. Немає сумніву, що обгортка «інноваційний розвиток» є однією з найбезпечніших і найвигідніших для VIP-розпорядників і споживачів чужого. Мовляв, Підприємець занадто егоїстичний, жадібний, дурний, короткозорий і бідний, щоб займатися інноваціями. Тому тут в центрі повинен бути Чиновник. На початку XX століття приблизно така ж аргументація була, коли держава націоналізувала гроші. Мовляв, ми ж сучасні і прогресивні. Як ми можемо довіряти золоту, якщо ми можемо самі створити більш якісну фінансову систему?

Лєвова частка наукових досліджень, емпіричних даних по розвинутих країнах переконує, що державний інтервенціонізм в наукову, інноваційну діяльність, в R&D – це гроші на вітер. Це потужне джерело збагачення без користі для країни VIP-розпорядників і споживачів чужого. В умовах безпрецедентної, дизруптивної невизначеності 2020-х спроби держави визначати перспективність тих чи інших технологій, досліджень – це не що інше, як шаманство і зарозумілість. Вони розраховують на *«розширення грантових програм для малого та середнього підприємництва, спрямованих на фінансування наукових (науково-технічних) робіт, юридичного та експертного супроводу з метою державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, створених в результаті реалізації інноваційних проєктів, зокрема, за кордоном»*.

Українські чиновники пропонують свої послуги для забезпечення доступу своїх фаворитів до різних європейських програм, включаючи «Горизонт Європа» і «Цифрова Європа». Вони будуть підтримувати державні програми з *«діяльності та створення нових галузевих кластерів і наукових парків», «закладів вищої освіти та лідерів певних галузей у пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки та стратегічних пріоритетних напрямках інноваційної діяльності».*

Свої побажання та уподобання вони виклали в Законі України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки». Типовий підхід Держплану – моделі держави загального інтервенціонізму, яка де-факто існує в Україні понад 30 років. Чому вона має змінитися у світлі Стратегії МСП, не пояснюють ані її автори, ані, тим більше, економічна наука.

Ще одна популярна в Уряді тема підтримки МСП – *«стимулювання «зеленого переходу».* Використання ресурсів Євросоюзу, дійсно, може стати для номенклатурних фаворитів «зеленим» грошовим дощем, тобто їх золотою жилою. Стратегія передбачає *«підтримку стійких практик забезпечення «зеленого переходу» та екологічної модернізації малого і середнього підприємництва, зокрема шляхом фінансування енергоефективних інвестицій малого і середнього підприємництва та створення екоіндустріальних парків».* Ще українські чиновники передбачили *«стимулювання використання практик циркулярної економіки, що сприятиме підвищенню ресурсоемності та конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, відокремленню економічного зростання від інтенсивного використання природних ресурсів, а також поліпшенню екологічного благополуччя та здоров'я громадян».*

Тут просто рай для застосування і прояву дискреції чиновника:

- які практики визнавати стійкими;
- якими мають бути параметри точки «А» (старт) і точки «Б» (підсумок);
- які вимоги до переходу від А до Б;
- яку модернізацію вважати екологічною;
- якими є параметри саме енергоефективних інвестицій;
- якими є параметри, правовий статус і правила входу в екоіндустріальні парки;
- які ресурси, кому, на яких умовах надавати, кому страхування і держгарантії надавати;
- як визначати ступінь інтенсивності використання природних ресурсів;

- за якими критеріями вирішувати, чи покращує бізнес екологічне благополуччя, навіть якщо показує високі темпи зростання.

Немає сумнівів, що активна реалізація такої «зеленої» повістки дня – це створення номенклатурної структури капіталу, який буде відповідати не вимогам сучасного ринку, а змісту державних програм ЄС і України. Наприклад, Стратегія передбачає *«розробку та створення пільгового кредитування підприємств, що відповідають критеріям Зеленої таксономії ЄС або відповідної національної таксономії в разі її затвердження, зокрема, за проектами розподіленої генерації та/або зберігання енергії, виробленої за технологіями з низьким рівнем вуглецевих викидів»*. Тут широке поле для домовленості між бізнесом і чиновниками, в тому числі на рівні Брюсселя. Такого роду проекти обов'язково передбачають залучення технократів, економістів, аналітиків, консультантів, які супроводжують такого роду проекти «розвитку» і «відкушують», як мінімум, 15–20% обсягу фінансування. Тому кожен уряд обхажують десятки консультантів, що представляють провідні світові та регіональні бізнес-структури-лобісти.

Стратегічна мета № 3 – *«розвиток людського капіталу та культури підприємництва»*. Для досягнення цієї мети Стратегія пропонує *«створення передбачуваного механізму проведення мобілізації та можливості бронювання окремих категорій працівників, розвиток мережі центрів підтримки малого та середнього підприємництва на базі Державної служби зайнятості, а також просування всеукраїнської економічної платформи «Зроблено в Україні»*. Її мета – *«популяризація вітчизняних товарів і послуг, надання необхідної державної (грантової) підтримки, організація навчань для розвитку бізнесу та зворотного зв'язку від підприємців»*.

Знову керівна, спрямовуюча, стимулююча і контролююча рука Чиновника. У передбачуваності механізму мобілізації та бронювання ми вже переконалися. Уряд своєю політикою в цій сфері створив величезний сірий ринок неформального бронювання. У нас є Державна служба зайнятості з її структурами. Це чергові інструменти та механізми державного інтервенціонізму. Немає сумнівів, що прийняті рішення щодо просування товарів в рамках державної програми «Зроблено в Україні» також виллюються в номенклатурний фаворитизм з одного боку і дискримінацію лівової частки МСП без зв'язків і підтримки з боку держави. З такими підходами чиновники будуть використовувати гроші платників податків, щоб формувати *«позитивний імідж і культуру підприємництва шляхом популяризації ведення бізнесу та інформування про його можливості та переваги»*.

А ще вони будуть заохочувати *«повернення українців з-за кордону та їх залучення до відновлення»*.

В рамках стратегічної цілі № 4 – *«підвищення конкурентоспроможності та зростання експорту»* Уряд пропонує створення нових ланцюжків поставок, поліпшення умов торгівлі, підтримку експорту, в тому числі шляхом захисту від комерційних і політичних ризиків, *«а також підтримку масштабної експансії експорту українських товарів і послуг»*. Знову чиновники будуть вирішувати, куди і які ресурси направляти, щоб цю наймасштабнішу експансію здійснити. Кому допомагати, які інструменти використовувати і як це буде узгоджуватися з вимогами ЄС, знову ж таки буде вирішувати господар економічних процесів – Чиновник. Він напевно знайде в бізнес-спільноті своїх, щоб забезпечити *«врахування думок і потреб малого та середнього підприємництва в процесі вступу до ЄС шляхом створення надійних каналів зворотного зв'язку, що охоплюють як формальні, так і неформальні методи комунікації, зокрема з використанням цифрових технологій»*. Адже сьогодні Уряд і Верховна Рада посилаються на позитивні оцінки бізнесу їхніх ініціатив. Тож змін чекати не доводиться.

Відповідальним за реалізацію Стратегії МСП призначено Міністерство економіки. *«Мінекономіки належить керівна роль у забезпеченні бюджетного та позабюджетного (партнерів з розвитку та іноземних фінансових установ) фінансування, а також у проведенні моніторингу, оцінки реалізації Стратегії та звітності»*. Коло замкнулося. Держплану у вигляді Мінекономіки виділили шматок «народного господарства» і наказали *«Координуй і керуй!»* Проведення нарад, узгодження позицій, врахування думок Мінцифри, Міністерства освіти і науки, Мінфіну, Мінсоцполітики, Міненерго, державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», Державної регуляторної служби, Держстату та Державного центру зайнятості – такий шлях практичної реалізації Стратегії.

Ще створюється *«формат державно-приватного діалогу про політику підтримки малого та середнього підприємництва, який передбачає регулярні (один раз на шість місяців, якщо потрібно – частіше) зустрічі та консультації з представниками зацікавлених сторін, зокрема бізнес-асоціацій, торгово-промислових палат, малого та середнього підприємництва, кластерів, інкубаторів, акселераторів, бізнес-центрів і хабів, академічних інститутів, аналітичних центрів, партнерів з розвитку та міжнародних фінансових організацій»*. Загалом проблеми малого та середнього підприємництва будуть активно, інтенсивно, інклюзивно обговорюватися на засіданнях, фору-

мах, конференціях та робочих зустрічах. Загалом чиновники в ім'я розвитку національного підприємництва зробили себе центром економічного розвитку. Про те, що тільки повноцінні ринкові інститути та механізми, універсальні, ціннісно нейтральні, єдині для всіх теоретично та історично забезпечують економічне зростання та розвиток країни, Уряд не згадує, що при розмірі держвитрат у 60-75% ВВП, обсязі держвласності 50-60% всіх ресурсів, регуляторному навантаженні 15-17% ВВП, малий бізнес може бути тільки в резерваціях, в зонах з особливим податковим, регуляторним режимом.

Якісний діловий клімат — необхідний елемент парадигми конкурентоспроможності країни. Без нього неможливе розкриття підприємницького потенціалу країни, залучення якісного людського капіталу та інвестицій. На жаль, Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємства України ігнорує висновки та рекомендації дуже важливого багаторічного дослідження конкурентоспроможності країн від IMD World Competitiveness Center⁹⁴.

«Конкурентоспроможність забезпечує основу для кількісної оцінки результатів вирішення таких проблем, як міжнародна торгівля та інвестиції, зайнятість, відкритість, політична стабільність тощо з точки зору країни. Зрештою, це дозволяє IMD розпізнавати фактори, які сприяють процвітанню, і саме так інститут очікує, що його рейтинги будуть використовуватися та інтерпретуватися, оскільки конкурентоспроможність є одночасно інструментом і метою економічної політики», — стверджує Артуро Бріс, професор фінансів, директор IMD World Competitiveness Center. Політичним, економічним, інтелектуальним, культурним елітам кожної країни, що розвивається, країни з перехідною економікою важливо прийняти, як керівництво до дії, наступні висновки з досліджень країнової конкурентоспроможності:

- 1) Фундамент країнової конкурентоспроможності — економічна свобода, приватна власність і безпека громадян і країни. Уряд країни, що розвивається/перехідної країни повинен починати інституційні, системні реформи саме з цих сфер, а не з копіювання податкової, регуляторної систем ЄС. Для її управління в країні просто немає якісного людського ресурсу. Ризики

⁹⁴ From Government Policy to Business Acumen: Strategizing for Competitiveness in a Fragmented World. World Competitiveness Center. Highlights from the 2025 IMD World Competitiveness Ranking. Full Report 2025

<https://imd.widen.net/s/rzpp6psbnc/from-government-policy-to-business-acumen>

- безпеки в плані захисту від зовнішнього ворога забезпечує держава. Ризики, пов'язані з комерційною діяльністю, управляються через приватні інститути та організації за наявності якісної системи вирішення спорів і конфліктів.
- 2) Конкурентоспроможність країни неможлива без ефективного уряду. Він стане таким лише тоді, коли на нього натягнути «кайдани» (розмір держвидатків, держсектора, державного боргу, зайнятість у державному секторі), зобов'язати працювати у режимі відкритості та прозорості, а також заборонити займатися комерційною діяльністю, тобто не володіти/управляти ресурсами/активами, не бути інвесторами, кредиторами, менеджерами та споживачами (державні закупівлі, крім силових структур).
 - 3) Для побудови в країні якісної інфраструктури зовсім не обов'язково мати загальні державні видатки понад 25% ВВП. Важливо створити умови інвестиційної привабливості для приватних інвесторів в інфраструктурні сектори, забезпечити режим відкритої конкуренції та рівності перед законом.
 - 4) Конкурентоспроможність країни не може ґрунтуватися на розвитку державного бізнесу, на виділенні VIP-розпорядниками чужих «точок зростання», номенклатурно-силовому регулюванні комерційної діяльності, коли чиновники, контролери та силовики визначають поняття «справедливість», «доцільність», «вигода», «ризик», «норма прибутку/витрат» тощо.
 - 5) Внесок Уряду в забезпечення швидкого, довгострокового економічного зростання — безпека, стабільність цін (інфляція до 2% річних), незалежний, справедливий суд, низькі податки, низьке регуляторне навантаження, вільний ринок фінансових послуг, вільний вхід на ринок товарів/послуг і вихід з нього, максимум персональної відповідальності за економічні рішення, наявність репутаційного фільтра/шлагбаума для потрапляння в органи державного управління.
 - 6) Ключем до конкурентоспроможності країни є створення максимально сприятливих умов (безпека, свобода вибору, самореалізація у сфері підприємництва, якісна інфраструктура, система освіти та охорони здоров'я) для людського капіталу. Чим більше бар'єрів на ринку праці, у сфері фінансів, міжнародної торгівлі, персонального пересування, особливих національних вимог щодо сертифікації, ліцензування або отримання дозволів, тим вища загроза втрати свого людського,

- підприємницького капіталу, а також провал у залученні іноземного, в тому числі за рахунок трудової міграції та імміграції.
- 7) Державні програми прискореної технологічної модернізації країни, її інноваційного розвитку через т. зв. державно-приватне партнерство, каналізацію ресурсів в окремі сектори/території за допомогою пільг, дотацій, субсидій, преференцій підвищують не конкурентоспроможність країни в довгостроковій перспективі, а добробут і рівень багатства VIP-розпорядників чужого при ерозії економічної свободи, прав власності, при різкому зростанні витрат корупції та обсягу «омертвілого» капіталу.

Додаток 2. СТАТИСТИЧНИЙ ДОДАТОК

Підсумки економічного, інституційного, соціального розвитку України, 1991-2025 рр.

Показник	2024/25	Показники, індекси	2024/25
ВВП, млрд \$ (ринковий курс)	190,4	Місце України за темпами економічного зростання (реальний ВВП) у період 2006-2024 рр.	110
Частка економіки України у світі, 2024 р., %	0,18%	Місце України за продуктивністю праці у світі, 2024 р.	98
ВВП України (номінальний ВВП), як частка ЄС, %, 2024 р.	0,98%	Місце в Індексі особистої свободи Cato Institute	111
ВВП на душу населення, \$	5700	Місце в Індексі економічної свободи, 2024 р.	150
ВВП на душу населення, як % від середньо-світового, 2024 р.	41,7%	Місце в Міжнародному індексі прав власності, 2024 р.	102
ВВП на душу населення України, як % в ЄС, 2024 р.	13,2%	Місце в Індексі верховенства права, 2024 р.	88
ВВП, млрд. \$ за пкс	659,0	Місце за якістю регуляторного середовища, 2024 р.	106
ВВП на душу населення за пкс, \$	17390	Місце за ефективністю державного управління, 2024 р.	99
Середньорічна інфляція, 2004-2024 рр.	12,7%	Індекс соціального благополуччя, 2025 р. (скільки часу потрібно працювати, щоб купити кошик з 40 товарів і послуг)	28 років 6 місяців 8 днів
Співвідношення комерційного кредиту до ВВП, %	7,7%	Місце в Індексі фінансової відкритості, 2022 р.	166
Частка накопичених Україною прямих іноземних інвестицій, % світових (inward FDI), %	0,11%	Місце в Індексі ризиків хабарництва, 2024 р. Bribery Risk Matrix	109
Частка накопичених Україною прямих іноземних інвестицій, % від залучених ЄС (inward FDI), %	0,48%	Місце в Індексі сприйняття корупції, 2024 р.	105
Розмір видатків бюджету органів держуправління, % ВВП	71,3%	Місце в Глобальному індексі інноваційності, 2024 р.	60
Державний борг, % ВВП (2025 р.)	108,6%	Місце у Світовому індексі благодійності, 2024 р. (World Giving Index)	7

Додаток 2. Статистичний додаток

Показник	2024/25	Показники, індекси	2024/25
Ціна держави для середнього українського домогосподарства: розмір податків, регуляторного, інфляційного, транзакційного податків, як частка грошових витрат домогосподарства, в \$ і %	\$5000 67%	Місце в Індексі якості навколишнього середовища, 2024 р. Environmental Performance Index	41
Частка товарного експорту у світовому, % 2024 р.	0,17%	Показник Індексу економічної безпеки, 2024 р. (100 балів – максимум захисту)	35,2 бали, помаранчевий рівень небезпеки
Частка товарного імпорту у світовому, % 2024 р.	0,29%	Місце в Індексі економіки здорового глузду, 2024 р.	89
Частка експорту послуг України у світі, % 2024 р.	0,17%	Місце в Індексі щастя, 2025 р.	111
Частка імпорту послуг України у світі, % 2024 р.	0,27%	Місце в Індексі людського розвитку, 2025 р.	87
Частка ринкової вартості матеріальних активів України у світі, 2023 р.	0,08%	Місце в Індексі соціального прогресу, 2025 р.	63
Частка ринкової вартості нематеріальних активів України у світі, 2023 р.	0,02%	Місце в Індексі енергетичного транзиту, 2025 р.	56
Частка роздрібного обороту товарів і послуг України у світі, 2023 р.	0,19%	Місце в Індексі гендерної рівності, 2025 р.	62
Валова вартість години робочої сили України, як частка ЄС-27, % 2024 р. (ЄС-27 = €33,5)	10,5%	Місце в Індексі процвітання Legatum, 2023 р.	74
		Місце в Індексі м'якої сили, 2025 р.	46

Грошово-кредитна політика України, 2019-2024 рр.

Показник, млрд гривень	01.01.2025	01.01.2024	01.01.2023	01.01.2022	01.01.2021	01.01.2020	01.01.2019
МО	759,75	716,2	666,1	581,0	516,1	384,4	363,6
Зміна МО, до попереднього періоду, %	6,1%	7,5%	14,6%	12,6%	34,3%	5,7%	9,3%
Грошова база	1052,11	976,9	792,5	662,5	596,0	477,5	435,8
Зміна грошової бази, %	7,7%	23,3%	19,6%	11,2%	24,8%	9,6%	9,2%

Показник, млрд гривень	01.01.2025	01.01.2024	01.01.2023	01.01.2022	01.01.2021	01.01.2020	01.01.2019
M1	2129,29	1863,2	1571,4	1281,2	1050,1	770,0	671,3
Зміна M1, %	14,3%	18,6%	22,6%	22,0%	36,4%	14,7%	11,6%
M2	3487,86	3076,4	2500,5	2069,6	1847,4	1435,2	1273,8
Зміна M2, %	13,4%	23,0%	20,8%	12,0%	28,7%	12,7%	5,4%
M3	3488,38	3077,2	2501,6	2071,4	1850,0	1438,3	1277,6
Зміна M3, %	13,4%	23,0%	20,8%	12,0%	28,6%	12,6%	5,7%

Фіскальна політика України, 2021-2024 рр.

Показник	2021	2022	2023	2024	2024 р. до 2021 р., млрд. \$
Загальні доходи органів державного управління, млрд. \$	72,94	80,67	97,96	103,02	30,08
Загальні доходи органів державного управління, % ВВП	36,5	49,8	54,8	54,1	
Загальні витрати органів державного управління, млрд. \$	80,94	105,94	133,0	135,97	55,03
Загальні витрати органів державного управління, % ВВП	40	65,4	74,4	71,4	
Витрати на оборону, млрд. \$	4,67	35,38	57,3	57,3	52,66
Витрати на оборону, % ВВП	2,4	22,0	32,1	30,1	
Невійськові витрати, млрд. \$	76,27	69,82	75,44	78,67	2,4
Невійськові витрати, % ВВП	38	43,4	42	41,3	
Невійськові витрати на душу населення, в \$	1860	1940	2155	2380	
Дефіцит бюджету органів державного управління, млрд. \$	7,9	25,27	35,04	32,75	24,76
Дефіцит бюджету органів державного управління, % ВВП	-	-	-19,6	-17,2	
Державний борг, млрд \$	97,7	125,87	147,1	171,0	73,28
Державний борг, % ВВП	48,9	77,7	82,3	89,8	
ВВП, у млрд \$	199,84	161,99	178,76	190,43	-9,41

Джерело: База даних МВФ. Квітень 2025 р.

<https://www.imf.org/en/Publications/WE0/weo-database/2025/april>

**Динаміка окремих країн світу в Глобальному індексі інноваційності,
2011 р., 2018 р., 2025 р.**

Країна	Індекс-2011 Місце (125 країн)	Індекс-2018 Місце (126 країн)	Індекс-2025 Місце (139 країн)	2025 р. до 2018 р. Кількість місць	2025 р. до 2011 р. Кількість місць
Індія	62	57	38	19	24
Туреччина	65	50	43	7	22
Китай	29	17	10	7	19
Грузія	73	59	56	3	17
Південна Корея	16	12	4	8	12
Естонія	23	24	16	8	7
Литва	40	40	33	7	7
В'єтнам	51	45	44	1	7
Болгарія	42	37	37	0	5
Польща	43	39	39	0	4
Казахстан	85	74	81	-7	4
Румунія	50	49	49	0	1
Ізраїль	14	11	14	-3	0
Росія	56	46	60	-14	-
Ірландія	13	10	18	-	-
Чехія	27	27	32	-5	-
Україна	60	43	66	-23	-
Угорщина	25	33	36	-	-
Словаччина	37	36	47	-11	-10
Аргентина	58	80	77	3	-19
Молдова	39	48	74	-26	-35

Джерело: WIPO Global Innovation Index 2011, 2018, 2025

<https://www.wipo.int/publications/en/series/index.jsp?id=129>

Окремі показники Глобального індексу інноваційності (GII), 2025 р.

Група факторів 1–3

Показник	Україна	Польща	Словаччина	Німеччина	Швеція	Південна Корея	США	Аргентина	Росія	Китай	Туреччина	Ізраїль	Індія
Місце GIІ-2025	66	39	47	11	2	4	3	77	60	10	43	14	38
ВВП на душу населення за пкс, \$	19603	51629	45632	7093	71731	62960	86601	28704	47299	26310	40283	54446	11112
1. Інститути	34,1 108	49,7	47,9 74	70,2	76,5 12	72,5 20	74,3 16	28,6 120	23,3 131	60,0 44	37,0 100	65,3 36	53,5 58
Інституційне середовище	31,8 115	60,7	62,0 48	74,8 23	83,2	79,1 18	75,8 22	37,2 106	19,1 133	63,9	41,8 94	63,6 46	56,0 63
Операційна стабільність для бізнесу	29 126	68,0 47	75,3 35	77,3	84,0 12	80,7 20	78,7 23	40,7 113	12,7 137	68,0 47	46,7 103	56,0 86	57,3 79
Ефективність уряду	34 94	53,4	48,7 60	72,2 23	82,4 10	77,6 17	73,0 21	33,8	25,6 112	59,7	37,0 87	71,2 25	54,7 47
Регуляторне середовище	35,6 106	64,1	63,8 42	85,1	88,8 11	77,6 24	81,7 20	38,9 97	22,1 132	44,9	40,6 94	71,9 29	50,2 65
Якість регулювання	40,6 88	64,7	60,6 45	80,4 16	86,4 10	72,6 26	78,9 18	35,6 97	20,9 131	38,5 94	41,4 87	72,6 27	43,6 81
Верховенство права	30,7 117	63,4	66,9 40	89,9 13	91,2 12	82,6 23	84,5 19	42,3 90	23,4 131	51,3	9,8 100	71,3 34	56,8 60
Бізнес-середовище	34,9 89	24,2	17,9 128	50,7	57,4	60,8 34	65,5 25	9,6 130	28,5 105	71,1 16	28,6 104	60,2 35	54,2 53
2. Людський капітал і дослідження	32,5 65	38,6	35,5 52	61,0 4	61,8 3	67,0 1	55,8 13	33,8 57	47,2 28	52,0	41,2 38	52,3 19	34,7 54
Освіта	57,6 48	60,9	55,8 54	61,8 32	68,2 12	71,0 5	60,3 40	45,8 86	63,6 20	74,0 4	52,1 65	57,8 47	45,9 85
Результати PISA	439,5 43	492,3	457,7 40	482,3	487,4 18	523,5 4	489,4 17	394,8 66	481,3 24	579,0 1	461,7 38	465,5 37	Н. д.
Співвідношення «кількість учнів на одного вчителя» в середній школі	9,4 25	10,1	12,6 59	11,4 45	12,7 61	11,5 47	14,5 75	Н.д.	8,1 9	13,3 64	15,5 85	14,5 72	18,8 98
3. Інфраструктура	40,7 75	48,1	52,8 37	54,9	67,4 4	63,6 7	54,3 32	38,5 80	40,4 76	64,3 6	51,7 44	51,5 45	45,2 61

Показник	Україна	Польща	Словаччина	Німеччина	Швеція	Південна Корея	США	Аргентина	Росія	Китай	Туреччина	Ізраїль	Індія
ICTs	89,9 23	88,2	79,7 59	89,1 26	91,5 16	96,2 5	94,5 9	76,6 66	82,3 53	89,3	87,0 38	87,4 35	78,8 60
Загальна інфра-структура	16,0 122	36,4	35,0 60	48,9	64,7 6	62,5 10	54,1 13	22,4 99	31,6 77	64,5 7	43,7 36	47,2 31	43,5 37
Валове формування капіталу, % ВВП	14,8 126	19,2	21,0 98	21,8 89	25,8	32,2 19	21,8 90	19,1 109	24,5 55	42,3 2	30,2 24	25,4 46	33,3 14
ВВП на одиницю енергії	5,6 116	13,8	10,9 67	17,1 23	12,4	8,4 93	10,1 74	10,6 71	4,8 120	6,9 102	18,5 18	17,2 22	10,0 76

В Індексі-2025 оцінюються 139 країн.

* Перша цифра (вгорі) – показник за шкалою від «1» до «100» балів, друга цифра (внизу) – місце за даним фактором.

Джерело: Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. 18th Edition. WIPO. September 2025

<https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>

Окремі показники Глобального індексу інноваційності (GII), 2025 р.

Група факторів 4–7

Показник*	Україна	Польща	Словаччина	Німеччина	Швеція	Південна Корея	США	Аргентина	Росія	Китай	Туреччина	Ізраїль	Індія
Місце GIІ-2025	66	39	47	11	2	4	3	77	60	10	43	14	38
4. Розвиненість ринку	32,3 85	37,7	38,7 60	50,8 22	59,5 9	61,9 5	75,0 1	28,2 100	34,6 76	57,3 13	41,9 41	56,8 15	43,1 38
Кредит	16,7 98	20,4 89	35,8 44	47,0	59,8 10	69,6 5	75,2 3	14,4 105	18,8 97	50,0 27	37,4 41	45,0 32	34,5 50
Внутрішній кредит приватному сектору, % ВВП	23 110	34,8	61,8 50	81,8	127,8 12	176,1 5	192,0 4	16,0 122	54,2 59	194,7 3	49,6 65	69,3 42	50,1 64
Інвестиції	2,8 88	6,9 60	6,8 61	16,3 38	35,9 15	37,3 14	55,3 4	2,5 92	3,3 81	29,3 19	5,2 69	46,5 8	18,7 33

Показник*	Україна	Польща	Словаччина	Німеччина	Швеція	Південна Корея	США	Аргентина	Росія	Китай	Туреччина	Ізраїль	Індія
Ринкова капіталізація, % ВВП	4,379	26,4	Н.д.	53,6	Н.д.	117,511	184,96	8,477	38,5	76,2	28,751	63,032	106,018
Торгівля, диверсифікація, масштаб ринку	77,341	85,7	73,358	89,24	82,721	78,935	94,61	67,675	81,623	92,62	82,919	79,034	76,146
Застосовувана тарифна ставка, %	1,655	1,324	1,324	1,324	1,324	4,492	1,219	6,5110	4,087	2,775	3,581	1,016	7,6116
Ємність внутрішнього ринку, млрд \$ пкс	655,644	1890,7	247,573	6017,2	763,6	3,258,414	29167,82	1353,830	6909,4	37072,11	3,456,812	541,349	16020,03
5. Розвиненість бізнесу	25,8	39,5	3157	54,5	65,22	61,24	65,91	26,681	35,046	56,08	36,441	55,79	29,264
Працівники у сфері знань	36,564	50,7	4151	53,1	68,94	66,65	69,93	30,899	40,952	56,019	39,955	72,82	25,8112
6. Результати застосування знань і технологій	10,4	28,5	32,731	49,6	58,14	51,89	60,03	18,179	21,862	60,71	26,448	55,46	37,822
Створення знань	8,392	24,641	24,243	54,310	67,43	61,64	57,07	12,672	25,9	70,31	27,435	50,912	25,538
Вплив знань	12,4128	29,1	3727	44,7	56,55	42,819	78,71	22,879	26,962	60,23	33,644	56,56	48,511
Поширення знань	10,6102	31,7	3632	49,9	50,313	51,111	44,320	19,066	12,792	51,69	18,171	58,93	39,427
7. Результати творчої діяльності	7,4121	37,0	26,956	55,68	60,12	57,74	56,65	26,759	27,055	49,714	39,230	40,928	32,742
Нематеріальні активи	5,8117	40,1	17,782	62,66	77,99	75,62	56,211	31,956	35,0	81,21	56,710	32,155	41,828
Креативні товари та послуги	0,7	23,5	34,620	27,7	49,15	32,622	45,89	13,763	6,686	31,926	13,664	38,615	21,453
Креативність онлайн	17,5109	44,2	3738	69,5	73,66	46,832	68,211	29,456	31,452	4,6131	29,755	61,021	25,964

В Індексі-2025 оцінюються 139 країн.

* Перша цифра (вгорі) – показник за шкалою від «1» до «100» балів, друга цифра (внизу) – місце за даним фактором.

Джерело: Global Innovation Index 2025. Innovation at a Crossroads. 18th Edition. WIPO. September 2025

<https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/assets/80937/global-innovation-index-2025-en.pdf>

**Валові заощадження в окремих країнах світу,
у % ВВП, 2004-2024 рр. (gross national savings)**

Країни	Валові національні заощадження, % ВВП		
	2004 р.	2014 р.	2024 р.
Китай	45	47,4	42,7
Сінгапур	42,2	47,4	39,7
В'єтнам	23,8	34,0	36,7
Південна Корея	35,6	34,7	35,7
Данія	25,7	28,6	34,7
Ірландія	27,1	24,0	34,6
Індія	34,7	33,0	32,6
Швеція	27,1	26,2	32,1
Швейцарія	37,2	32,3	31,9
Японія	29,4	25,8	31,0
Індонезія	24,0	31,5	30,8
Росія	28,1	25,2	30,0
Бангладеш	27,9	30,5	28,3
Чехія	26,1	25,5	28,0
Німеччина	23,5	27,4	26,8
Ізраїль	24,3	27,1	26,6
Угорщина	18,1	25,3	25,8
Естонія	22,7	27,3	25,1
Туреччина	22,3	24,9	24,6
Франція	21,9	20,9	24,1

Країни	Валові національні заощадження, % ВВП		
	2004 р.	2014 р.	2024 р.
Білорусь	23,4	28,2	23,7
Чилі	24,5	21,7	21,8
Болгарія	19,2	23,6	20,6
Грузія	28,4	15,7	18,4
Польща	14,5	17,9	17,9
США	17,7	19,6	17,3
Аргентина	19,4	15,6	15,4
Великобританія	15,4	12,4	14,3
Україна	34,4	9,6	9,4

Джерело: World Economic Outlook Database. IMF. Квітень 2025

Гендер, благополуччя, демографія та свобода

Країна	Місце за фактором «Жінки з вищою освітою»	Гендерна рівність у середній освіті	Місце в Глобальному індексі гендерного розриву, 2024 р.	Місце за фактором «жінки серед професійних, технічних працівників»	Загальний коефіцієнт народжуваності, народжень на одну жінку	ВВП на душу населення за пкс, \$	Місце в Індексі економічної свободи, 2024 р.	Місце в Індексі захисту прав власності, 2024 р.
Ірландія	36	1	9	1	1,72	122596	6	17
Швейцарія	28	1	20	76	1,52	83020	3	11
Аргентина	62	1	32	1	1,89	27127	159	94
США	21	1	43	1	1,66	71309	5	14
Сінгапур	55	73	48	86	1,12	129083	2	2
Польща	17	61	51	1	1,33	43662	70	47
Білорусь	7	1	55	1	1,48	26527	112	118
Україна	9	1	63	1	1,16	14951	150	102
Грузія	15	1	69	1	2,08	20612	21	65
Румунія	58	64	68	1	1,80	39872	43	42

Країна	Місце за фактором «Жінки з вищою освітою»	Гендерна рівність у середній освіті	Місце в Глобальному індексі гендерного розриву, 2024 р.	Місце за фактором «жінки серед професійних, технічних працівників»	Загальний коефіцієнт народжуваності, народжень на одну жінку	ВВП на душу населення за пкс, \$	Місце в Індексі економічної свободи, 2024 р.	Місце в Індексі захисту прав власності, 2024 р.
Ізраїль	61	1	91	1	3,00	48319	41	29
Південна Корея	33	93	94	1	0,81	49977	32	22
Угорщина	37	1	101	1	1,59	40684	55	49
Чехія	4	1	104	78	1,83	48784	22	23
Китай	56	80	106	-	1,16	21019	104	51
Японія	25	1	118	-	1,30	44914	11	12
Туреччина	60	124	127	101	1,89	33061	138	92
Індія	111	132	129	122	2,03	8566	84	58

Джерело: AITi Global Social Progress Index 2025
<https://www.socialprogress.org/alti-global-social-progress-index>
Economic Freedom of the World 2024. Frazer Institute.
<https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/2024-10/economic-freedom-of-the-world-2024.pdf> The 2024 International Property Rights Index. Property rights alliance.
<https://internationalpropertyrightsindex.org/>
Global Gender Gap Report 2024. WEF.
https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf

Ціна держави для людини.
Базові витрати на життя, податки, регуляторне та інфляційне навантаження

Показник	Україна	США	ЄС	Польща	Німеччина
ВВП 2023 р., млрд \$	178	27358	18349	808,4	4457,0
Грошові витрати середнього домогосподарства на рік, у \$					
Всього витрати, \$	7200	7300	4530	2420	5310
Харчування та напої (безалкогольні)	2880	935	6390	4575	621
Житло, включаючи комунальні послуги	850	24300	11330	4670	13540
Регуляторний податок (всі рівні влади)	1950	21900	10880	5810	128
Інфляційний податок	720	2950	2270	1700	2720
Податки (податок на прибуток, податки, включені в товари/послуги, в тому числі ПДВ, акцизи, CIT, з продажів)	2200	20440	1586	870	2120

Показник	Україна	США	ЄС	Польща	Німеччина
РАЗОМ: регуляторний, інфляційний, стандартні податки, \$	4870	45290	2901	16210	3672
Середньорічні витрати, видатки, платежі домогосподарства на утримання держави, % від усіх витрат	67,6	62,0	64,0	67,0	69,2

Джерело: розрахунки автора на основі даних статистичних органів країн, Євро-стат, МВФ.

Оцінка регуляторного навантаження — Ten Thousand Commandments Sizing up the federal government's new rules and regulations 2024 Edition. Competitive Enterprise Institute. July 2024 https://cei.org/wp-content/uploads/2024/07/10K_2024_v5_for_Rich_1.pdf

Таблиці в Українську платформу бізнесу 2025-2026 рр.

Україна: динаміка основних макроекономічних показників 2004-2025 рр.

Показник	2004	2009	2014	2019	2021	2022	2023	2024	2025
Темпи зростання реально-го ВВП, %	11	-15,1	-6,6	3,2	3,4	-28,8	5,5	2,9	2,0
ВВП, у млрд доларів за ринковим курсом	64,75	117,08	133,39	153,9	199,84	161,99	181,23	190,69	209,71
ВВП на душу населення за ринковим курсом, \$	1374,66	2557,28	3119,58	368739	4874,31	4693,83	5326,19	5718,99	6381,68
ВВП за пкс у млрд \$	337,58	452,03	506,02	604,4	746,47	569,62	623,39	657,48	686,94
ВВП за пкс на душу насе-лення, \$	8228,42	9873,36	11834,1	14482,52	18207,62	16505,59	18321,1	19718,84	20903,94
Частка країни у світі, ВВП за ПКС, %	0,62	0,55	0,47	0,43	0,48	0,33	0,33	0,33	0,33
Інфляція, % грудень до грудня	12	12	24,9	4,1	10	26,6	5,1	12,0	9,0
Поточний рахунок платіж-ного балансу, млрд \$	6,91	-1,73	-5,11	-4,21	-3,88	7,97	-9,56	-13,75	-34,62
Поточний рахунок платіж-ного балансу, % ВВП	10,7	-	-3,8	-2,7	-1,9	4,9	-5,3	-7,2	-16,5
Дефіцит бюджету органів держуправління, % ВВП	-4,4	-6,3	-4,5	-	-	-15,6	-19,3	-17,2	-21,3
Валовий державний борг, % ВВП	24,8	35,4	70,3	50,5	48,9	77,7	81,2	89,7	108,6

Показник	2004	2009	2014	2019	2021	2022	2023	2024	2025
Доходи держбюджету, % ВВП	37	42,4	40,3	39,4	36,5	49,8	54,1	54,1	41,6
Витрати держбюджету, % ВВП	41,6	48,6	44,8	41,5	40,5	65,4	73,4	71,3	62,9

Джерело: База даних МВФ. Жовтень 2025 р.
<https://www.imf.org/external/datamapper/datasets>

Таблиці зовнішньої торгівлі України 2018-2024 рр.

Експорт товарів України, 2018-2024 рр., млн \$

Товар	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Експорт, загалом	47336	50054	49192	68073	44134	36040	40407
С/г товари	19478	22891	22931	27593	24014	22586	
Продовольчі товари	18520	22020	22089	26558	23129	21790	
Паливо та продукти гірничодобувної промисловості	5303	5644	6014	9515	4637	2557	
Паливо	861	863	556	743	1045	392	
Промислові товари	22362	21274	20094	28459	15482	10896	
Залізо та сталь	10596	9418	8224	13682	5239	3188	
Хімічні товари	1729	1820	1934	2815	1487	1092	
Фармацевтичні товари	219	251	269	302	239	279	
Машини та транспортне обладнання	5307	5330	5297	5971	4122	2960	
Офісне та телекомунікаційне обладнання	507	414	374	441	326	191	
Офісне обладнання для електронної обробки даних	45	44	206	110	111	72	
Телекомунікаційне обладнання	402	330	130	288	142	73	
Інтегральні схеми та електронні компоненти	60	40	37	43	74	46	
Транспортне обладнання	726	933	822	752	388	367	
Автомобільні товари	132	129	127	164	114	84	
Текстиль	291	310	315	368	248	190	
Одяг	563	539	465	494	441	167	

Джерело: база даних Світової організації торгівлі (СОТ). Жовтень 2025 р.
<https://stats.wto.org/>

Імпорт товарів України, 2018-2024 рр., млн \$

Товар	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Імпорт, загалом	57188	6080	54337	72843	55294	63527	70499
С/г товари	5512	6167	6892	8103	6288	7293	
Продовольчі товари	4903	5576	6327	7391	5789	6749	
Паливо та продукти гірничодобувної промисловості	14789	13568	8591	13867	13517	11105	
Паливо	13398	12172	7421	12481	12797	10363	
Промислові товари	36329	40547	37848	47605	33016	40114	
Залізо та сталь	1583	1453	1191	1658	1073	1635	
Хімічні товари	9077	9403	9128	12028	8132	9584	
Фармацевтичні товари	2028	2234	2604	3064	1953	2202	
Машини та транспортне обладнання	16582	1955	17588	21759	14961	19253	
Офісне та телекомунікаційне обладнання	3302	3976	3359	3785	2585	3625	
Офісне обладнання для електронної обробки даних	851	908	1178	1360	894	1040	
Телекомунікаційне обладнання	1522	1544	1649	1850	1307	2146	
Інтегральні схеми та електронні компоненти	929	1525	532	575	384	439	
Транспортне обладнання	4340	6005	5594	7193	5446	7243	
Автомобільні товари	3663	5233	4970	6246	4566	6299	
Текстиль	1299	1381	1373	1552	1207	1344	
Одяг	561	839	806	994	1349	901	

Джерело: база даних Світової організації торгівлі (СОТ). Жовтень 2025 р.
<https://stats.wto.org/>

Експорт та імпорт товарів і послуг, 2018-2024 рр.

Товар	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Експорт, млн \$ всього	15536	17154	15279	18069	16138	15941	16554
Імпорт, млн \$ всього	13809	14904	10125	13384	24918	23179	20255
Баланс, млн \$	1727	2250	5154	4685	-8780	-7238	-3701

Додаток 2. Статистичний додаток

Експорт товарів, млн \$ всього	47336	5005	4919	6807	44134	36040	40407
Імпорт товарів, млн \$ всього	57188	6080	54337	7284	55294	63527	70499
Торговий баланс за товарами, млн \$	-9852	-10746	-5145	-4770	-11160	-27487	-30092
Торговельний баланс за товарами та послугами, млн \$	-8125	-8496	0,09	-0,85	-19940	-34725	-33793
Торговельний баланс за товарами та послугами, % ВВП	-6,2	-5,5	0	-0,4	-12,3	-19,2	-17,7
ВВП, у млрд \$	130,91	153,9	156,57	199,84	161,99	181,23	190,69

Джерело: база даних COT. Жовтень 2025 р. <https://stats.wto.org/>

Україна в Індексі економічної свободи, 1995-2023 рр.*

Рік	Місце	Значення Індексу	Рік	Місце	Значення Індексу
2023	143	5,24	2010	135	5,47
2022	150	5,12	2009	140	5,22
2021	113	6,06	2008	138	5,13
2020	109	6,19	2007	140	5,26
2019	120	6,20	2006	134	5,34
2018	133	5,86	2005	131	5,26
2017	140	5,65	2004	125	5,32
2016	139	5,61	2003	127	5,20
2015	144	5,25	2002	122	5,36
2014	136	5,64	2001	134	4,84
2013	116	6,01	2000	140	4,45
2012	115	5,96	1995	118	3,46
2011	131	5,66			

*У доповіді за 2025 р. наведено дані за 2023 р., у доповіді за 2024 р. — дані за 2022 р. і так далі.

Джерело: Economic Freedom of the World 2025. Frazer Institute. September, 2025
<https://www.frazerinstitute.org/sites/default/files/2025-10/economic-freedom-of-the-world-2025-annual-report.pdf>

Окремі країни світу в Міжнародному індексі захисту прав власності 2025

Шкала від «0» до «10» (максимальний захист), всього 126 країн

Місце	Країна	Значення Індексу	Правова, політична система	Захист фізичної власності	Захист інтелектуальної власності
1.	Люксембург	8,2	8,1	9,3	7,3
2	Австралія	8,0	8,1	8,6	7,4
3	Швейцарія	8,0	8,3	9,2	6,6
4.	Японія	7,9	7,7	8,9	7,1
5	Данія	7,8	8,7	7,6	7,0
6	Канада	7,8	8,0	8,4	6,9
7	Австрія	7,7	7,7	7,9	7,6
8	Німеччина	7,7	8,0	7,6	7,6
9	Н. Зеландія	7,7	8,5	7,6	6,9
10	США	7,7	6,7	8,3	8,0
11	Сінгапур	7,6	8,0	7,4	7,5
12	Франція	7,6	7,0	8,3	7,5
13	Ірландія	7,6	8,1	7	7,4
14	Швеція	7,6	8,3	6,8	7,6
15	Фінляндія	7,5	8,6	7	7,1
18	Великобританія	7,4	7,5	7	7,5
19	Нідерланди	7,4	8,0	6,7	7,5
21	Південна Корея	7,2	7,0	8,0	6,6
24	Чехія	7,0	7,2	7	6,8
25	Італія	7,0	6,4	7,7	6,7
28	Литва	6,6	7,2	6,6	6,0
29	Ізраїль	6,6	5,2	7,6	6,9

Місце	Країна	Значення Індексу	Правова, політична система	Захист фізичної власності	Захист інтелектуальної власності
34	Словаччина	6,3	6,2	6,9	5,8
35	Хорватія	6,3	5,6	7,6	5,5
36	Румунія	6,3	5,7	6,7	6,5
40	Польща	6,0	5,9	6,4	5,7
42	Греція	5,9	5,5	6,4	5,9
47	Угорщина	5,6	5,1	5,2	6,3
49	Грузія	5,4	4,8	6,4	4,9
52	Вірменія	5,1	4,3	5,5	5,6
58	Бразилія	5,0	4,5	5,5	5,0
60	Сербія	4,9	4,1	5,3	5,3
62	Китай	4,9	4,0	4,3	6,5
64	Казахстан	4,9	4,2	5,6	4,9
65	Індія	4,9	4,7	4,6	5,2
70	Молдова	4,8	4,2	4,5	5,5
84	Аргентина	4,3	4,4	4,1	4,3
93	Туреччина	4,1	3,1	3,9	5,2
96	Росія	3,9	2,5	4,7	4,4
104	Україна	3,5	3,1	2,9	4,5
125	Венесуела	2,0	1,4	1,6	3,1
126	Ємен	1,7	1,1	0,3	3,7

Джерело: Міжнародний індекс прав власності 2025. Альянс прав власності. Жовтень 2025

https://atr-ipri25.s3.us-east-1.amazonaws.com/IPRI_Full_report_2025_combined_v4.pdf

Динаміка України в міжнародному індексі захисту прав власності, 2007-2025 рр.

Рік	Місце України у світі	Місце України в регіоні	Значення Індексу	Правова, політична система	Захист фізичної власності	Захист інте- лектуальної власності
2007	57	8	3,4	2,71	3,64	3,85
2009	83	14	4,2	3,73	4,61	4,25

2011	114	24	4,0	3,5	4,4	4,2
2013	113	24	4,2	3,6	4,8	4,3
2015	105	21	3,93	2,84	4,87	4,07
2017	123	24	3,42	2,48	3,38	4,42
2019	109	23	4,43	2,97	5,75	4,58
2020	105	22	4,47	3,06	5,77	4,56
2021	105	25	4,45	3,21	5,76	4,39
2022	105	25	3,98	3,33	4,22	4,39
2023	100	23	4,01	3,31	4,18	4,54
2024	102	23	3,82	2,76	4,16	4,54
2025	104	24	3,5	3,12	2,91	4,49

Джерело: 2025 International Property Rights Index. Property Rights Alliance. October 2025 <https://internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>

Динаміка Індексу свободи людини України, 2000-2022 рр.

Рік	Індекс свободи людини Human freedom index		Особиста свобода Personal freedom		Економічна свобода	
	Значення Індексу	Місце	Значення Індексу	Місце	Значення Індексу	Місце
2000	6,1	107	7,29	86	4,45	140
2001	6,31	102	7,36	82	4,84	134
2002	6,57	92	7,44	84	5,36	122
2003	6,51	95	7,45	84	5,20	127
2004	6,57	97	7,46	83	5,32	125
2005	6,75	91	7,81	68	5,26	131
2006	6,87	90	7,97	60	5,34	134
2007	6,87	88	8,02	60	5,26	140
2008	6,81	90	8,02	60	5,13	138
2009	6,86	87	8,04	60	5,22	140
2010	6,84	90	7,81	68	5,47	135
2011	6,84	91	7,69	72	5,66	131
2012	6,91	85	7,59	76	5,96	115
2013	6,90	85	7,53	77	6,01	116

Рік	Індекс свободи людини Human freedom index		Особиста свобода Personal freedom		Економічна свобода	
	Значення Індексу	Місце	Значення Індексу	Місце	Значення Індексу	Місце
2014	6,36	114	6,87	102	5,64	136
2015	6,21	119	6,90	98	5,25	144
2016	6,56	105	7,24	92	5,61	139
2017	6,56	107	7,20	94	5,65	140
2018	6,57	103	7,08	95	5,86	133
2019	6,80	90	7,23	89	6,20	120
2020	6,73	84	7,12	82	6,19	109
2021	6,68	85	7,12	80	6,06	113
2022	5,84	122	6,36	111	5,12	150

Джерело: the Human Freedom Index 2024. A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom. Cato Institute. December 2024 <https://www.cato.org/human-freedom-index/2024>

Зміна частки окремих країн у світовій економіці, 2004 р. проти 2025 р.

Країна	2004		2025	
	ВВП, у млрд \$	Частка у світі, %	ВВП, у млрд \$	Частка у світі, %
США	12217,2	27,53	30615,7	26,13%
ЄС	11430,64	25,76	21096,78	18,0%
Китай	1978,9	4,46	19398,6	16,56%
Японія	4893,1	11,03	4279,8	3,65%
Індія	709,2	1,6	4125,2	3,52%
Росія	633,3	1,43	2540,7	2,17%
Бразилія	669,3	1,5	2256,9	1,93%
Мексика	819,5	1,85	1862,7	1,59%
Туреччина	408,3	0,92	1565,5	1,34%
Нідерланди	660,9	1,49	1320,6	1,13%
С. Аравія	258,7	0,58	1268,5	1,08%
Польща	256,45	0,58	1039,62	0,89%
Швейцарія	403,5	0,91	1002,7	0,86%
Ірландія	194,3	0,44	708,8	0,6%

Країна	2004		2025	
	ВВП, у млрд \$	Частка у світі, %	ВВП, у млрд \$	Частка у світі, %
Аргентина	164,9	0,37	683,4	0,58%
Швеція	384,5	0,87	662,3	0,57%
Ізраїль	139,9	0,32	610,8	0,52%
Румунія	75,06	0,17	422,51	0,36%
Чехія	120,15	0,27	383,38	0,33%
Казахстан	43,2	0,1	300,0	0,26%
Україна	64,75	0,15	209,71	0,18%
Словаччина	43,02	0,1	154,59	0,13%
Болгарія	26,16	0,06	127,92	0,11%
Литва	22,71	0,05	95,27	0,08%
Білорусь	23,9	0,05	85,7	0,07%
Грузія	5,27	0,01	37,4	0,03%
Країни, що розвиваються	9709,4	21,88	48566,8	41,45%
Країни, що розвиваються, Європа	1650,1	3,72	6463,04	5,52%
Світ	44373,63	100	117165,39	100%

Джерело: База даних МВФ. Жовтень 2025. За 2025 р. – прогноз МВФ жовтня 2025 р.
<https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWorld>

Динаміка частки основних країн Заходу та його конкурентів у виробництві світового ВВП, 1980-2024 рр.

Країна	Частка ВВП країни у світі, %						Зміна частки країни у ВВП світу, 2024 р. до 1980 р. у %
	1980	1990	2000	2010	2020	2024	
США	25,0	26,3	32,6	23,1	24,9	26,4	5,6%
Великобританія	5,3	5,3	5,3	3,8	3,1	3,3	-37,7%
Німеччина	7,5	7,1	6,3	5,3	4,6	4,2	-44,0%
Канада	2,4	2,6	2,4	2,5	1,9	2,0	-16,7%
Франція	6,1	5,6	4,3	4,1	3,1	2,9	-52,5%
Італія	4,2	5,1	3,7	3,3	2,2	2,1	-50,0%
Японія	9,79	14,07	15,81	8,97	5,89	3,64	-62,8%
Австралія	1,4	1,4	1,3	1,9	1,6	1,6	14,3%

Країна	Частка ВВП країни у світі, %						Зміна частки країни у ВВП світу, 2024 р. до 1980 р. у %
	1980	1990	2000	2010	2020	2024	
Іспанія	2,0	2,4	1,9	2,2	1,5	1,6	-20,0%
РАЗОМ:	63,69	69,87	73,61	55,17	48,79	47,74	-25,0%
Китай	2,7	1,8	3,9	9,4	17,6	17,0	629,6%
Індія	1,6	1,4	1,5	2,6	3,1	3,5	218,8%
Бразилія	1,3	2,0	2,1	3,4	1,7	2,0	53,8%
Росія	-	-	0,9	2,5	1,7	2,0	222,2%
Південна Корея	0,6	1,3	1,9	1,8	2,0	1,7	283,3%
Мексика	2,1	1,4	2,4	1,7	1,3	1,7	-19,0%
Туреччина	0,8	0,9	0,9	1,2	0,8	1,2	150%
Індонезія	0,9	0,6	0,6	1,2	1,2	1,3	144,4%
С. Аравія	1,4	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	-28,6%
Світовий ВВП, млрд. \$	11450	22643	31436	6520	8576	110549	9,7 разів (965,5%)

Розрахунки на основі даних з World Economic Outlook Database. April 2025 Edition.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2025/april>

Темпи економічного зростання країн Центральної та Східної Європи, 2004-2024 рр.

Країна	Загальні державні видатки, % ВВП**		Середньорічні темпи зростання ВВП, у постійних цінах			ВВП на душу населення за пкс, ЄС-15 = 100)		
	2004	2024	2004	2019	2024	2004	2019	2024
Польща	43,4	49,7	4,1	2,6	3,8	44,1	69,1	74,6
Болгарія	34,6	36,6	3,1	2,6	3,0	30,0	51,6	62,9
Хорватія	49,0	48,4	1,5	3,5	2,0	48,3	63,0	73,0
Чехія	42,2	43,0	2,8	0,4	2,3	69,0	88,8	86,6
Естонія	34,1	44,2	3	0,2	2,3	47,7	78,2	75,2
Литва	33,1	39,3	3,5	2,4	3,3	43,1	78,1	83,2
Латвія	34,8	44,5	2,9	1,5	2,5	38,7	62,0	67,3
Румунія	33,7	39,8	4,0	1,8	3,5	29,6	64,7	74,7

Країна	Загальні державні видатки, % ВВП**		Середньорічні темпи зростання ВВП, у постійних цінах			ВВП на душу населення за пкс, ЄС-15 = 100)		
	2004	2024	2004	2019	2024	2004	2019	2024
Словаччина	38,1	47,0	3,8	1,3	3,2	49,8	65,4	71,1
Словенія	46,9	46,8	2,2	2,1	2,2	74,3	81,5	86,4
Угорщина	48,8	46,9	2,2	1,3	2,0	53,5	68,6	73,1
Україна*	41,6	71,4	1,4	-4,0	0,12	25,7	29,3	29,7
Моделі капіталізму								
Клаптиковий Patchworkowy (11 країн ЦСЄ)			3,5	2	3,2	44,3	69,2	75,2
Континентальний (Австрія, Бельгія, Франція, Нідерланди, Люксембург, Німеччина)			1,5	0,6	1,2	103,8	109,2	106,2
Середземноморський (Греція, Іспанія, Португалія, Італія)			0,5	1,3	0,7	89,7	84,2	87,4
Нордичний (Данія, Фінляндія, Швеція)			1,7	1,3	1,6	108,2	109,3	109,3
Англосаксонський (Ірландія, Велика Британія)			1,7	1,0	1,6	106,5	101,1	103,2
ЄС-15			1,2	0,9	1,2	100,0	100,0	100,0

* Для України – ВВП на душу населення за ПКС, як частка (%) від ЄС-27. Розрахунок темпів зростання на основі даних МВФ.

** Дані МВФ World Economic Outlook Database. April 2025 Edition

<https://www.imf.org/en/Publications/WE0/weo-database/2025/April>

Джерело: Streszczenie raportu Szkoły głównej handlowej w Warszawie i Forum ekonomicznego 2025. Gazeta SGH raport. Wydanie specjalne (387), Karpacz 2025

https://gazeta.sgh.waw.pl/sites/gazeta.sgh.waw.pl/files/zalaczniki-2025/388_SGH-raport_karpacz_2025_PL_EN_www.pdf

Скільки України на світовому сировинному ринку

Товари	Світовий експорт, середньорічний показник 2021-2023 рр. у млрд \$	Експорт України, середньорічний показник 2021-2023 рр. у млрд \$	Частка України у світі, %
Загальний товарний експорт	21730,3	48,83	0,22%
Сировинні товари	7105,4	30,434	0,43%
Енергетичні товари	3163	0,46	0,02%
С/г сировина, в тому числі продовольчі товари	2291,9	15,52	1,1%

Товари	Світовий експорт, середньорічний показник 2021-2023 рр. у млрд \$	Експорт України, середньорічний показник 2021-2023 рр. у млрд \$	Частка України у світі, %
Мінеральні продукти, руди та метали	1,650,4	3,04	0,3%

* 37,1% сировинних товарів експортується з Азії та Океанії (\$2633,7 млрд), 33,7% – з Європи (\$2394,6 млрд), 13,1% – з Америки (\$932,3 млрд), з Африки – 1,8% (\$466,6 млрд).

Джерело: The State of Commodity Dependence 2025. Technical and statistical report. UNCTAD. July 2025 https://unctad.org/system/files/official-document/ditccom2025d3_en.pdf

Динаміка сировинної залежності України, 2012-2023 рр.

Показник	2012	2021
Експорт товарів, млн \$	61976,1	48833,0
Експорт сировинних товарів, млн \$	26216,8	30434,2
Частка сировинного експорту від загального товарного експорту, %	42,6	62,5
Сировинний експорт, як частка ВВП, %	16,0	17,0
Загальна рента від природних ресурсів, % ВВП	4,1	3,4
Частка с/г сировини в загальному товарному експорті, %	29,1	51,0
Частка енергії в загальному товарному експорті, %	4,6	1,5
Частка руд, металів, дорогоцінних каменів, немонетарного золота в загальному товарному експорті, %	8,9	10,0
Індекс середньої ціни на товари головної сировинної групи (базовий рік – 2010)	107,3	112,6
Частка трьох основних позицій сировинних товарів у загальному обсязі сировинного експорту, %	17,5	31,9
Частка трьох основних країн експорту сировинних товарів, % сировинного експорту	51,0	68,7
Імпорт сировинних товарів, млн \$	30785,4	20135,3
Імпорт продовольства, млн \$	6011,3	5545,8
Частка імпорту продовольства в загальному обсязі імпорту, %	8,4	9,2
Імпорт енергетичних товарів, млн \$	20848,7	11880,4
Частка імпорту енергетичних товарів у загальному обсязі імпорту, %	25,1	18,5
Середньорічні темпи зміни ВВП (у постійних цінах 2015 року), 2015-2020 та 2020-2023	2,0	-10,7

Показник	2012	2021
Додана вартість сільського господарства, промисловості, послуг, як % ВВП, 2012-2014, 2020-2022	10/27/63	11/24/65
ВВП на душу населення в постійних \$ 2015 р.	2290,8	2015,7
Співвідношення «працівники» до загальної кількості населення, %	51,8	49,3
Розподіл зайнятості: сільське господарство, промисловість, послуги	15/26/58	15/24/61

* середньорічний показник за три роки.

Джерело: The State of Commodity Dependence 2025. Technical and statistical report. UNCTAD. July 2025

https://unctad.org/system/files/official-document/ditcom2025d3_en.pdf

Сировинна залежність окремих країн світу, 2021/2023*

Країна	Експорт товарів, млрд. \$	Експорт сировинних товарів, млрд. \$	Частка сировинного експорту від усього експорту, %	Сировинний експорт, як частка ВВП, %	Загальна рента від природних ресурсів, % ВВП	Частка с/г сировини в загальному експорті, %	Частка енергії в загальному експорті, %	Частка руд, металів, дорогоцінних каменів у загальному експорті, %
Нігерія	55,28	53,07	96,3	12,6	7,3	4,0	89,7	2,6
Азербайджан	31,42	30,09	96,0	43,0	22,1	3,4	91,0	1,6
Австралія	373,84	342,07	92,0	19,3	8,4	14,4	31,6	46,0
Норвегія	209,21	180,96	88,8	35,1	6,8	8,5	75,3	5,0
Чилі	96,06	80,21	83,5	25,3	8,3	26,5	1,4	55,6
Казахстан	69,31	57,86	83,5	25,4	19,2	7,2	64,0	12,3
Н. Зеландія	44,0	35,07	81,2	14	1,4	75,7	1,4	4,1
Аргентина	77,72	48,69	80,6	8,3	2,1	71,1	7,4	2,1
Росія	501,6	365,48	76,6	18,1	12,8	9,6	55,7	11,2
Бразилія	318,32	239,51	75,3	12,6	4,8	43,6	15,8	15,9
Південна Африка	117,85	75,16	63,9	18,7	5,2	12,4	11,2	40,2
Греція	53,29	32,68	62,8	14,5	0,1	20,7	33,5	8,6
Україна	48,83	30,43	62,5	17,0	3,4	51,0	1,5	10,0
Індонезія	260,79	145,67	55,9	11,3	3,6	25,8	21,5	8,6
Канада	554,98	297,45	55,8	14,3	2,7	16,7	27,8	11,4

Країна	Експорт товарів, млрд. \$	Експорт сировинних товарів, млрд. \$	Частка сировинного експорту від усього експорту, %	Сировинний експорт, як частка ВВП, %	Загальна рента від природних ресурсів, % ВВП	Частка с/г сировини в загальному експорті, %	Частка енергії в загальному експорті, %	Частка руд, металів, дорогоцінних каменів у загальному експорті, %
Нідерланди	913,73	314,66	36,4	29,9	0,2	18,5	14,9	3,0
США	1944,59	634,85	35,5	2,5	0,7	11,6	17,5	6,4
Туреччина	245,0	58,24	24,2	6,2	0,5	12,4	5,6	6,2
Румунія	95,29	21,17	22,5	6,8	0,8	14,2	5,6	2,7
Польща	338,45	75,15	22,2	10,3	0,7	15,4	3,2	3,7
Німеччина	1673,03	214,22	13,3	5,0	0,1	6,7	2,8	3,7
Китай	3429,79	204,17	6,0	1,1	1,3	2,8	1,7	1,6

* середньорічний показник за три роки.

Джерело: The State of Commodity Dependence 2025. Технічний та статистичний звіт. ЮНКТАД. Липень 2025 р.

https://unctad.org/system/files/official-document/ditccom2025d3_en.pdf

Сукупна пропозиція енергії*, в ексаджоулях (exajoules), 2014-2024 рр.

Країна, регіон	2014	2020	2024	Частка, %
Канада	12,15	11,48	11,87	2,0%
Мексика	7,92	7,24	8,04	1,4%
США	92,43	86,21	91,83	15,5%
Північна Америка	112,5	104,93	111,75	18,9%
Аргентина	3,38	2,93	3,27	0,6%
Бразилія	10,5	9,59	10,71	1,8%
Чехія	1,74	1,62	1,43	0,2%
Німеччина	12,78	11,52	10,14	1,7%
Франція	10,21	8,77	9,01	1,5%
Польща	3,86	3,98	3,80	0,6%
Туреччина	5,0	6,16	7,02	1,2%
Україна	4,43	3,35	2,16	0,4%
Великобританія	7,95	6,65	6,43	1,1%

Країна, регіон	2014	2020	2024	Частка, %
Європа	79,1	73,65	71,66	12,1%
Росія	28,23	28,22	31,77	5,4%
Всього СНД	36,14	36,62	41,07	6,9%
Всього Близький Схід	33,98	36,56	41,43	7,0%
Всього Африка	17,47	18,6	21,03	3,6%
Китай	117,56	137,98	158,88	26,8
Індія	26,5	30,06	38,76	6,5%
Південна Корея	11,97	12,33	13,15	2,2%
Японія	18,93	16,56	16,44	2,8%
Всього Азія та Тихоокеанський регіон	215,90	243,27	279,24	47,2%
ЄС	57,92	53,59	52,02	8,8%
Всього світ	520,73	536,07	592,22	100%

Джерело: Statistical Review of World Energy 2025. Energy Institute. Червень 2025 р.
https://www.energyinst.org/__data/assets/pdf_file/0007/1658077/Statistical-Review-of-World-Energy.pdf

Накопичені прямі іноземні інвестиції (ПІІ), 2000-2024 рр.

Країна	Вхідні ПІІ (inward stock), млн \$				Вхідні ПІІ per capita, \$ 2024	Вихідні ПІІ (outward stock), млн \$			
	2000	2010	2022	2024		2000	2010	2022	2024
Сінгапур	110570	633354	2'326'998	2'230'874	368574	56755	466723	1'638'614	1'174'122
Ірландія	127089	285575	1'369'156	1'170'383	229961	27925	340114	1200117	1'378'060
Швейцарія	101635	648092	1'038'034	767035	86657	232202	1'043'199	1'316'327	1'286'559
Великобританія	439458	1'068'187	2'718'892	3'254'442	47887	940197	1'686'260	2'168'530	2'285'029
США	2'783'235	3'422'293	10'383'947	15'567'058	45542	2'694'014	4'809'587	7'982'833	9'757'678
Швеція	93791	324478	384021	400603	37532	123618	377258	519611	531299
Ізраїль	20426	60086	229880	265155	28476	9091	67893	99842	114825
Естонія	2645	15551	34289	35190	26678	259	5545	12289	13517
ЄС	1882'785	5'902'599	11'672'194	11'460'635	25513	1'967'112	6'952'372	13'530'528	13'357'433
Чехія	21644	128504	206338	215889	20554	738	14923	60806	73964
Н. Зеландія	24101	59738	94319	90464	17166	8491	16717	18608	15954
Німеччина	470938	955881	1'091'561	1'209'485	14528	483946	1'364'565	2'077'987	2'252'464
Чилі	45753	160904	250062	266950	13579	11154	61126	134744	142992

Країна	Вхідні ПІІ (inward stock), млн \$				Вхідні ПІІ per capita, \$ 2024	Вихідні ПІІ (outward stock), млн \$			
	2000	2010	2022	2024		2000	2010	2022	2024
Литва	2334	15455	27686	35035	13011	29	2647	6757	7812
Польща	33477	187602	268019	345236	8583	268	16407	29658	39743
Казахстан	10078	82648	154419	151307	7631	16	16212	16792	14950
Румунія	6953	68699	115133	131074	6681	136	2327	4718	6897
Грузія	762	8518	22329	24703	6645	118	848	3249	3866
Світ	7377201	19842937	44375102	50907355	6270	7408709	20440527	40569644	43594995
Тайвань	18875	61508	124440	147512	6159	66655	190803	495068	532114
Південна Корея	43738	135500	272328	286988	5547	21497	144032	647568	762647
Аргентина	67601	85591	116698	175538	3811	21141	30328	45781	52497
Китай	193348	586882	3'496'380	3'650'268	2561	27768	317211	2'754'810	3'118'180
В'єтнам	14730	57004	210471	249141	2504	-	2234	14545	13615
Туреччина	18812	188308	202503	180025	2087	3668	22509	54082	69435
Білорусь	1306	9904	15440	16655	1830	24	205	1496	1495
Молдова	449	2897	4933	5389	1618	23	90	425	494
Росія	29738	464228	359982	216039	1501	19211	336355	299131	230024
Україна	3875	52872	50987	54573	1516	170	6548	-867	-1216
Індія	16339	205580	510703	547588	380	1733	96901	222628	260275

Дані щодо населення країн – <https://worldpopulationreview.com/> Для України населення 2024 р. – ~36 млн осіб

Джерело: World Investment Report 2025. International investment in the digital economy. June 2025 https://unctad.org/system/files/official-document/wir2025_en.pdf

Дефіцит державного бюджету, 2019-2030 рр., % ВВП

Країна, регіон	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Світ	-3,5	-9,5	-6,3	-3,7	-4,9	-5,0	-5,1	-4,6
Розвинені економіки, крім США	-3,0	-10,3	-7,2	-2,9	-4,6	-4,7	-4,3	-4,0
США	-5,8	-14,1	-11,4	-3,7	-7,2	-7,3	-6,5	-5,6
Зона євро	-0,5	-7,0	-5,1	-3,5	-3,6	-3,1	-3,2	-3,7
Франція	-2,4	-8,9	-6,6	-4,7	-5,4	-5,8	-5,5	-6,1
Німеччина	1,3	-4,4	-3,2	-2,1	-2,5	-2,8	-3,0	-4,4
Італія	-1,5	-9,4	-8,9	-8,1	-7,2	-3,4	-3,3	-2,5

Країна, регіон	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Японія	-3,0	-9,1	-6,1	-4,2	-2,3	-2,5	-2,9	-5,3
Великобританія	-2,5	-13,2	-7,7	-4,6	-6,1	-5,7	-4,4	-2,3
Країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою	-4,4	-8,4	-5,0	-4,8	-5,2	-5,5	-6,1	-5,3
Китай	-6,0	-9,6	-5,9	-7,3	-6,7	-7,3	-8,6	-8,1
Індія	-7,7	-12,9	-9,4	-9,0	-7,9	-7,4	-6,9	-6,7
Росія	1,9	-4,0	0,8	-1,6	-2,5	-2,2	-1,0	-1,3
Бразилія	-4,9	-11,6	-2,6	-4,0	-7,7	-6,6	-8,5	-4,7
Країни, що розвиваються, з низьким доходом	-4,1	-5,4	-4,6	-4,5	-3,9	-3,4	-3,5	-3,2
Казахстан	-0,6	-7,0	-5,0	0,1	-1,5	-1,6	-3,1	-1,6
Аргентина	-4,4	-8,7	-4,3	-3,8	-5,4	0,9	0,4	1,5
Білорусь	0,9	-2,9	-0,2	-2,0	0,7	0,7	0,2	-0,2
Мексика	-2,3	-4,3	-3,7	-4,3	-4,3	-5,7	-4,0	-2,9
Польща	-0,7	-6,9	-1,7	-3,4	-5,3	-6,6	-6,2	-3,6
Румунія	-4,6	-9,5	-6,7	-5,8	-5,6	-8,6	-7,8	-6,4
Туреччина	-4,8	-4,7	-3,0	-1,1	-5,3	-5,2	-4,3	-3,0
Україна	-2,1	-5,9	-4,0	-15,6	-19,6	-17,2	-18,8	-1,9

Джерело: Fiscal Monitor. Fiscal Policy under Uncertainty. IMF. May 2025

<https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2025/04/23/fiscal-monitor-April-2025>

Державні видатки в окремих країнах світу, % ВВП, 2016-2030 рр.

Країна, регіон	2016	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Зона євро	47,9	47,0	53,6	52,0	50,0	49,5	49,6	49,9	50,2
G-7	39,3	39,4	47,8	45,9	41,3	41,2	41,5	41,7	41,8
Чехія	39,4	40,4	46,3	45,0	43,0	43,9	43,0	43,3	42,7
Данія	52,4	49,8	53,3	49,4	44,9	46,8	46,5	48,4	49,4
Франція	57,4	55,3	61,7	59,5	58,4	56,9	57,2	57,3	57,5
Німеччина	44,7	45,6	51,1	50,7	49,0	48,4	49,5	49,9	52,1
Ірландія	27,5	23,9	26,7	23,6	20,6	22,7	23,4	23,9	24,8
Ізраїль	37,8	38,5	44,8	40,0	36,9	39,4	43,9	41,9	39,9
Італія	49,0	48,4	56,8	56,0	54,9	54,0	50,6	50,8	49,5
Японія	37,2	37,3	44,5	42,5	41,8	39,1	39,4	39,6	42,1

Додаток 2. Статистичний додаток

Країна, регіон	2016	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2030
Південна Корея	18,5	21,3	23,7	24,1	26,7	23,2	22,8	23,3	23,4
Литва	33,4	33,5	41,5	36,9	36,0	37,1	39,3	41,2	38,6
Сінгапур	15,3	14,0	24,1	15,6	15,0	14,8	14,5	16,7	17,6
Швеція	49,4	48,7	51,9	48,9	47,9	48,4	49,3	49,1	47,6
Швейцарія	32,4	32,0	37,0	34,4	31,6	32,1	32,0	32,1	32,3
Великобританія	39,6	38,8	50,0	45,8	44,1	44,8	44,0	43,9	42,9
США	35,3	35,8	44,8	43,2	36,8	37,1	37,6	37,8	37,9
Китай	31,7	33,6	34,8	31,9	32,6	32,7	32,9	33,7	33,9
G-20 (країни, що розвиваються)	32,2	32,5	34,6	31,7	32,1	32,5	32,8	33,0	32,5
Білорусь	40,7	37,4	38,0	36,7	38,0	40,3	41,0	41,3	41,4
Аргентина	41,5	38,1	42,5	37,9	37,7	37,8	31,4	32,7	33,3
Бразилія	45,5	43,0	46,2	40,4	43,4	45,3	45,5	47,7	44,0
Болгарія	32,7	36,0	37,6	38,4	37,6	37,4	36,6	39,0	37,9
Чилі	25,4	26,5	29,1	33,6	26,7	27,4	26,5	26,6	26,2
Індія	27,2	26,8	31,0	29,9	29,1	28,4	28,3	27,7	27,8
Казахстан	21,5	20,2	24,5	22,1	21,7	23,4	21,0	20,6	20,1
Мексика	26,5	25,3	27,8	26,7	28,5	28,6	30,4	29,0	26,7
Польща	41,1	41,4	47,7	43,6	43,3	47,0	49,7	50,1	47,4
Румунія	31,8	33,2	38,1	37,0	37,4	36,6	39,8	39,2	38,5
Росія	36,6	33,8	39,2	34,9	35,4	36,1	38,2	37,6	38,7
Туреччина	33,8	35,5	34,7	31,3	27,3	33,2	33,9	32,9	31,1
Україна	40,8	41,5	45,6	40,5	65,4	74,4	71,4	58,0	42,9

Джерело: Fiscal Monitor. Fiscal Policy under Uncertainty. IMF. May 2025

<https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2025/04/23/fiscal-monitor-April-2025>

Державний борг, 2019-2030 рр, % ВВП

Країна, регіон	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025п	2030п
Світ	83,8	98,9	94,0	89,9	91,3	92,3	95,1	99,6
Розвинені економіки, крім США	103,6	122,0	115,5	109,3	108,2	108,5	110,1	113,3
США	108,2	132,0	124,7	118,8	119,0	120,8	122,5	128,2
Зона євро	83,6	96,5	93,9	89,5	87,4	87,7	88,7	92,9

Франція	98,1	114,8	112,7	111,3	109,7	113,1	116,3	128,4
Німеччина	58,7	68,0	68,1	65,0	62,9	63,9	65,4	74,8
Італія	133,8	154,3	145,7	138,3	134,6	135,3	137,3	137,7
Японія	236,4	258,4	253,7	248,3	240,0	236,7	234,9	231,7
Великобританія	85,7	105,8	105,1	99,6	100,4	101,2	103,9	106,1
Країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою	54,5	64,1	63,2	63,4	67,4	69,5	73,6	82,0
Китай	59,4	69,0	70,1	75,5	82,0	88,3	96,3	116,0
Індія	75,0	88,4	83,5	82,2	81,2	81,3	80,4	75,8
Росія	13,7	19,2	16,5	18,5	19,5	20,3	21,4	27,2
Бразилія	87,1	96,0	88,9	83,9	84,0	87,3	92,0	99,4
Країни, що розвиваються, з низьким доходом	43,1	50,1	49,4	50,2	53,7	52,7	52,0	45,2
Казахстан	19,9	26,4	25,1	23,5	23,0	24,8	25,4	34,6
Аргентина	89,8	103,8	81,0	84,5	155,4	85,3	73,1	55,7
Білорусь	41,0	47,5	41,2	40,8	40,7	44,4	42,9	40,3
Мексика	51,9	58,5	56,7	53,8	52,8	58,4	60,7	61,3
Польща	45,2	56,6	53,0	48,8	49,7	55,3	60,7	67,7
Румунія	36,5	49,3	51,5	51,7	52,1	57,2	61,6	75,7
Туреччина	32,4	39,4	40,4	30,8	29,3	26,0	26,7	25,8
Україна	50,5	60,5	48,9	77,7	82,3	89,8	110,0	92,1

Джерело: Fiscal Monitor. Fiscal Policy under Uncertainty. IMF. May 2025

<https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2025/04/23/fiscal-monitor-April-2025>

Топ-30 країн світу за темпами зростання ВВП у номінальних доларах, 2006-2024 рр.

Політичні та економічні інститути

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., раз	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклюзивні	Екстр-активні	Інклюзивні	Екстр-активні
1) Гайана	1,9	24,7	13,0	+ 74/100 Free			+ 99 place 58,3 Mostly unfree
2) Ефіопія	15,3	143,1	9,4		+ 18/100 Not free		+ 156 place 48,1 repressed

Додаток 2. Статистичний додаток

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., раз	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклю- зивні	Екстр- активні	Інклю- зивні	Екстр- активні
3) Монголія	3,4	23,6	7,0	+ 84/100 Free		+ 74 place 62,6 moderately free	
4) Китай	2797,3	18748,0	6,7		+ 9/100 Not free		+ 151 place 49,0 repressed
5) Киргизстан	2,8	17,5	6,3		+ 26/100 Not free		+ 115 place 55,6 mostly unfree
6) Гвінея	4,2	25,8	6,2		+ 30/100 Not free		+ 123 place 54,6 mostly unfree
7) Камбоджа	8,3	47,3	5,7		+ 23/100 Not free		+ 98 place 58,2 mostly unfree
8) В'єтнам	84,3	459,5	5,5		+ 20/100 Not free	+ 61 place 65,2 moderately free	
9) Узбекистан	21,3	115,0	5,4		+ 12/100 Not Free		+ 100 place 58,0 mostly unfree
10) Молдова	3,4	18,1	5,3	+/- 60/100 party free			+ 97 place 58,3 mostly unfree
11) Бангладеш	86,0	451,1	5,3	+/- 45/100 party free			+ 122 place 54,7 mostly unfree
12) Таджикистан	2,8	13,5	4,8		+ 5/100 Not free		+ 136 place 51,5 mostly unfree
13) Панама	19,1	87,7	4,6	+ 83/100 free		+ 56 place 65,5 moderately free	
14) М'янма	13,5	61,2	4,5		+ 7/100 not free		+ 166 place 43,7 repressed
15) Мальдіви	1,6	7,0	4,4	+ 43/100 Party free			+ 155 place 48,3 repressed
16) Ліберія	1,1	4,8	4,4	+ 64/100 Party free			+ 154 place 48,5 repressed

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., раз	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклю- зивні	Екстр- активні	Інклю- зивні	Екстр- активні
17) Танзанія	18,9	80,2	4,3		+ 35/100 Not Free		+ 92 place 59,3 mostly unfree
18) Руанда	3,3	14,3	4,3		+ 21/100 Not free		+ 120 place 54,8 mostly unfree
19) Ірак	65,1	277,5	4,3		+ 31/100 Not Free		~155 place 48,3 repressed
20) Зімбабве	8,1	35,2	4,4		+26/100 Not Free		+173 place 35,1 repressed
21) Нігер	4,7	19,9	4,2		+ 30/100 Not Free		+137 place 51,5 mostly unfree
22) Непал	10,3	43,4	4,2	+ 62/100 Party Free			+ 131 place 52,5 mostly unfree
23) Болівія	11,5	48,4	4,2	+ 65/100 Party Free			+ 164 place 44,1 repressed
24) Грузія	8,0	33,8	4,2	+55/100 Party Free		+ 35 place 69,0 moderately free	
25) Індія	940,3	3909,1	4,2	+ 63/100 Party Free			+ 128 place 53,0 mostly unfree
26) Коста-Ріка	22,7	95,4	4,2	+ 91/100 Free		+ 41 place 68,6 moderately free	
27) Кенія	29,7	120,9	4,1	+ 51/100 Party Free			+ 121 place 54,8 mostly unfree
28) Лаос	3,9	15,9	4,1		+ 13/100 Not Free		+ 140 place 51,1 mostly unfree
29) Вірменія	6,4	25,5	4,0	+ 54/100 Party Free		+ 57 place 65,4 moderately free	
30) Уганда	14,1	56,5	4,0		+ 34/100 Not Free		+ 139 place 51,3 mostly unfree

Джерело: розрахунки МІС за даними МВФ. World Economic Outlook Database.
<https://www.imf.org/en/Publications/WE0/weo-database/2025/april>

Країни світу, які збільшили ВВП у доларах США у 3,0-3,9 рази, 2006-2024 рр.
Політичні та економічні інститути

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., разів	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклю- зивні	Екстр- активні	Інклюзивні	Екстр- активні
1) Джибуті	1,1	4,3	3,9		+ 24/100 Not free		+ 114 place 55,7 mostly unfree
2) Уругвай	21,4	81,0	3,8	+ 96/100 free		+ 29 place 70,2 mostly free	
3) Катар	58,6	221,5	3,8		+ 25/100 Not free	+27 place 70,2 mostly free	
4) Папуа Н. Гвінея	8,4	31,7	3,8	+ 61/100 Party free			+ 130 place 52,5 mostly unfree
5) Сінгапур	148,6	547,4	3,7	+ 48/100 Party free		+ 1 place 84,1 free	
6) Буркіна Фасо	6,5	24,0	3,7		+ 25/100 Not free		+ 141 place 51,0 mostly unfree
7) Бурунді	1,3	4,7	3,6		+ 15/100 Not free		+ 170 place 39,7 repressed
8) Мальта	6,8	24,3	3,6	+ 87/100 free		+ 48 place 66,8 moderately free	
9) Гватемала	31,3	112,6	3,6	+ 48/100 Party free		+ 71 place 63,4 moderately free	
10) Філіппіни	127,7	461,6	3,6	+ 58/100 Party free		+ 82 place 60,6 moderately free	
11) Азербайджан	21,0	74,3	3,5		+ 7/100 Not free	+ 75 place 62,5 moderately free	
12) Індонезія	396,5	1396,3	3,5	+ 56/100 Party free		+ 60 place 65,2 moderately free	
13) Казахстан	81,0	284,8	3,5		+ 23/100 Not free	+ 68 place 63,8 moderately free	

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., разів	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклю- зивні	Екстр- активні	Інклюзивні	Екстр- активні
14) Кот-д'Івуар	24,6	87,1	3,5	+ 49/100 Party free			+101 place 57,8 mostly unfree
15) Гаїті	7,5	26,2	3,5		+ 24/100 Not free		+ 163 place 46,1 restricted
16) Гондурас	10,8	37,0	3,4	+ 48/100 Party free			+ 90 place 59,6 mostly unfree
17) Ізраїль	159,1	540,4	3,4	+ 73/100 Free		+ 30 place 69,9 moderately free	
18) Макао	14,9	50,2	3,4		+ 9/100 Not free		+ 151 place 49,0 repressed
19) Бутан	0,9	3,1	3,4	+ 68/100 Free			+ 102 place 57,5 mostly unfree
20) Йорданія	15,8	53,4	3,4	+ 34/100 Party free			+ 91 place 59,4 mostly unfree
21) Єгипет	112,9	383,1	3,4		+ 18/100 Not free		+ 145 place 50,9 mostly unfree
22) Малі	6,9	22,7	3,3		+ 24/100 Not free		+ 129 place 52,6 mostly unfree
23) Парагвай	13,4	44,0	3,3	+ 63/100 party free		+ 59 place 65,2 moderately free	
24) Перу	87,5	289,1	3,3	+ 67/100 Party free		+ 54 place 65,9 moderately free	
25) Болгарія	34,4	112,2	3,3	+ 77/100 Free		+ 37 place 68,8 moderately free	
26) Румунія	122,1	384,1	3,2	+ 82/100 Free		+ 51 place 66,5 moderately free	

Країна	ВВП у млрд \$		ВВП 2024 р. до 2006 р., разів	Політичні інститути		Економічні інститути	
	2006	2024		Інклюзивні	Екстр-активні	Інклюзивні	Екстр-активні
27) Того	3,2	9,8	3,1	+ 41/100 Party free			+ 132 place 52,3 mostly unfree
28) Шрі-Ланка	33,4	99,0	3,0	+ 58/100 Party free			+ 148 place 49,4 restricted
29) Монтенегро	2,7	8,0	3,0	+ 69/100 Party free		+ 67 place 63,8 moderately free	
30) Бенін	7,0	21,2	3,0	+ 60/100 Party free			+ 96 place 58,5 mostly unfree
31) Албанія	9,0	27,3	3,0	+ 68/100 Party free		+ 50 place 66,6 moderately free	

Джерело: розрахунки МІС за даними МВФ. World Economic Outlook Database.
<https://www.imf.org/en/Publications/WE0/weo-database/2025/april>

Топ-30 країн світу за темпами збільшення ВВП країни у \$-доларах, 2006-2024 рр.

Країна	ВВП у млрд. \$ (номінал)		ВВП: 2024 до 2006 разів
	2006	2024	
1. Гайана	1,9	24,7	13,0
2. Ефіопія	15,3	143,1	9,4
3. Монголія	3,4	23,6	7,0
4. Китай	2797,3	18748,0	6,7
5. Киргизстан	2,8	17,5	6,3
6. Гвінея	4,2	25,8	6,2
7. Камбоджа	8,3	47,3	5,7
8. В'єтнам	84,3	459,5	5,5
9. Узбекистан	21,3	115,0	5,4
10. Молдова	3,4	18,1	5,3
11. Бангладеш	86,0	451,1	5,3
12. Таджикистан	2,8	13,5	4,8

Країна	ВВП у млрд. \$ (номінал)		ВВП: 2024 до 2006 разів
	2006	2024	
13. Панама	19,1	87,7	4,6
14. М'янма	13,5	61,2	4,5
15. Мальдіви	1,6	7,0	4,4
16. Ліберія	1,1	4,8	4,4
17. Танзанія	18,9	80,2	4,3
18. Руанда	3,3	14,3	4,3
19. Ірак	65,1	277,5	4,3
20. Зімбабве	8,1	35,2	4,4
21. Нігер	4,7	19,9	4,2
22. Непал	10,3	43,4	4,2
23. Болівія	11,5	48,4	4,2
24. Грузія	8,0	33,8	4,2
25. Індія	940,3	3909,1	4,2
26. Коста-Ріка	22,7	95,4	4,2
27. Кенія	29,7	120,9	4,1
28. Лаос	3,9	15,9	4,1
29. Вірменія	6,4	25,5	4,0
30. Уганда	14,1	56,5	4,0
110. Україна	107,8	190,4	1,8

Джерело: розрахунки МІС за даними МВФ. World Economic Outlook Database.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2025/april>

Індекс людського розвитку 2025

Місце	Країна	Значення ІЛР-2025	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Валовий національний дохід (per capita), (2021 пкс \$)
1.	Ісландія	0,972	82	69117
2.	Норвегія	0,970	83,3	112710
3.	Швейцарія	0,970	84,0	81949

Додаток 2. Статистичний додаток

Місце	Країна	Значення ІЛР-2025	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Валовий національний дохід (per capita), (2021 пкс \$)
4.	Данія	0,962	81,9	76008
5.	Німеччина	0,959	81,4	64053
5	Швеція	0,959	83,3	66102
7.	Австралія	0,958	83,9	68277
8	Гонконг	0,955	85,5	69436
8	Нідерланди	0,955	82,2	68344
10	Бельгія	0,951	82,1	63582
11	Ірландія	0,949	82,4	90885
13	Сінгапур	0,946	83,7	111239н
13	Великобританія	0,946	81,3	54372
17	Н. Зеландія	0,938	82,1	47260
17	США	0,938	79,3	73650
20	Південна Корея	0,937	84,3	49726
26	Франція	0,920	83,3	55060
27	Ізраїль	0,919	82,4	48050
29	Чехія	0,915	79,8	45889
29	Італія	0,915	83,7	52389
34	Греція	0,908	81,9	35761
35	Польща	0,906	78,6	42218
36	Естонія	0,905	79,2	40881
39	Литва	0,895	76,0	41916
46	Угорщина	0,870	77,0	37236
47	Аргентина	0865	77,4	25876
51.	Туреччина	0.853	77,2	34507
55	Болгарія	0.845	75,6	32175
55	Румунія	0.845	75,9	39374
57	Грузія	0.844	74,5	20753
60	Казахстан	0,837	74,4	30989

Місце	Країна	Значення ІЛР-2025	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Валовий національний дохід (per capita), (2021 пкс \$)
64	Росія	0,832	73,2	39222
65	Білорусь	0,824	74,4	26725
69	Вірменія	0,811	75,7	20221
78	Китай	0,797	78,0	22029
81.	Азербайджан	0,789	74,4	20668
86.	Молдова	0,785	71,2	15867
87	Україна	0,779	73,4	16933
107	Узбекистан	0,740	72,4	8826
130	Індія	0,685	72,0	9047

Джерело: Доповідь про людський розвиток 2025 «Питання вибору. Люди та можливості в епоху штучного інтелекту». ООН. 6 травня 2025 р. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2025reporten.pdf>

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ. INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE

Міжнародний Інститут Свободи (ILI) — мозковий центр, діяльність якого спрямована на популяризацію, розвиток, зміцнення ідей та цінностей свободи шляхом експертних досліджень та практичних рішень для економіки та політики України, інших країн Європи та світу.

Засновники ILI, вбачають своєю місією реалізацію таких завдань:

- посилення суспільної підтримки теорії та практики Свободи;
- сприяння створенню правових, громадських інститутів на основі свободи вибору людини, приватної власності та особистої відповідальності
- просування бачення мирного, вільного, благополучного світу на основі розвитку підприємництва, партнерства та солідарності;
- протидія теорії, ідеології та практики тоталітаризму, нацизму, авторитаризму та надмірної держави;
- заснування української наукової школи та інтелектуальної спільноти на основі наукової спадщини Австрійської економічної школи, ідей класичного лібералізму.

Об'єктами наукових досліджень ILI є теорія та практика економічного розвитку, транзит економік країн від соціалістичної (радянської) моделі до капіталістичної, роль і місце людини, бізнесу та держави у створенні багатства та процвітання, а також свобода як ключовий нематеріальний актив XXI століття.

ILI вивчає та описує Людину у процесах виробництва, обміну, споживання товарів та послуг у реальному житті, у середовищі найрізноманітніших мотивів, цінностей та інтересів. Для нас Людина – живий суб'єкт, що діє, самостійно обирає цілі та засоби, напрями інвестування та взаємодії з іншими суб'єктами. Ми досліджуємо, як в умовах об'єктивно обмежених ресурсів, у режимі розподілу праці забезпечити реалізацію прав і свобод людини, включаючи право приватної власності. Як побудувати взаємини між Державою, Бізнесом та Людиною, щоб в умовах свободи забезпечити мир, добробут та реалізацію людьми особистих планів у режимі добровільного, взаємовигідного обміну між собою.

ILI створили три оригінальні інструменти для оцінки різних аспектів економічної діяльності Людини, Бізнесу та Держави:

- Індекс національної економічної безпеки,
- Індекс економіки здорового глузду,
- Індекс соціального добробуту.

Індекси ILI є джерелами інформації та рекомендацій для поліпшення якості державного управління, економічної політики, механізмів взаємодії власників, інвесторів, виробників, підприємців та споживачів.

Для реалізації своєї місії одним із напрямків діяльності ILI є проведення різноманітних заходів: конференцій, відкритих зустрічей, панельних дискусій тощо. ILI збирає найкращих експертів для обговорення актуальних проблем сьогодення. Події транслюються в прямому ефірі та доступні для перегляду.

ILI продукує інформаційні продукти та підтримує власний сайт і сторінки у соціальних мережах, співпрацює з іншими мозковими центрами та підприємницькими об'єднаннями.

Матеріали експертів ILI, дослідження та анонси подій розміщуються на офіційному вебсайті <https://www.ilibertyinstitute.org/>, а також на сторінках соціальних мереж Інституту:

<https://www.facebook.com/ilibertyinstitute>

<https://x.com/ilibertyinst>

<https://www.linkedin.com/company/ilibertyinstitute/>

<https://www.youtube.com/@ilibertyinstitute>

Фінансування ILI здійснюється коштом засновників, українських підприємців та всіх, хто прагне розвитку ідей свободи в Україні та світі.

Науково-практичне видання

**УКРАЇНЬКА
ПЛАТФОРМА БІЗНЕСУ
2025-2026
«ЕКОНОМІЧНИЙ ФРОНТ
ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ»**

ISBN 978-617-8839-00-0



Відповідальний за випуск *М. Камчатний*
Редактори: *В. Артеменко, Н. Станкевич*
Дизайн обкладинки: *А. Печегіна*
Комп'ютерна верстка: *О. Мірошніченко*

Підписано до друку 10.12.2025
Формат 70 × 100 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 16,44. Гарнітура Rubik
Наклад 200 прим.

ГО «МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ»
а/с 742, м. Харків, 61144
е-mail: info@ilibraryinstitute.org
<https://www.ilibraryinstitute.org/>

Друк: ФОП Мірошніченко О. А.
61002, м. Харків, вул. Дарвіна, 16, кв. 25
Тел.: (050) 303-22-85
ел. пошта: merash@i.ua

ДЛЯ НОТАТОК